

УДК 342(477)(073)
ББК 67.400(4УКР)р30-2

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № від 2013 року)*

Укладач:

Кравчук Володимир Миколайович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Рецензенти:

Федоренко Владислав Леонідович – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, заступник начальника ННІ заочного та дистанційного навчання – декан юридичного факультету Національної академії внутрішніх справ;

Батанов Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор; відділ конституційного права і місцевого самоврядування Інституту держави і права імені Корещького НАН України;

Навчально-методичний посібник для самостійної роботи та практичних занять з навчальної дисципліни «Конституційне право України» (відповідно до вимог ECTS) / Уклад. В. М. Кравчук. – Луцьк: СХУ імені Лесі Українки, 2014. – 250 с.

УДК 342(477)(073)
ББК 67.400(4УКР)р30-2

© Кравчук В.М., 2014

© Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2014

1. ВСТУП

Конституційне право України є провідною галуззю національного права й регулює найважливіші суспільні відносини, пов'язані з забезпеченням прав і свобод людини, реалізацією публічної влади народом України, державою та територіальними громадами. Очевидно, що теперішній бурхливий розвиток українського конституціоналізму та конституційного права потребують залучення до відповідної правотворчої та правозастовної діяльності значної кількості високопрофесійних фахівців. Це засвідчує об'єктивну потребу в оволодінні навчальною дисципліною «Конституційне право України» усіма студентами і слухачами вищих навчальних закладів як юридичних, так і неюридичних спеціальностей. Насамперед, ідеться про необхідність засвоєння ними змісту ідей і ідеалів конституціоналізму, утвердження демократії та верховенства права, захисту конституційних прав і свобод людини майбутніми юристами.

Сучасне конституційне право – це галузь права, яка закріплює основні засади демократії, конституційно-правовий статус людини і громадянина та організацію державної влади і місцевого самоврядування. В умовах становлення України як демократичної, правової, соціальної держави вивчення цієї дисципліни має особливе значення та дає студентам широкий діапазон світоглядних уявлень із найбільш важливих політико-правових проблем розвитку нашої держави: 1) становлення конституціоналізму в Україні на демократичних засадах; 2) забезпечення прав людини та громадянина; 3) реалізація народовладдя; 4) формування дієздатних структур громадянського суспільства.

У межах навчального курсу всебічно вивчаються конституційно-правовий статус людини і громадянина; інститут громадянства, його структура та зміст; специфіка, механізм і гарантії реалізації основних прав та свобод людини і громадянина; особливості конституційно-правового статусу іноземців; аналізуються конституційно-правовий статус політичних партій та

інших громадських об'єднань, релігійних організацій, засобів масової інформації, їх види, взаємовідносини з державою та особою; питання виборчого права; конституційно-правовий статус Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, суду, прокуратури, Конституційного Суду України, виконавчої влади на місцях, місцевого самоврядування та його взаємовідносини з місцевими держадміністраціями.

Особлива увага приділяється принципам адміністративно-територіального устрою держави та конституційно-правовому статусу Автономної Республіки Крим.

Метою дисципліни «Конституційне право України» є формування у студентів вміння правильно оцінювати конкретні конституційно-правові явища та правильно застосовувати відповідне конституційне законодавство.

Завданням навчальної дисципліни "Конституційне право України" є формування цілісного бачення майбутніх фахівців щодо сутності та змісту України як суверенної, демократичної, правової та соціальної держави, конституційно-правового статусу людини і громадянина в державі, системи органів державної влади та місцевого самоврядування, розуміння конституційного законодавства як цілісної, логічно побудованої нормативно-правової системи.

Студенти юридичного факультету, які вивчають „Конституційне право України” **повинні знати:**

на понятійному рівні основні категорії, поняття та їх визначення з курсу «Конституційне право України», зміст предмету «Конституційного права України» як галузі права, його структуру та систему;

на фундаментальному рівні основні положення теорії конституціоналізму та конституції; концептуальні засади конституційно-правового статусу людини і громадянина; конституційні основи побудови громадянського суспільства в Україні; системи органів державної влади і місцевого самоврядування; засади територіального устрою та особливості правового статусу Автономної Республіки Крим тощо;

на практично-творчому вимоги, які ставляться до юриста який працює в органах державної виконавчої влади, органах місцевого самоврядування, юриста, який здійснює правове забезпечення діяльності політичних партій та громадських організацій, проведення виборів до органів державної влади та органів місцевого самоврядування на рівні дільничних та окружних виборчих комісій, правове забезпечення діяльності народних депутатів України та депутатів місцевих рад тощо.

Студенти юридичного факультету, які вивчають нормативну дисципліну «Конституційне право України» **повинні вміти:**

на репродуктивному рівні правильно оцінювати сутність та зміст конкретних конституційно-правових явищ (ситуацій), орієнтуватися в чинному конституційному законодавстві, в т.ч. на рівні актів Конституційного Суду України та відповідних підзаконних нормативно-правових документів, застосовувати необхідні конституційно-правові акти;

на евристичному (алгоритмічному) рівні формувати власну точку зору з конституційно-правових проблем, здійснювати наукові дослідження, аналізувати та коментувати нормативно-правові акти, які регламентують статус людини та громадянина, функціонування інститутів громадянського суспільства, організацію та діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування;

на творчому рівні використовувати свої внутрішні якості у підвищенні ефективності професійної діяльності, досліджувати конституційно-правові явища, формувати наукові пошуки.

Належне опанування конституційним правом України не може обмежуватися вивченням лише теоретичних положень. Невід'ємною складовою у цьому процесі є систематичне виконання та вирішення різного роду практичних вправ і творчих завдань, які дозволять майбутньому юристу більш рельєфно та акцентовано засвоїти матеріал за тією чи іншою темою.

У навчально-методичному посібнику творчо-аналітичні завдання структуровані по найбільш значущих темах конституційного права України та є різними за ступенем складності.

У кінці кожної теми подано орієнтовний перелік нормативно-правових й інших актів, а також монографічних, науково-періодичних і навчальних видань, які можуть допомогти при підготовці до практичних занять, розв'язанні тестів-тренінгів та вирішенні тієї чи іншої задачі, написанні індивідуально-дослідних завдань, курсових та дипломних робіт. Зважаючи на все більш помітну роль застосування у навчальному процесі інтерактивних технологій, зокрема, які ґрунтуються на використанні електронних ресурсів, наприкінці посібника наведено електронні адреси в мережі Інтернет владних установ, деяких бібліотек та неурядових організацій.

Систематичне виконання творчо-аналітичних завдань є одним із основних елементів у професійному становленні майбутніх юристів та сприятиме підвищенню їх правової культури, формуванню у них навичок і умінь, які необхідні правнику й дозволять дати вірну самостійну юридичну оцінку численним «конституційним ребусам», які ми маємо останнім часом у вітчизняній юридичній практиці, пов'язаній із застосуванням Конституції України та інших актів конституційного законодавства.

Отже, гармонійне доповнення навчального процесу практичною складовою буде сприяти:

- кращому засвоєнню категоріально-понятійного апарату конституційного права;
- підвищенню юридичної ерудованості та кмітливості;
- розвиненню гнучкості мислення й відчуття юридичної інтуїції;
- значно кращому орієнтуванню у доволі розгалуженій системі конституційного права України;
- виробленню алгоритму юридичної кваліфікації в умовах конкретно поставленої практичної задачі.

**2. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ»**

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин				
	Усього	у тому числі			
		Лек.	Прак т.	Інд.	Сам. роб.
1	2	3	4	5	6
МОДУЛЬ 1. ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА					
Змістовий модуль 1. Конституційне право як галузь права. Теорія конституції					
Тема 1. Конституційне право як галузь права, наука і навчальна дисципліна	8	2	2	2	2
Тема 2. Теоретична характеристика Конституції України	8	2	2	2	2
Тема 3. Конституційно-правові відносини	8	2	2	2	2
Тема 4. Конституційно-правова відповідальність	6	2		2	2
<i>Разом за змістовим модулем 1</i>	30	8	6	8	8
МОДУЛЬ 2. ОСОБЛИВА ЧАСТИНА					
Змістовий модуль 2. Засади конституційного ладу України. Конституційно-правовий статус людини і громадянина. Форми безпосередньої демократії					
Тема 1. Основи конституційного ладу України	8	2	2	2	2
Тема 2. Конституційні засади громадянського суспільства в Україні	8	2	2	2	2
Тема 3. Загальна характеристика конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні	8	2	2	2	2
Тема 4. Громадянство України	10	2	2	4	2
Тема 5. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні	10	2	2	4	2
Тема 6. Конституційно-правовий статус осіб, які на законних підставах перебувають на території України та закордонних українців	10	2	2	2	4
Тема 7. Форми безпосередньої демократії в Україні	16	4	4	4	4
<i>Разом за змістовим модулем 2</i>	70	16	16	20	18

Змістовий модуль 3. Конституційно-правові основи організації і здійснення державної влади та місцевого самоврядування в Україні					
Тема 1. Конституційно-правові основи організації та здійснення державної влади в Україні	8	2		4	2
Тема 2. Конституційно-правовий статус законодавчої влади в Україні	14	4	4	4	2
Тема 3. Конституційно-правовий статус Президента України	8	2	2	2	2
Тема 4. Конституційні основи виконавчої влади в Україні	8	2	2	2	2
Тема 5. Конституційний Суд України	8	2	2	2	2
Тема 6. Конституційно-правовий статус судів загальної юрисдикції в Україні	8	2	2	2	2
Тема 7. Конституційно-правовий статус прокуратури в Україні	10	2	2	2	4
Тема 8. Конституційні основи територіального устрою України. Конституційний статус Автономної Республіки Крим	8	2	2	2	2
Тема 9. Конституційно-правові основи місцевого самоврядування в Україні	8	2	2	2	2
<i>Разом за змістовим модулем 3</i>	80	20	18	22	20
Усього годин	180	44	40	50	46

РЕКОМЕНДОВАНО
науково-методичною радою
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки
(протокол 7 № від 17.05.2013 р.)

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ»

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.

Конституційне право як галузь права. Теорія конституції

Тема 1. Конституційне право як галузь права, наука і навчальна дисципліна

Поняття конституційного права як галузі публічного права. Місце конституційного права у правовій системі держави. Співвідношення конституційного права з іншими галузями права України.

Зміст предмету конституційного права України. Поняття та специфіка методів конституційного права. Імперативний та диспозитивний методи конституційно-правового регулювання. Методи конституційного зобов'язання, конституційного дозволу та заборони в конституційному праві.

Поняття та зміст принципів конституційного права. Загальні та спеціальні принципи конституційного права.

Конституційна правосвідомість. Поняття та значення конституційного праворозуміння. Природне, позитивістське та постпозитивістське конституційне праворозуміння.

Конституційне право як галузь юридичної науки. Предмет науки конституційного права. Поняття та елементи системи науки конституційного права. Методологія науки конституційного права. Загальнофілософські, загальнонаукові і спеціальні методи вивчення конституційно-правових явищ. Конституційне право як навчальна дисципліна.

Поняття системи конституційного права України. Співвідношення системи конституційного права України і системи Конституції України. Природне і позитивне конституційне право. Загальна та особлива частини конституційного права як галузі права. Матеріальне та процесуальне конституційне право. Національне і міжнародне конституційне право.

Структура конституційного права та її складові елементи. Поняття та зміст інститутів конституційного права. Генеральні, основні інститути та субінститути конституційного права. Поняття та види конституційно-правових норм. Поняття та особливості структури норм конституційного права. Особливості санкцій конституційно-правової норми.

Поняття форми та джерела конституційного права України. Специфічні особливості джерел конституційного права України. Класифікація джерел конституційного права України за територіальною сферою дії, за колом суб'єктів, за юридичною силою.

Нормативно-правові акти в системі джерел конституційного права України. Конституція України – основне джерело конституційного права. Декларації – політико-правова природа та роль у конституційному праві. Закони як джерела конституційного права. Конституційні, органічні та звичайні закони в системі джерел конституційного права. Підзаконні акти – джерела конституційного права (акти Президента України, Кабінету Міністрів України, Конституційного Суду України, органів місцевого самоврядування).

Нормативно-правові договори як джерела конституційного права України. Міжнародні договори як форма конституційного права. Загальновизнані норми міжнародного права та міжнародні договори України в системі джерел конституційного права України. Співвідношення норм міжнародного права і Конституції України.

Правові звичаї в системі джерел конституційного права України.

Принципи права та правова доктрина як джерела конституційного права України. Загальновизнані принципи міжнародного права в системі джерел конституційного права України

Тема 2. Теоретична характеристика Конституції України

Основні положення вчення про конституцію. Поняття та сутність конституції. Класифікація конституцій. Співвідношення «фактичної» та «юридичної» конституції.

Історія Української Конституції. «Пакти й конституції законів та вольностей Війська Запорізького». Конституційні акти в період відродження Української національної державності (1917 – 1920 рр.). Конституції радянської України. Здобуття незалежності України, підготовка проекту Конституції та прийняття Конституції України (1991 – 1996 рр.). Період реалізації Конституції України (1996 – 2004 рр.). Процес внесення змін та доповнень до Конституції України (конституційна реформа) (2004 – 2010 рр.). Новітній конституційний процес в Україні та діяльність Конституційної Асамблеї (2010 рік – по сьогоднішній день).

Поняття системи Конституції України. Характеристика структури Конституції України. Поняття та юридична природа преамбули, основної частини, прикінцевих та перехідних положень Конституції України.

Поняття та суть функцій Конституції України. Характеристика політичної, економічної, соціальної та культурної функцій Конституції України. Особливості регулятивної, установчої, правотворчої, контрольної та правоохоронної функцій Конституції України.

Юридичні властивості Конституції України. Установчий характер Конституції України. Конституція України – універсальний регулятор суспільних відносин. Найвища юридична сила Конституції України. Особливий нормативний склад Конституції України. Особливий порядок легітимізації Конституції України. Загальнонаціональний характер Конституції України. Постійно діючий характер Конституції України. Підвищений ступінь стабільності Конституції України.

Порядок прийняття та внесення змін до Конституції України. Конституційна реформа 2004 року. Розвиток конституційного процесу на сучасному етапі.

Правова охорона Конституції України: інституційний механізм та основні форми. Нормативно-правові та організаційно-правові гарантії правової охорони Конституції України.

Політико-правовий аспект реалізації Конституції України. Поняття і структура механізму реалізації Конституції України. Виконання, використання, дотримання та застосування конституційних норм. Чинники, що впливають на реалізацію конституційних норм.

Поняття та види тлумачення Конституції України. Офіційне та неофіційне тлумачення конституційних норм. Способи тлумачення Конституції України. Граматичний, системний, телеологічний (цільовий), логічний, історико-політичний способи тлумачення конституційних норм.

Поняття та соціально-правова сутність конституціоналізму. Основні етапи розвитку конституціоналізму. Характеристика українського конституціоналізму на сучасному етапі державо- та правотворення.

Тема 3. Конституційно-правові відносини

Поняття та специфічні ознаки конституційно-правових відносин. Види конституційно-правових відносин. Установчі, правовстановлюючі та правоохоронні конституційні правовідносини. Формалізовані і неформалізовані конституційно-правові відносини. Загальнодержавні та локальні конституційні правовідносини. Постійні та тимчасові конституційно-правові відносини.

Поняття та елементи складу конституційно-правових відносин.

Суб'єкти конституційно-правових відносин: поняття та види. Конституційно-правовий статус та його складові елементи. Поняття, елементи та особливості конституційної правосуб'єктності. Конституційна правоздатність та дієздатність. Система прав, обов'язків, законних інтересів та система гарантій прав та обов'язків як елементи конституційно-правового

статусу. Загальна характеристика деліктоздатності як елемента конституційно-правового статусу.

Поняття та види об'єктів конституційно-правових відносин. Суверенітет, державна, територія держави, місцеве самоврядування та майнові і немайнові блага як об'єкти конституційно-правових відносин.

Зміст конституційно-правових відносин. Фактичний та юридичний зміст конституційних правовідносин. Поняття та особливості матеріального змісту конкретних конституційних правовідносин. Суб'єктивне право і юридичний обов'язок.

Юридичні факти як елементи конституційно-правових відносин: поняття та ознаки. Класифікація конституційно-правових юридичних фактів. Юридичні події, юридичні дії та правові стани (режими) в конституційному праві. Правомірні та неправомірні юридичні дії як юридичні факти. Суб'єктивні та об'єктивні конституційно-правові факти. Причинні (правоутворюючі) та наслідкові (правозмінюючі, правоприпиняючі) конституційно-правові факти. Одиничні (разові) та множинні конституційно-правові факти.

Тема 4. Конституційно-правова відповідальність

Поняття та ознаки конституційно-правової відповідальності. Проспективна (позитивна) та ретроспективна (негативна) конституційно-правова відповідальність. Місце конституційно-правової відповідальності в системі юридичної відповідальності. Види конституційно-правової відповідальності.

Підстави конституційно-правової відповідальності. Фактична та нормативна підстави конституційної відповідальності. Конституційний делікт як підстава конституційно-правової відповідальності.

Суб'єкти конституційно-правової відповідальності. Суб'єкти конституційно-правових відносин як суб'єкти конституційних деліктів. Індивідуальні та колективні суб'єкти конституційно-правових деліктів.

Характер, зміст та види конституційно-правових санкцій. Правовідновлювальні та попереджувальні конституційно-правові санкції. Конституційно-правові санкції у вигляді заходів стягнень. Розвиток загальних принципів конституційно-правової відповідальності в галузевому законодавстві.

**Змістовий модуль 2. Засади конституційного ладу України.
Конституційно-правовий статус людини і громадянина, форми
безпосередньої демократії.**

Тема 1. Основи конституційного ладу України

Поняття, суть та ознаки конституційного ладу. Місце загальних засад конституційного ладу в Конституції України.

Конституційне закріплення суверенітету українського народу і форми його реалізації. Визнання людини, її прав і свобод найвищою соціальною цінністю.

Конституційні засади державного суверенітету України і його гарантії. Конституційний принцип поділу влади і його втілення в державно-правовій практиці. Конституційний принцип верховенства права.

Політичні та економічні основи конституційного ладу. Конституційні основи закріплення політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності.

Конституційні принципи мовної політики України. Статус державних символів України.

Міжнародно-правові аспекти засад конституційного ладу України. Статус міжнародних договорів у правовій системі України.

Гарантії захисту конституційного ладу України. Нормативні та організаційні гарантії конституційного ладу України.

Тема 2. Конституційні засади громадянського суспільства в Україні

Поняття та інститути громадянського суспільства. Поняття та види громадських об'єднань. Конституційно-правовий статус громадських організацій: порядок створення, права, обов'язки, відповідальність, підстави

та порядок припинення діяльності. Конституційно-правове регулювання діяльності громадських спілок.

Конституційно-правовий статус політичних партій: порядок створення, права, обов'язки, відповідальність, підстави та порядок припинення діяльності.

Поняття та види релігійних організацій. Конституційно-правовий статус релігійних громад, управлінь і центрів, монастирів, релігійних братств, місіонерських товариств (місій) та духовних навчальних закладів. Порядок створення, права, обов'язки, відповідальність, підстави та порядок припинення діяльності релігійних організацій.

Поняття та сутність інформації. Основні принципи інформаційних відносин в Україні. Класифікація інформації за змістом та за порядком доступу. Конституційно-правове регулювання відкритої інформації та інформації з обмеженим доступом. Конфіденційна, таємна та службова інформація як об'єкт конституційно-правового регулювання. Конституційно-правовий статус засобів масової інформації. Друковані та аудіовізуальні засоби масової інформації.

Тема 3. Загальна характеристика конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні

Поняття і сутність конституційно-правового статусу людини і громадянина. Елементи конституційно-правового статусу людини і громадянина. Конституційна правосуб'єктність.

Поняття принципів конституційно-правового статусу людини і громадянина. Принцип належності людині основних прав і свобод від народження, їх невідчужуваності та непорушності. Принцип рівності у правах і свободах та рівності перед законом. Принцип відповідності міжнародним стандартам прав і свобод людини, закріплених у Конституції України. Принцип гарантованості прав та свобод людини і громадянина й неможливості їх скасування. Принцип недопущення звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. Принцип заборони свавільного обмеження

конституційних прав та свобод людини і громадянина. Принцип єдності прав та обов'язків людини і громадянина.

Тенденції конституційно-правового регулювання основних прав, свобод і обов'язків людини і громадянина. Розширення каталогу прав і свобод, закріплених в Конституції України. Новелізація традиційних конституційних прав, свобод і обов'язків. Пріоритетність громадянських і політичних прав і свобод. Орієнтація конституційно-правової регламентації правового статусу особи на міжнародні стандарти прав людини. Посилення гарантій основних громадянських і політичних прав і свобод. Посилення юридичних гарантій прав і свобод.

Тема 4. Громадянство України.

Поняття і зміст громадянства України. Громадянство як структурний елемент конституційно-правового статусу людини і громадянина. Громадянство як суб'єктивне право особи на громадянство. Громадянство як конституційно-правовий інститут. Ознаки громадянства України.

Поняття та сутність принципів громадянства України. Загальні принципи українського громадянства. Спеціальні принципи громадянства України. Принцип єдиного громадянства. Принцип запобігання виникненню випадків безгромадянства. Принцип неможливості позбавлення громадянина України громадянства України. Принцип визнання права громадянина України на зміну громадянства. Принцип неможливості автоматичного набуття та припинення громадянства України. Принцип рівності перед законом громадян України незалежно від підстав, порядку і моменту набуття ними громадянства України. Принцип збереження громадянства України незалежно від місця проживання громадянина України. Принцип невидачі громадян України іноземній державі. Принцип захисту і піклування про громадян України, які перебувають за межами України.

Підстави і порядок набуття громадянства України. Набуття громадянства України за народженням. Принцип права крові і права ґрунту. Набуття українського громадянства за територіальним походженням.

Набуття громадянства України у результаті прийняття до громадянства. Порядок поновлення у громадянстві України. Набуття громадянства України у результаті усиновлення, шляхом встановлення над дитиною опіки чи піклування, влаштування дитини в дитячий заклад чи заклад охорони здоров'я, в дитячий будинок сімейного типу чи прийомну сім'ю або передачі на виховання в сім'ю патронатного вихователя. Набуття громадянства України внаслідок встановлення над особою, визнаною судом недієздатною, опіки. Набуття українського громадянства у зв'язку з перебуванням у громадянстві України одного чи обох батьків дитини. Набуття українського громадянства у результаті визнання батьківства чи материнства або встановлення факту батьківства чи материнства. Набуття громадянства України за іншими підставами, передбаченими міжнародними договорами України.

Припинення громадянства України. Вихід з громадянства України. Законодавчі підстави втрати громадянства України. Припинення громадянства України за підставами, передбаченими міжнародними договорами України.

Органи, які вирішують питання, пов'язані з громадянством України. Повноваження Президент України у сфері громадянства. Комісія при Президентові України з питань громадянства. Повноваження спеціально уповноважених центральних органів виконавчої влади з питань громадянства. Повноваження у сфері громадянства дипломатичних представництв та консульських установ України.

Тема 5. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні

Поняття та загальні ознаки конституційних прав і свобод людини та громадянина. Юридичні властивості основних прав, свобод та обов'язків.

Система конституційних прав і свобод людини та громадянина. Природні (природжені) і похідні конституційні права і свободи людини та громадянина. Індивідуальні та колективні права конституційні права і

свободи людини та громадянина. Конституційні права людини першого, другого та третього поколінь. Конституційні права і свободи людини та громадянина, що підлягають обмеженню, і такі, що не підлягають обмеженню. Основні (безумовно необхідні для існування та розвитку) і неосновні (які не є життєво необхідними) конституційні права і свободи людини та громадянина. Активні і пасивні конституційні права і свободи людини та громадянина.

Громадянські (особисті) права і свободи людини та громадянина в Україні. Політичні права і свободи громадян України. Економічні права і свободи людини та громадянина в Україні. Соціальні права і свободи людини та громадянина в Україні. Культурні права і свободи людини та громадянина в Україні.

Поняття, система і види гарантій реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні. Загальносоціальні та спеціальноюридичні гарантії конституційних прав і свобод людини та громадянина. Організаційні та нормативно-правові гарантії конституційних прав і свобод людини та громадянина.

Обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина в Україні. Поняття та підстави обмежень прав і свобод людини, закріплених в Конституції України. Обмеження прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні та гарантії їх виконання. Поняття, ознаки та види конституційних обов'язків людини і громадянина в Україні. Обов'язки людини за Конституцією України. Конституційні обов'язки громадян України. Гарантії виконання конституційних обов'язків людини і громадянина

Тема 6. Конституційно-правовий статус осіб, які на законних підставах перебувають на території України та закордонних українців

Поняття та зміст категорії «іноземець». Види правових режимів іноземців. Правовий статус іноземців та осіб без громадянства, які

перебувають на території України на законних підставах. Правове регулювання статусу іноземців та осіб без громадянства, які постійно проживають в Україні. Правовий статус іноземців та осіб без громадянства, які тимчасово перебувають на території України. Правова регламентація статусу іноземців та осіб без громадянства, які тимчасово проживають в Україні. Конституційно-правовий статус осіб без громадянства в Україні.

Елементи конституційно-правового статусу іноземних громадян. Конституційна правосуб'єктність іноземців. Основні права та обов'язки іноземців та осіб без громадянства. Особливості візду в Україну, перебування в Україні та виїзду з України іноземців. Особливості юридичної відповідальності іноземців.

Поняття та зміст категорії «біженець». Конституційно-правове регулювання статусу осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Поняття та елементи конституційно-правового статусу іммігрантів в Україні. Квота імміграції та дозвіл на імміграцію. Юридична відповідальність іммігрантів.

Поняття та елементи конституційно-правового статусу національних меншини в Україні. Принципи правового статусу національних меншин. Основні права та обов'язки національних меншин. Гарантії реалізації прав національних меншин. Принципи конституційно-правового статусу національних меншин.

Поняття та зміст конституційно-правового статусу закордонних українців. Законодавчі умови надання статусу закордонного українця. Українська само ідентифікація та українське етнічне походження. Умови припинення статусу закордонного українця.

Тема 7. Форми безпосередньої демократії в Україні

Поняття та зміст безпосередньої демократії. Принципи безпосередньої демократії. Загальні принципи безпосередньої демократії. Інституціональні

(спеціальні) принципи безпосередньої демократії. Поняття та види функцій безпосередньої демократії. Поняття та види форм безпосередньої демократії.

Поняття та ознаки виборів. Класифікація виборів. Виборче законодавство України. Види виборів в Україні.

Поняття виборчого права. Об'єктивне виборче право. Суб'єктивне виборче право. Конституційні принципи виборчого права. Принципи активного та пасивного виборчого права. Загальне виборче право. Рівне виборче право. Пряме виборче право. Таємне голосування. Вільне волевиявлення.

Поняття та види виборчих систем. Мажоритарна виборча система: поняття, особливості, види. Пропорційна виборча система: поняття, особливості, види. Змішана виборча система. Особливості виборчої системи в Україні.

Виборчий процес та його елементи. Об'єкт виборчого процесу. Суб'єкти виборчого процесу. Строки виборчого процесу. Стадії виборчого процесу.

Поняття та ознаки референдумів. Критерії класифікації референдумів. Класифікація референдумів за територіальною ознакою. Класифікація референдумів за предметом референдуму. Класифікація референдумів за обов'язковістю. Класифікація референдумів за правовими наслідками. Класифікація референдумів за часом проведення.

Законодавче регулювання всеукраїнського референдуму. Предмет всеукраїнського референдуму. Конституційний всеукраїнський референдум. Ратифікаційний всеукраїнський референдум. Законодавчий всеукраїнський референдум. Загальний всеукраїнський референдум.

Поняття та ознаки місцевих референдумів. Види місцевих референдумів. Предмет місцевого референдуму.

Поняття та ознаки референдумного процесу. Принципи референдумного процесу. Стадії референдумного процесу.

Змістовий модуль 3. Конституційно-правові основи організації і здійснення державної влади та місцевого самоврядування в Україні.

Тема 1. Конституційно-правові основи організації та здійснення державної влади в Україні

Державна влада як інститут конституційного права. Конституційні загальні засади організації і здійснення державної влади в Україні. Принцип народного суверенітету. Принцип представницької демократії. Принцип розподілу державної влади на законодавчу, виконавчу, судову. Принцип конституціоналізму. Принцип законності. Принцип забезпечення реалізації прав та свобод особи. Принцип професіоналізму. Принцип юридичної відповідальності. Система стримувань і противаг у стосунках між гілками державної влади.

Поняття та ознаки органу державної влади. Система і види органів державної влади. Класифікація державних органів за розподілом повноважень. Первинні та вторинні (похідні) державні органи. Органи державної влади, що обираються, призначаються та затверджуються. Колегіальні та єдиноначальні органи державної влади. Загальнодержавні та місцеві органи державної влади. Органи державної влади загальної, галузевої, міжгалузевої та внутрішньогалузевої компетенції.

Поняття та структура конституційно-правового статусу органів державної влади. Компетенція органу державної влади (функції та повноваження). Акти і дії державного органу. Конституційний порядок формування державних органів. Внутрішня організація органу державної влади. Порядок (процедура) роботи органу державної влади. Юридична відповідальність державного органу.

Тема 2. Конституційно-правовий статус законодавчої влади в Україні

Загальна теорія і стан парламентаризму. Парламент та форма державного правління. Місце парламенту у парламентській, президентській та змішаній республіці. Місце і роль українського парламенту у

конституційній системі органів державної влади. Поняття та ознаки парламенту як органу державної влади. Поняття парламенту як єдиного органу законодавчої влади в Україні. Поняття парламенту як представницького органу державної влади.

Поняття та елементи конституційно-правового статусу Верховної Ради України. Конституційні принципи діяльності Верховної Ради України. Конституційна процедура формування Верховної Ради України. Конституційна процедура дострокового припинення повноважень Верховної Ради України.

Основні організаційно-правові форми діяльності Верховної Ради України. Поняття та види сесій Верховної Ради України. Пленарні засідання Верховної Ради України. Чергові, позачергові та перші сесії Верховної Ради України. Особливості формування порядку денного чергової та позачергової сесії українського парламенту.

Конституційний склад і структура Верховної Ради України. Конституційно-правовий статус Голови Верховної Ради України, першого заступника Голови Верховної Ради України та заступника Голови Верховної Ради України. Правовий статус комітетів Верховної Ради України та ради голів комітетів Верховної Ради України. Конституційно-правовий статус тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України, тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України та спеціальної тимчасової слідчої комісії Верховної Ради. Правовий статус депутатських фракцій у Верховній Раді України та погоджувальної ради депутатських фракцій.

Компетенція (функції та повноваження) Верховної Ради України. Співвідношення термінів «компетенція парламенту», «функції парламенту» та «повноваження парламенту». Законодавча компетенція Верховної Ради України. Установча компетенція Верховної Ради України. Контрольна компетенція Верховної Ради України. Фінансово-бюджетна компетенція Верховної Ради України. Квасісудова компетенція Верховної Ради України.

Поняття та принципи законодавчого процесу. Конституційно-правове регулювання законодавчого процесу. Поняття та види стадій законодавчого процесу. Читання законопроекту у Верховній Раді України. Особливості прийняття Закону України про Державний бюджет. Підписання та оприлюднення законів України.

Поняття та види правових актів Верховної Ради України. Поняття, ознаки та види законів. Постанови Верховної Ради України: поняття, види, особливості прийняття. Декларації Верховної Ради України. Звернення Верховної Ради України. Регламент Верховної Ради України. Заяви Верховної Ради України.

Поняття та ознаки конституційно-правового статусу народного депутата України. Загальний та спеціальний статус народного депутата України. Елементи конституційно-правового статусу народного депутата України.

Принципи конституційно-правового статусу народного депутата України. Принцип рівноправності депутатів. Принцип несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності. Принцип виконання народним депутатом України своїх повноважень на постійній основі. Принцип депутатського індемнітету. Принцип вільного депутатського мандату. Принцип депутатської недоторканності (іммунітету).

Права та обов'язки народного депутата. Форми роботи народного депутата. Робота народного депутата на пленарних засіданнях, у комітетах, у тимчасових спеціальних та слідчих комісіях.

Поняття та сутність гарантій діяльності народних депутатів України. Нормативно-правові гарантії діяльності народних депутатів. Організаційно-правові гарантії діяльності народних депутатів. Підстави та порядок притягнення народних депутатів до відповідальності.

Конституційно-правовий статус Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Поняття та мета парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Призначення на посаду, звільнення з посади та припинення повноважень Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Організація діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Повноваження Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Гарантії забезпечення діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Конституційно-правовий статус Рахункової палати. Функції та повноваження Рахункової палати. Склад і структура Рахункової палати. Порядок діяльності Рахункової палати. Контроль Верховної Ради України за діяльністю Рахункової палати. Гарантії забезпечення діяльності Рахункової палати.

Тема 3. Конституційно-правовий статус Президента України

Поняття і юридичні форми глави держави. Загальна характеристика інституту президентства. Становлення та розвиток інституту президента в Україні. Місце Президента України в конституційній системі розподілу влади.

Функції і повноваження Президента України. Співвідношення термінів «функції Президента» та «повноваження Президента». Представницька функція Президента України. Законодавча функція Президента України. Установча функція Президента України. Контрольна функція Президента України. Безпекова та оборонна функція Президента України. Зовнішньополітична функція Президента України. Правозахисна функція Президента України. Програмна функція Президента України. Правотворча функція Президента України. Кадрова функція Президента України. Квасісудова функція Президента України. Нагородна функція Президента України.

Поняття та ознаки правових актів Президента України. Види правових актів Президента України. Укази та розпорядження Президента України. Послання Президента України до народу та Верховної Ради України.

Підстави і порядок дострокового припинення повноважень Президента України. Закінчення строку повноважень Президента України. Відставка Президента України. Неможливість виконання повноважень Президента України за станом здоров'я. Імпічмент Президента України. Тимчасове виконання обов'язків Президента України.

Конституційно-правова відповідальність Президента України.

Поняття та елементи конституційно-правового статусу Ради національної безпеки і оборони України. Основні завдання Ради національної безпеки і оборони України. Функції і повноваження Ради національної безпеки і оборони України. Склад Ради національної безпеки і оборони України. Порядок роботи Ради національної безпеки і оборони України.

Адміністрація Президента України, консультативні, дорадчі та інші органи і служби при Президентові України. Структура та функції Адміністрації Президента України.

Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим.

Тема 4. Конституційні основи виконавчої влади в Україні

Поняття, принципи та функції виконавчої влади в Україні. Сутність виконавчої влади в контексті ідеї розподілу влад. Виконавча влада умов президентської, парламентської та змішаної республіканської форми державного правління. Становлення і розвиток конституційних засад виконавчої влади в Україні. Система органів виконавчої влади в Україні.

Поняття, конституційний статус та ознаки Кабінету Міністрів України. Принципи діяльності Кабінету Міністрів України. Порядок формування Кабінету Міністрів України. Склад Кабінету Міністрів України. Компетенція (функції та повноваження Кабінету Міністрів України). Виконавчі повноваження Кабінету Міністрів України. Законодавчі повноваження Кабінету Міністрів України. Установчі повноваження Кабінету Міністрів України. Контрольні повноваження Кабінету Міністрів України. Дострокове припинення повноважень та відставка Кабінету Міністрів України. Відповідальність Кабінету Міністрів України.

Поняття та елементи конституційно-правового статусу Прем'єр-міністра України. Порядок призначення Прем'єр-міністра України. Повноваження Прем'єр-міністра України. Відповідальність Прем'єр-міністра України.

Поняття та система центральних органів виконавчої влади. Конституційно-правовий статус міністерств в Україні. Правове регулювання діяльності державних служб, державних агентств та державних інспекцій як центральних органів виконавчої влади. Конституційно-правовий статус центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом.

Конституційно-правовий статус місцевих органів виконавчої влади. Порядок формування місцевих органів виконавчої влади. Функції та повноваження місцевих органів виконавчої влади. Склад та структура місцевих державних адміністрацій.

Акти органів виконавчої влади: поняття, види та порядок прийняття. Постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України: поняття, види та юридична сила. Правові акти центральних органів виконавчої влади. Правові акти місцевих органів виконавчої влади. Розпорядження голів місцевих державних адміністрацій.

Тема 5. Конституційний Суд України

Поняття конституційної юстиції. Співвідношення понять «конституційна юстиція» та «конституційна юрисдикція».

Склад Конституційного Суду України. Порядок формування Конституційного Суду України. Конституційно-правовий статус судді Конституційного Суду України.

Функції та повноваження Конституційного Суду України. Функція конституційного контролю. Функція офіційного тлумачення Конституції та законів України. Функція правової охорони Конституції України. Функція забезпечення принципу поділу державної влади (арбітражна функція). Функція здійснення конституційного правосуддя.

Структура та організація (порядок) діяльності Конституційного Суду України. Правовий статус голови Конституційного Суду України. Колегії суддів Конституційного Суду України. Постійні та тимчасові комісії Конституційного Суду України. Секретаріат Конституційного Суду України.

Основні організаційно-правові форми діяльності Конституційного Суду України. Пленарні засідання Конституційного Суду України. Порядок проведення засідань Конституційного Суду України.

Поняття та стадії конституційного судочинства. Порядок і форми звернення до Конституційного Суду України. Суб'єкти конституційних подань і звернень та порядок їх розгляду. Проведення у справах у Конституційному Суді України. Прийняття рішень і висновків Конституційного Суду України. Юридична сила рішень і висновків Конституційного Суду України.

Тема 6. Конституційно-правовий статус судів загальної юрисдикції в Україні

Поняття і природа судової влади. Місце судової влади в системі розподілу влад в Україні. Поняття, завдання та засади здійснення правосуддя.

Поняття та елементи конституційно-правового статусу судів загальної юрисдикції. Поняття та ознаки судів загальної юрисдикції. Принципи побудови системи судів загальної юрисдикції. Поняття та зміст конституційних принципів територіальності та спеціалізації. Роль і значення принципу інстанційності у побудові системи судів загальної юрисдикції. Види судів загальної юрисдикції. Завдання та функції судів загальної юрисдикції в Україні. Система судів загальної юрисдикції в Україні.

Конституційно-правовий статус суддів судів загальної юрисдикції: поняття та елементи. Принципи діяльності суддів судів загальної юрисдикції. Функції, права та обов'язки суддів судів загальної юрисдикції. Порядок обрання та призначення на посади суддів судів загальної юрисдикції. Відповідальність суддів судів загальної юрисдикції. Гарантії діяльності суддів судів загальної юрисдикції.

Поняття та ознаки конституційних засад судочинства в Україні. Система конституційних засад судочинства. Загальні конституційні засади судочинства. Принцип законності судочинства. Принцип здійснення правосуддя виключно судами. Принцип безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя. Принцип гарантованості права на судовий захист. Принцип рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом. Принцип обов'язковості судових рішень. Спеціальні міжгалузеві засади судочинства. Принцип самостійності та незалежності суддів. Принцип гарантованості суддівського самоврядування. Принцип змагальності сторін. Принцип забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду. Принцип здійснення судочинства державною мовою. Галузеві засади судочинства. Принцип забезпечення доведеності вини. Принцип підтримання державного обвинувачення в суді прокурором. Принцип забезпечення обвинуваченому права на захист.

Поняття та елементи конституційно-правового статусу Вищої ради юстиції. Принципи діяльності Вищої ради юстиції. Завдання, функції та повноваження Вищої ради юстиції. Порядок формування Вищої ради юстиції. Склад Вищої ради юстиції.

Тема 7. Конституційно-правовий статус прокуратури в Україні

Поняття та елементи конституційно-правового статусу прокуратури України. Принципи організації та діяльності прокуратури України. Принцип централізації системи органів прокуратури. Принцип самостійності і незалежності прокуратури. Принцип законності. Принцип гласності. Принцип колегіальності та єдиноначальства. Принцип територіальності та спеціалізації.

Система органів прокуратури України. Правовий статус територіальних прокуратур. Правове регулювання діяльності спеціалізованих прокуратур. Правовий статус Генеральної прокуратури України: функції, повноваження та структура. Конституційна процедура призначення, звільнення та строк повноважень Генерального прокурора України.

Функції та повноваження прокуратури України. Функція підтримання державного обвинувачення в суді. Функція представництва інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом. Функція нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство. Функція нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян. Повноваження прокуратури у виявленні порушень законів, причин порушень та умов, що їм сприяють. Повноваження прокуратури, спрямовані на усунення порушень законів, причин порушень та умов, що їм сприяють. Повноваження прокуратури у притягненні порушників закону до відповідальності.

Акти органів прокуратури. Загальнонаглядові акти органів прокуратури. Процесуальні акти органів прокуратури. Вимоги до актів органів прокуратури.

Тема 8. Конституційні основи територіального устрою України. Конституційний статус Автономної Республіки Крим

Поняття та ознаки територіального устрою. Територія держави як об'єкт конституційно-правових відносин. Види територіального устрою. Політико-територіальний устрій. Адміністративно-територіальний устрій.

Поняття та види принципів територіального устрою. Принцип територіального верховенства держави. Принцип єдності та цілісності державної території. Принцип непорушності державного кордону. Принцип поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади. Принцип збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій. Принцип народного суверенітету. Принцип унітаризму. Принцип системності територіального устрою.

Поняття та ознаки адміністративно-територіального устрою України. Система адміністративно-територіального устрою України. Поняття та види адміністративно-територіальних одиниць.

Столиця України: особливості конституційно-правового статусу. Особливості правового статусу міста Севастополь.

Поняття, ознаки та види автономій. Поняття і основні риси автономної республіки. Утворення Автономної Республіки Крим у складі України. Конституційно-правові засади розмежування компетенції України та Автономної Республіки Крим.

Функції та повноваження Автономної Республіки Крим. Функції Автономної Республіки Крим у політичній сфері. Функції Автономної Республіки Крим у соціально-економічній сфері. Функції Автономної Республіки Крим в культурній, екологічній та інших сферах. Питання віднесені Конституцією України до відання Автономної Республіки Крим.

Конституційно-правові основи організації та функціонування органів влади в Автономній Республіці Крим. Верховна Рада Функції та повноваження Автономної Республіки Крим. Рада міністрів Функції та повноваження Автономної Республіки Крим. Представництво Президента України в Функції та повноваження Автономній Республіці Крим.

Поняття та ознаки Конституції Автономної Республіки Крим. Порядок прийняття і затвердження Конституції Автономної Республіки Крим. Структурна характеристика Конституції Автономної Республіки Крим.

Тема 9. Конституційно-правові основи місцевого самоврядування в Україні

Місцеве самоврядування – як політико-правова категорія. Основні теорії та сучасні моделі місцевого самоврядування. Європейська хартія про місцеве самоврядування. Становлення та розвиток інституту місцевого самоврядування в Україні.

Поняття та зміст місцевого самоврядування в Україні. Поняття та види принципів місцевого самоврядування України.

Система та структура місцевого самоврядування в Україні. Конституційно-правовий статус територіальної громади. Конституційно-правовий статус місцевих рад. Конституційно-правовий статус сільських, селищних та міських голів. Конституційно-правовий статус органів самоорганізації населення на місцях.

Поняття та зміст функцій місцевого самоврядування в Україні. Політичні функції місцевого самоврядування. Економічні функції місцевого самоврядування. Соціальні функції місцевого самоврядування. Культурні функції місцевого самоврядування. Екологічні функції місцевого самоврядування. Інформаційна функція місцевого самоврядування.

Організаційно-правові форми місцевого самоврядування в Україні. Місцеві вибори та референдуми. Загальні збори громадян. Місцеві ініціативи та громадські слухання. Повноваження сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх створення) рад. Повноваження виконавчих органів сільських, селищних, міських рад. Повноваження сільського, селищного, міського голови. Повноваження районних та обласних рад. Організаційно-правові форми роботи місцевих рад: сесія, постійні та тимчасові комісії, президія (колегія). Нормотворча діяльність представницьких органів місцевого самоврядування. Організаційно-правові форми діяльності органів самоорганізації населення.

Поняття та ознаки гарантій місцевого самоврядування в Україні. Загальні гарантії місцевого самоврядування. Спеціальні (юридичні) гарантії місцевого самоврядування. Нормативно-правові гарантії місцевого самоврядування. Організаційно-правові гарантії місцевого самоврядування.

Юридична відповідальність органів та посадових осіб органів місцевого самоврядування.

4. ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЯК ГАЛУЗЬ ПРАВА. ТЕОРІЯ КОНСТИТУЦІЇ

Тема 1: “Конституційне право як галузь права, наука і навчальна дисципліна”

(2 години)

*Знання законів полягає не у тому,
аби пам'ятати їх слова, а у тому,
щоб розуміти їх сенс.*

Цицерон

Мета заняття: формування цілісного уявлення про конституційне право як провідну галузь права в національній правовій системі України, самостійну науку та галузеву навчальну дисципліну.

Завдання: засвоєння предмета, методів та принципів конституційного права і їх значення; розмежування системи та структури конституційного права і з'ясування їх структурних елементів; засвоєння та характеристика системи джерел конституційного права.

Питання для обговорення:

1. Поняття та предмет конституційного права.
2. Методи конституційного права.
3. Поняття та зміст принципів конституційного права.
4. Система та структура конституційного права України.
Конституційно-правові норми і конституційно-правові інститути.
5. Джерела конституційного права України: поняття, ознаки, види.
6. Конституційне право як наука і навчальна дисципліна.

Основні терміни та поняття: джерело конституційного права; конституційне право; конституційно-правова норма; конституційно-правова санкція; конституційно-правовий інститут; метод конституційного права; наука конституційного права; предмет конституційного права; принципи конституційного права; система конституційного права; структура конституційного права.

Теми рефератів:

1. Конституційна правосвідомість.
2. Поняття та значення конституційного праворозуміння.
3. Правова доктрина як джерело конституційного права України.

Творчо-аналітичні завдання (форма виконання письмова):

Тести-тренінги

1. Вкажіть загальні ознаки конституційного права України:

1) нормативність; 2) формальна визначеність; 3) спрямованість на досягнення певного результату правового результату; 4) можливість захисту правових приписів засобами державного впливу; 5) законодавча визначеність.

2. Вкажіть спеціальні ознаки, що властиві конституційному праву України:

1) конституційне право України є публічною галуззю права; 2) конституційне право України має предметом правового регулювання найважливіші суспільні відносини у політичній та інших сферах суспільного і державного життя; 3) конституційне право України має власний метод правового регулювання; 4) конституційне право України має досить складну, багаторівневу систему; 5) для конституційного права України характерна особлива система галузевих джерел права.

3. Спеціальними ознаками конституційного права України:

1) конституційне право є багатофункціональною галуззю права; 2) для конституційного права України характерне широке коло суб'єктів відповідних галузевих правовідносин; 3) конституційне право України передбачає юридичну відповідальність; 4) конституційне право України має інтегративний вплив на національну систему права; 5) конституційне право України є методом правового регулювання.

4. Які групи суспільних відносин є предметом конституційного права України:

1) основи конституційного ладу України; 2) конституційно-правовий статус людини і громадянина; 3) форми безпосередньої демократії; 4) адміністративно-територіальний устрій України; 5) місцеве самоврядування.

5. Загальними методами здійснення юридичного впливу права на суспільні відносини, що активно застосовуються і в конституційному праві, є:

1) метод позитивного зобов'язання; 2) ідеологічний метод; 3) метод дозволу; 4) політичний метод; 5) метод заборони.

6. До загальних принципів конституційного права України відносяться:

1) публічності; 2) пріоритетності; 3) універсальності; 4) демократизму; 5) програмності.

7. До загальних ознак інституту конституційного права належать такі:

1) доктринальна єдність нормативного матеріалу; 2) цілісність і завершеність регулювання чітко визначеного виду суспільних відносин; 3) однорідність суспільних відносин; 4) єдність нормативних конструкцій; 5) автономність територіальних утворень.

8. Вкажіть критерії класифікації інститутів конституційного права України:

1) за сутністю; 2) за змістом; 3) за функціями; 4) за суб'єктами; 5) за структурою.

9. Вкажіть критерії класифікації норм конституційного права України:

1) за сутністю; 2) за предметом правового регулювання; 3) за методом правового регулювання; 4) за функціями; 5) за юридичною силою.

10. Вкажіть критерії класифікації сучасних джерел конституційного права України:

1) за сутністю (характером); 2) за змістом; 3) за юридичною силою; 4) за формою; 5) за умовами дії.

Завдання на перерахування:

- загальні ознаки конституційного права України;
- спеціальні ознаки конституційного права України;
- суспільні відносини, які є предметом конституційного права;
- загальні методи конституційного права;
- спеціальні методи конституційного права;
- загальні принципи конституційного права;
- спеціальні принципи конституційного права;
- елементи системи конституційного права;
- елементи структури конституційного права;
- загальні юридичні ознаки інституту конституційного права України;
- спеціальні юридичні ознаки інституту конституційного права України;

- види інститутів конституційного права України за наступними критеріями:

- за сутністю;
- за змістом (предметом);
- за функціями;
- за структурою;
- за формою об'єктивації;
- за територією дії;
- за часом дії;

- загальні ознаки норми конституційного права;
- спеціальні ознаки норми конституційного права;
- види норм конституційного права України за наступними критеріями:
  - за сутністю (за походженням);
  - за змістом (предметом);
  - за методом правового регулювання;
  - за функціями;
  - за юридичною силою;
  - за дією за колом суб'єктів;
  - за умовами дії норм (за часом і територією їх дії);
  - за особливостями структури;
  - за формами об'єктивізації;
  - за гарантованістю;
- структурні елементи норми конституційного права України;
- загальні ознаки джерел конституційного права України;
- спеціальні ознаки джерел конституційного права України;
- види джерел конституційного права України за наступними критеріями:
  - за сутністю (характером);
  - за змістом;
  - за юридичною силою;
  - за формою;
  - за територією дії;
  - за часом дії;
  - за національною приналежністю;
  - за традиційністю для національної правової системи;
- ознаки системи сучасних джерел конституційного права України;
- види джерел конституційного права України;

Завдання на порівняння:

- конституційне право і державне право;

- конституційне право і публічне право;
- конституційне право і адміністративне право;
- конституційне право і цивільне право;
- конституційне право і кримінальне право;
- конституційне право і фінансове право;
- система конституційного права і структура конституційного права;
- структура конституційного права і структура норми конституційного права;
- конституційно-правовий інститут і конституційний інститут;
- матеріальні і процесуальні конституційно-правові норми;
- відсильні і бланкетні конституційно-правові норми;
- заборонні і дозвільні конституційно-правові норми;
- гіпотеза і диспозиція конституційно-правової норми;
- диспозиція і санкція конституційно-правової норми;
- джерело конституційного права і форма конституційного права;

Задачі

1. Виконавчий комітет Луцької міської ради на своєму засіданні затвердив “Тимчасовий порядок проведення мирних зібрань на території міста”, в якому, зокрема, було передбачено, що ініціатори мирних зібрань повинні оповіщати виконком про їх проведення не пізніше ніж за 10 днів. Прокурор міста опротестував це рішення виконкому на тій підставі, що виконком при затвердженні тимчасового порядку спирався на Указ Президії ВР СРСР “Про порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР” від 28.07.1988 р. Проте відповідно до ч. 2 ст. 39 Конституції України обмеження в реалізації конституційного права на мирні зібрання мають встановлюватися виключно законом України, а такий закон ще не прийнято. Отже, виконком не може встановлювати нових правил, окрім тих, які передбачені в самій Конституції.

Дайте правову оцінку рішенням виконкому та прокурора міста.

Чи належать акти органів влади колишнього СРСР та УРСР до джерел конституційного права України?

2. З метою врегулювання суперечностей між Верховною Радою України, Президентом та Прем'єр-міністром, що, на думку політиків, виникають через недосконалість Конституції України в частині врегулювання діяльності вищих органів влади, Голова Верховної Ради України запропонував Президентові України та Прем'єр-міністру України укласти між трьома владними інституціями тимчасовий договір про розподіл владних повноважень, в якому на період до внесення в установленому порядку змін до Основного Закону буде по-новому виписаний статус цих вищих органів влади.

Дайте правову оцінку такій пропозиції.

Чи є договір джерелом конституційного права України?

Запитання для самоконтролю:

1. Дайте поняття конституційного права України як галузі права?
2. Чому конституційне право називають правом політичним?
3. Визначте, які суспільні відносини становлять предмет конституційного права як галузі права? У чому виявляються особливості предмету конституційно-правового регулювання?
4. Які методи притаманні конституційному праву для регулювання суспільних відносин? У чому проявляються особливості методу конституційно-правового регулювання?
5. Які особливості конституційно-правових норм ви знаєте?
6. Чим конституційно-правові інститути відрізняються від інших правових інститутів?
7. Які критерії доцільно використовувати при класифікації сучасних джерел конституційного права України?
8. Чому Конституцію визначають основним джерелом конституційного права?

9. Які різновиди нормативно-правових актів-джерел конституційного права України Вам відомі?

10. Чи є джерелом конституційного права Декларація про державний суверенітет України? Обґрунтуйте свою відповідь.

11. Чи можуть рішення судів вважатися джерелами конституційного права України і за яких умов?

12. Як, на Вашу думку, можна упорядкувати систему джерел конституційного права України і попередити конституційні колізії між цими джерелами на законодавчому рівні? Обґрунтуйте свої пропозиції.

13. Визначте конституційне право як науку, а також її предмет і метод. Охарактеризуйте стан та перспективи конституційно-правової науки в незалежній Україні.

14. Охарактеризуйте відомі Вам підручники з навчальної дисципліни «Конституційне право України», зазначивши їх переваги та недоліки.

Рекомендовані джерела та література:

Навчальні, монографічні та науково-періодичні видання:

1. Васильченко О.П. Основні властивості джерел конституційного права України // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 50. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2010. – С. 174-179.

2. Джерела конституційного права України: [монографія] / Ю. С. Шемшученко [та ін.]; відп. ред.: Ю. С. Шемшученко, О. І. Ющик. – К.: Наук. думка, 2010. – 711 с.

3. Заморська Л.І. Конституційно-правові норми як специфічний вид правових норм у сучасній теорії права // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 48. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2010. – С. 3-9.

4. Кінаш Б. С. Теоретико-правові основи реалізації конституційно-правових норм : монографія / Богдан Степанович Кінаш. – Івано-Франківськ : Прикарпатський юридичний інститут ЛьвДУВС ; Надвірна : Надвірнянська друкарня, 2011. – 250 с.

5. Пашинський В.Й., Ковальов С.С. Міжнародно-правові договори в системі джерел конституційного права України // Юридична наука. – 2012. – № 5. – С. 46-51.

6. Погорілко В., Федоренко В. Джерела конституційного права України: поняття, види та система // Право України. – 2002. – № 3. – С. 8-16.

7. Погорілко В., Федоренко В. Поняття, ознаки, види і структура конституційно-правових норм // Право України. – 2001. – № 11. – С. 9-14.

8. Резніченко С. В. Договір у системі джерел конституційного права України : монографія / С. В. Резніченко. – Одеса : Астропринт, 1999. – 136 с.

9. Сав'як О.В. Правовий звичай у системі джерел конституційного права України // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 36. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2007. – С. 225-231.

10. Скрипнюк О. В. Конституційне право України: до питання про систему та структурну будову галузі // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – № 3 (19). – С. 27-32.
11. Скрипнюк О. Система конституційного права України: поняття та її складові елементи // Право України. – 2008. – № 7. – С. 4-8.
12. Тодыка Ю. Н. Конституционное право Украины : отрасль права, наука, учебная дисциплина : учебное пособие / Ю. Н. Тодыка. – Харьков : «Фолио»: «Райдер», 1998. – 292 с.
13. Федоренко В.Л. Інститут конституційного права як основний компонент багатоаспектної системи конституційного права України: поняття та юридичні кваліфікації // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2009. – № 3. – С. 9-19.
14. Федоренко В.Л. Категорія «норма конституційного права»: нові підходи до традиційної проблеми // Збірник тез доповідей науково-практичної конференції «Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи». – Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2011. – С. 142-146.
15. Федоренко В.Л. Матеріальне і процесуальне право як складові системи конституційного права України // Адвокат. – 2006. – № 11. – С. 3-7.
16. Федоренко В.Л. Поняття та складові елементи системи конституційного права України (методологічні аспекти) // Часопис Київського університету права. – 2006. – № 2. – С. 77-83.
17. Федоренко В.Л. Система конституційного права України: матеріальне, процесуальне та колізійне право // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 36. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2007. – С. 193-199.
18. Федоренко В. Л. Система конституційного права України : теоретико-методологічні аспекти : монографія / В. Л. Федоренко. – К. : Ліра-К, 2009. – 580 с.
19. Цоклан В.І. Класифікація сучасних джерел конституційного права України: проблеми теорії і практики // Часопис Київського університету права. – 2005. – № 3. – С. 73-80.
20. Цоклан В. Система джерел конституційного права в контексті розвитку вітчизняного конституціоналізму: тенденції та перспективи // Публічне право. – 2011. – № 3. – С. 20-26.
21. Цоклан В.І. Сучасні джерела конституційного права України та їх система: проблеми теорії та практики // Часопис Київського університету права. – 2008. – № 2. – С. 100-106.
22. Цоклан В. І., Федоренко В. Л. Система сучасних джерел конституційного права України : монографія / За ред. В. Л. Федоренка. – К. : Ліра-К, 2009. – 400 с.
23. Шаповал В. Основні характеристики конституційного права // Вісник Конституційного Суду України. – 2003. - № 6.
24. Шевчук І. М. Поняття та ознаки конституційно-правових норм // Актуальні питання реформування правової системи України: Зб. наук. ст. за матеріалами V Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 30 – 31 травня. 2008 р. / Уклад. Т. Д. Климчук. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2008. – С. 208-212.
25. Шемшученко Ю., Погорілко В. Система конституційного права як галузі права, юридичної науки та навчальної дисципліни // Вісник Академії правових наук. – 2003 . – № 2-3. – С. 213-224.
26. Шемшученко Ю., Скрипнюк О. Наука конституційного права: сучасний стан та тенденції розвитку // Право України. – 2010. – № 3. – С. 15-23.

Тема 2: “Теоретична характеристика Конституції України”

(2 години)

*Конституція держави повинна
бути такою, щоб не порушувати
конституцію громадянина*
Станіслав Єжи Лець

Мета заняття: формування цілісного уявлення про Конституцію України як основне джерело права України.

Завдання: з’ясувати роль, сутність і значення Конституції України, її юридичні властивості. Студенти повинні знати загальний зміст Конституції України, її структуру і принципи, а також порядок прийняття, внесення до неї змін та доповнень.

Питання для обговорення:

1. Поняття, функції та принципи конституції.
2. Форма і структура конституцій. Класифікація конституцій.
3. Підготовка, прийняття та зміна конституцій.
4. Юридичні властивості Конституції України.
5. Реалізація Конституції України.
6. Тлумачення Конституції України.
7. Правова охорона Конституції України.

Основні терміни та поняття: виконання конституційних норм; використання конституційних норм; дотримання конституційних норм; застосування конституційних норм; зміст конституції; інтерпретація; кодифікована конституція; конституанта; конституційна асамблея; конституційна комісія; конституційна криза; конституційна поправка; конституційна реформа; конституційний контроль; конституційні закони;

конституційність; конституціоналізм; конституція; механізм реалізації конституційних норм; октроювання; правова охорона конституції; преамбула; принципи конституції; реалізація конституції; реалізація конституційних норм; система конституції; структура конституції; фактична конституція; форма конституції; функції конституції; юридична конституція; юридичні властивості конституції.

Темі рефератів:

1. Історичні етапи розвитку Конституції України.
2. Юридичне значення преамбули Конституції України.
3. Поняття та види гарантій Конституції України.

Творчо-аналітичні завдання (форма виконання письмова):

Тести-тренінги

1. Конституція України складається із:

- 1) преамбули; 2) вступної частини; 3) передмови; 4) основної частини; 5) прикінцевих положень; 6) перехідних положень; 7) заключних положень.

2. Назвіть функції Конституції України за об'єктами впливу її норм на суспільні відносини:

- 1) політична функція; 2) економічна функція; 3) соціалістична функція; 4) ідеологічна функція; 5) інформаційна функція; 6) екологічна функція; 7) закономірна функція.

3. Назвіть функції Конституції України за способами та засобами впливу на суспільні відносини, що є предметом конституційного права:

- 1) регулятивна; 2) установча; 3) охоронна; 4) контрольна; 5) системна; 6) правова; 7) апробаційна.

4. Назвіть функції Конституції України за умовами реалізації, а саме за часом:

- 1) дозаконодавчі; 2) післязаконодавчі; 3) постійні; 4) інтеграційні; 5) тимчасові.

5. Що слід розуміти під правовою охороною Конституції України, у вузькому значенні?

1) передбачену Конституцією та законами України діяльність Верховного Суду України щодо вирішення питань про відповідність законів та інших правових актів Конституції України; 2) передбачену Конституцією та законами України діяльність Президента України щодо офіційного тлумачення Конституції України; 3) цілеспрямовану, передбачену Конституцією та законами України діяльність Конституційного Суду України щодо вирішення питань про відповідність законів та інших правових актів Конституції України; 4) передбачену Конституцією та законами України діяльність Верховної Ради України щодо вирішення питань про відповідність законів та інших правових актів Конституції України; 5) цілеспрямовану, передбачену Конституцією та законами України діяльність Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України.

6. Правова охорона Конституції України, у широкому розумінні, здійснюється за допомогою спеціальних юридичних способів і засобів, якими виступають:

1) формальні механізми забезпечення правової охорони Конституції України; 2) нормативно-правові механізми забезпечення правової охорони Конституції України; 3) ідеологічні механізми забезпечення правової охорони Конституції України; 4) логічні механізми забезпечення правової охорони Конституції України; 5) організаційно-правові механізми забезпечення правової охорони Конституції України.

7. Загальні гарантії Конституції України визначаються за основними сферами конституційного ладу і, відповідно, поділяються на:

1) політичні; 2) економічні; 3) соціальні; 4) культурні; 5) духовні.

8. Спеціальні або власне юридичні гарантії Конституції України поділяються на:

1) нормативно-правові; 2) адміністративно-правові; 3) публічно-правові; 4) приватно-правові; 5) організаційно-правові.

9. Назвіть нормативно-правові гарантії правової охорони Конституції України:

1) діяльність Президента України; 2) офіційне тлумачення Конституції України; 3) конституційний контроль; 4) конституційний нагляд; 5) діяльність Конституційного Суду України.

10. Назвіть організаційно-правові гарантії правової охорони Конституції України:

1) конституційний контроль; 2) діяльність Президента України; 3) діяльність Верховної Ради України; 4) діяльність Конституційного Суду України; 5) конституційна відповідальність.

Завдання на перерахування:

- основні теорії походження конституцій;
- основні риси Конституції України;
- види конституцій за наступними критеріями:
  - за формою;
  - за терміном дії;
  - за способом прийняття;
  - за порядком внесення змін і доповнень;
- юридичні властивості Конституції України;
- види функцій Конституції України за наступними критеріями:
  - за об'єктом і предметом правового регулювання Конституції України;
  - за способами і засобами впливу Конституції України на суспільні відносини;
  - за умовами впливу Конституції України на суспільні відносини;
- елементи механізму реалізації Конституції України;
- форми реалізації Конституції України;

- способи зміни конституцій;
- способи тлумачення Конституції України;
- види конституційного контролю за наступними критеріями:
  - за часом реалізації;
  - за правовими наслідками;
  - за обов'язковістю проведення;
  - за змістом;
  - за формою.

Завдання на порівняння:

- фактична конституція і юридична конституція;
- матеріальна конституція і формальна конституція;
- система конституції і структура конституції;
- форма конституції і структура конституції;
- прикінцеві положення і перехідні положення;
- конституційний контроль і конституційний нагляд.

Задачі

1. Президент України своїм указом створив Конституційну асамблею та поклав на неї завдання підготувати текст нової Конституції України. За результатами обговорення і схвалення цього проекту на розширеному засіданні Конституційної асамблеї Президент України видав указ про його винесення на всеукраїнський референдум для затвердження, який запропонував провести 1 січня.

Дайте розгорнутий правовий аналіз зазначеного указу глави держави.

Які способи ухвалення конституції є найбільш демократичними та прийнятними?

2. На парламентських слуханнях, присвячених сучасним проблемам українського конституціоналізму, народний депутат В. заявив, що Конституція України не повною мірою відповідає демократичним стандартам, оскільки:

1) на першому місці стоїть розділ “Загальні засади”, норми якого нікого і ні до чого не зобов’язують, а мають лише декларативний характер;

2) розділ, в якому встановлено права і свободи людини, стоїть на другому, а не на першому місці, що не відповідає ліберально-демократичним конституційним ідеалам;

3) у тексті зафіксовано не всі права і свободи, які відомі сучасній правовій думці, а це значно знижує її регулюючий потенціал;

4) за народом закріплено право на всеукраїнському референдумі затверджувати зміни лише до трьох, а не до усіх її розділів.

Проаналізуйте таку позицію з точки зору змісту Конституції України.

Наскільки обґрунтованими, на Ваш погляд, є висловлені зауваження?

3. На всеукраїнському референдумі був прийнятий Закон України “Про організацію та проведення масових політичних заходів”. Президент України відмовився підписувати і офіційно оприлюднювати цей Закон, оскільки він не відповідає Конституції України.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини звернувся з конституційним поданням до Конституційного Суду щодо перевірки на конституційність відмови глави держави від підписання зазначеного Закону.

Охарактеризуйте основні форми правової охорони Конституції Президентом України та Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини.

Яке рішення повинен прийняти Конституційний Суд України?

Запитання для самоконтролю:

1. Що в перекладі означає слово «конституція»? Коли і за яких причин появляються конституції в сучасному розумінні цього слова?

2. Чим відрізняється конституція від законів та інших нормативних актів?

3. Що означає положення «Конституція – основний закон держави»?

4. Що означає положення «Конституція – закон, що має вищу юридичну силу»?
5. Що означає положення «Конституція – закон, що має підвищену степінь стабільності»?
6. Що означає положення «жорстка конституція»?
7. Яку роль відіграє в Основному Законі преамбула?
8. Хто може внести зміни до Конституції України? Як вносяться зміни до першого розділу Конституції України?
9. Чому існує відмінність у порядку зміни різних статей Конституції України?
10. Охарактеризуйте основні способи розробки і прийняття конституцій.
11. Охарактеризуйте поняття, структуру та ознаки конституціоналізму. Чи присутнє в Україні таке явище, як конституціоналізм?
12. Розкрийте поняття правової охорони Конституції України. Які види конституційного контролю Вам відомі та які з них застосовуються в Україні?
13. Яке значення мало прийняття Закону України «Про прийняття Конституції України і введення її в дію»?
14. Що слід розуміти під гарантіями Конституції України? Вкажіть основні види таких гарантій і розкрийте їх зміст.

Рекомендовані джерела та література:

Нормативно-правові акти:

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К.: Істина, 2010. – 56 с.
2. Конституція Автономної Республіки Крим, затверджена Законом України від 23.12.1998 року // Відомості Верховної Ради України. – 1999. - № 5-6. – Ст. 179.
3. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16.10.1996 року, зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 43. – Ст. 65.
4. Про прийняття Конституції України і введення її в дію: Закон України від 28.06.1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 142.
5. Про Конституційну Асамблею: Указ Президента України від 17.05.2012 року, зі змінами // Офіційний вісник України. – 2012. – № 39. – Ст. 1449.
6. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 року № 9 // Бюлетень законодавства і юридичної практики. – 2004. – № 11. – С. 20-28.

7. Висновок Конституційного Суду України № 1-в від 07.09.2005 року (справа про внесення змін до статей 85, 118, 119, 133, 140, 141, 142, 143 Конституції України) // Вісник Конституційного Суду України. – 2005. – № 5. – С. 4-11.

8. Рішення Конституційного Суду України № 20-рп/2010 від 30.09.2010 року (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) // Офіційний вісник України. – 2010. – № 72/1. – Ст. 2597.

9. Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2005 від 05.10.2005 року (справа про здійснення влади народом) // Офіційний вісник України. – 2005. – № 41. – Ст. 2605.

10. Рішення Конституційного Суду України № 4-зп від 03.10.1997 року (справа про набуття чинності Конституцією України) // Вісник Конституційного Суду України. – 1997. – № 2. – С. 37-30.

11. Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2008 від 16.04.2008 року (справа про прийняття Конституції та законів України на референдумі) // Офіційний вісник України. – 2008. – № 32. – Ст. 1056.

12. Рішення Конституційного Суду України № 8-рп/1998 від 09.06.1998 року (справа щодо внесення змін до Конституції України) // Офіційний вісник України. – 1998. – № 23. – Ст. 854.

13. Рішення Конституційного Суду України № 6-рп від 11.03.2003 року (справа щодо права вето на закон про внесення змін до Конституції України) // Вісник Конституційного Суду України. – 2003. – № 2. – С. 4-20.

14. Висновок Національної комісії зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права щодо дотримання конституційної процедури під час внесення змін до Конституції України 1996 року шляхом ухвалення Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 08.12.2004 року та щодо відповідності його положень загальним засадам Конституції України 1996 року і європейським стандартам від 27.12.2005 року. – К., 2006. – 32 с.

Навчальні, монографічні та науково-періодичні видання:

1. Белов Д. М. Парадигма українського конституціоналізму: Монографія / Д. М. Белов. – Великий Березний: РК «Евростандарт», 2011. – 399 с.

2. Бисага Ю.М., Белов Д.М. Актуальні проблеми правового аналізу змісту Конституції України // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2009. - № 1 (87). – С. 10-21.

3. Білоскурська О.В. Цінність конституції // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 1. – С. 105-108.

4. Бориславський Л. Юридичне значення преамбули Конституції України // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2011. – Вип. 53. – С. 118-124.

5. Єзеров А.А. Тлумачення Конституції України: способи, межі, зміст // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 3. – С. 95-99.

6. Конституції і конституційні акти України : історія і сучасність / відп. ред. Ю. С. Шемшученко ; упор.: І. О. Кресіна, О. В. Батанов. – К. : Юридична думка, 2011. – 327 с.

7. Кравчук В. М. Роль і значення компаративістики у дослідженні вітчизняного конституціоналізму // Державотворення та правотворення в період реформ: питання теорії та практики: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19-20 квітня 2012). – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2012. – С. 95-99.

8. Крусян А. Методологічні питання оновлення Конституції України // Конституційна асамблея: політико-правові аспекти діяльності / Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів. – 2012. – № 7. – С. 11-20.

9. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм: монографія / А. Р. Крусян. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 560 с.

10. Лунь З. До питання про поняття і систему правової охорони конституції // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2001. – Вип. 36. – С. 186-189.

11. Луць З. Правова охорона конституції: до питання про постановку проблеми // *Право України*. – 2002. – № 7. – С. 13-17.
12. Мартинюк Р. Нормативне визначення порядку розробки і прийняття нової Конституції України // *Право України*. – 2011. – № 6. – С. 113-121.
13. Мацюк А. Прийняття нової Конституції України 1996 року, її передумови й особливості та перспективи конституційної реформи // *Віче*. – 2013. – № 4. – С. 5-9.
14. Нікольська О. Конкретизація норм Конституції України як необхідна передумова їх застосування // *Юридична Україна*. – 2012. – № 11. – С. 29-35.
15. Оніщук М. Верховенство Конституції України як засадничий принцип правової держави // *Віче*. – 2010. – № 18. – С. 6-7.
16. Погорілко В., Федоренко В. Поняття та юридичні властивості Конституції України // *Право України*. – 2006. – № 11. – С. 4-10.
17. Пушкіна О. Правове регулювання внесення змін до Конституції України // *Юридична Україна*. – 2013. – № 3. – С. 27-32.
18. Скрипнюк О. В. Конституція України та її функції : проблеми теорії та практики реалізації. До десятої річниці прийняття Конституції України / О. В. Скрипнюк. – К. : Академія правових наук України, 2005. – 168 с.
19. Скрипнюк О. Універсальність Конституції України як джерела права // *Вісник Національної Академії прокуратури України*. – 2010. – № 4. – С. 35-39.
20. Сліденко І. Д. Тлумачення конституції : питання теорії і практики в контексті світового досвіду / І. Д. Сліденко. – Одеса : Фенікс, 2003. – 234 с.
21. Стецюк П. Б. Основи теорії конституції та конституціоналізму. Частина перша: Посібник для студентів / П. Б. Стецюк. – Львів : Астролябія, 2003. – 232 с.
22. Стрижак А. А. Конституція України в актах Конституційного Суду України : аналіт. огляд та комент. / А. Стрижак. – К. : Ін Юре, 2010. – 629 с.
23. Тацій В., Годика Ю. Проблеми реалізації Конституції України // *Вісник Академії правових наук*. – 2000. – № 2. – С. 20-29.
24. Теплюк М. Проблемні питання введення в дію Конституції України // *Віче*. – 2010. – № 16. – С. 14-15.
25. Тесленко М. Держава і правова охорона конституції // *Право України*. – 2005. – № 2. – С. 89-91.
26. Тесленко М.В. Функції правової охорони Конституції // *Бюлетень Міністерства юстиції України*. – 2004. – № 9.
27. Тодыка Ю. Н. Конституция Украины : проблемы теории и практики : монография / Ю. Н. Тодыка. – Харьков : Факт, 2000. – 608 с.
28. Тодика Ю. Н. Толкование конституции и законов Украины : теория и практика : монография / Ю. Н. Тодыка. – Харьков : Факт, 2001. – 328 с.
29. Федоренко В. Конституція України: від прийняття до Конституційної Асамблеї // *Бюлетень Міністерства юстиції України*. – 2012. – № 6. – С. 15-21.
30. Шаповал В. Сутнісні характеристики конституції як основного закону держави // *Право України*. – 2008. – № 10. – С. 4-12.
31. Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм : монографія / В. М. Шаповал. – К. : Юридична фірма «Салком»; Юрінком Інтер, 2005. – 560 с.
32. Шаповал В. Юридичний феномен Конституції держави // *Вісник Конституційного Суду України*. – 2003. – № 4. – С. 42-57.
33. Шевчук С. Принцип верховенства права та найвища юридична сила Конституції України // *Право України*. – 2011. – № 5. – С. 175-185.
34. Шемшученко Ю. С. На шляху до оновлення Конституції України // *Часопис Київського університету права*. – 2013. – № 2. – С. 4-5.
35. Ющик О. Перехідні положення Конституції України (теоретико-правові питання) // *Юридична Україна* 2005. – № 1. – С. 12-17.

Тема 3: “Конституційно-правові відносини”

(2 години)

*Для мене не важливо, на чієму боці сила;
важливо те, на чієму боці право.*

Віктор Гюго

Мета заняття: формування цілісного уявлення про зміст та елементи конституційно-правових відносин.

Завдання: з'ясувати сутність, властивості та елементи складу конституційно-правових відносин. Студенти повинні знати суб'єктний та об'єктний склад конституційно-правових відносин, визначати їх зміст та характеризувати підстави виникнення, зміни та припинення конституційно-правових відносин.

Питання для обговорення:

1. Поняття, ознаки та види конституційно-правових відносин.
2. Суб'єкти конституційно-правових відносин: поняття та види.
3. Поняття та види об'єктів конституційно-правових відносин.
4. Зміст конституційно-правових відносин.
5. Підстави виникнення, зміни та припинення конституційно-правових відносин.

Основні категорії та поняття: зміст конституційно-правових відносин; конституційна правосуб'єктність; конституційний юридичний факт; конституційно-правові відносини; неправомірні дії; правомірні дії; склад конституційно-правових відносин; об'єкти конституційно-правових відносин; суб'єкти конституційно-правових відносин; факти-дії; факти-події; юридичні акти; юридичні вчинки; юридичні факти.

Теми рефератів:

1. Поняття та елементи конституційно-правового статусу.
2. Поняття та особливості конституційної правосуб'єктності.
3. Юридичні дії та події в конституційно-правових відносинах.

Творчо-аналітичні завдання (форма виконання письмова):

Тести-тренінги

1. Вкажіть кваліфікуючі ознаки конституційно-правові відносини, що відрізняють їх від інших видів правовідносин:

1) виникають, змінюються і припиняються на підставі дії конституційно-правової норми; 2) їх предметом завжди є суспільні відносини, які є предметом адміністративно-правового регулювання; 3) конституційно-правові відносини характеризуються специфікою своїх складників; 4) конституційно-правові відносини мають динамічний характер; 5) конституційно-правові відносини охоплюють усі сфери релігійного життя.

2. Вкажіть види конституційно-правові відносин за цільовим призначенням:

1) активні; 2) правовстановлюючі; 3) правоохоронні; 4) постійні; 5) активні.

3. Назвіть елементи конституційно-правових відносин:

1) суб'єкти; 2) об'єкти; 3) суб'єктивні права і юридичні обов'язки; 4) юридичні факти; 5) конституційна відповідальність.

4. Вкажіть об'єкти конституційно-правових відносин:

1) публічна влада; 2) державна символіка; 3) українська мова; 4) указ Президента України; 5) правоздатність суб'єкта.

5. Які структурні елементи включає в себе правовий статус суб'єктів конституційних правовідносин:

1) правосуб'єктність; 2) систему прав, обов'язків і законних інтересів; 3) систему гарантій прав і обов'язків суб'єктів права; 4) юридичну відповідальність; 5) юридичні факти; 6) конституційні делікти; 7) суб'єктів.

6. Вкажіть кваліфікуючі ознаки, що властиві конституційним юридичним фактам:

1) конституційний юридичний факт є різновидом суспільних відносин, що виникають, змінюються та припиняються на основі конституційно-правових норм; 2) конституційні юридичні факти є обов'язковим, істотним елементом конституційно-правових відносин; 3) конституційні юридичні факти не залежать від волі відповідних суб'єктів; 4) за впливом на конституційні правовідносини юридичні факти можуть виступати як причиною, так і наслідком, результатом цих правовідносин; 5) юридичні факти не властиві конституційним правовідносинам.

7. За сутністю та змістом юридичні факти в конституційному праві поділяються на:

1) конституційно-правові норми; 2) конституційні делікти; 3) юридичні події; 4) юридичні дії; 5) правові стани (режими).

8. Назвіть, які з перерахованих юридичних фактів в конституційному праві є фактами-діями:

1) досягнення особою 18-ти років; 2) голосування на референдумі; 3) закінчення терміну повноважень Президента України; 4) прийняття закону; 5) досягнення особою 16-ти років.

9. Назвіть, які з перерахованих юридичних фактів в конституційному праві є фактами-подіями:

1) призначення позачергових виборів; 2) укладення міжнародного договору; 3) досягнення суддею 65-річного віку; 4) закінчення терміну повноважень Верховної Ради України; 5) досягнення особою 35-ти років.

10. Назвіть, які з перерахованих юридичних фактів в конституційному праві є фактами-станами:

1) конституційний стан; 2) міжнародний стан; 3) стан громадянства; 4) військовий стан; 5) надзвичайний стан.

Завдання на перерахування:

- ознаки конституційно-правових відносин;

- види конституційно-правових відносин за наступними критеріями:
  - за змістом;
  - за цільовим призначенням;
  - за суб'єктами;
  - за формою;
  - за територією дії;
  - за часом дії;
- суб'єкти конституційно-правових відносин;
- об'єкти конституційно-правових відносин;
- ознаки конституційних юридичних фактів;
- види конституційних юридичних фактів за наступними критеріями:
  - за волевиявленням суб'єктів конституційно-правових відносин;
  - за функціями, що вони здійснюють у механізмі конституційно-правового регулювання;
  - за тривалістю існування;
  - за ступенем визначеності в гіпотезі норми конституційного права;
  - за здатністю спричиняти правові наслідки;
  - за видами конституційно-правових відносин;
  - за сферою конституційно-правових відносин;

Завдання на порівняння:

- конституційні відносини і конституційно-правові відносини;
- суб'єкти конституційного права і суб'єкти конституційно-правових відносин;
- конституційна правосуб'єктність і конституційно-правовий статус;

Задачі

1. Президент України своїм указом створив Конституційну асамблею та поклав на неї завдання підготувати текст нової Конституції України. За результатами обговорення і схвалення цього проекту на розширеному

засіданні Конституційної асамблеї Президент України видав указ про його винесення на всеукраїнський референдум для затвердження.

Дайте розгорнутий аналіз зазначених юридичних фактів.

Які критерії класифікації юридичних фактів в даному конкретному випадку є найбільш прийнятними?

2. На всеукраїнському референдумі був прийнятий Закон України “Про громадянське суспільство в Україні”. Президент України відмовився підписувати і офіційно оприлюднювати цей Закон. На його думку такого суб’єкта конституційно-правових відносин як громадянське суспільство не існує, а тому він не відповідає Конституції України.

Опозиційні народні депутати звернулися з конституційним поданням до Конституційного Суду щодо перевірки на конституційність відмови глави держави від підписання зазначеного Закону.

Дайте правову оцінку даній ситуації, характеризуючи при цьому суб’єктний склад конституційно-правових відносин.

Яке рішення повинен прийняти Конституційний Суд України?

Запитання для самоконтролю:

1. У чому полягає призначення конституційних правовідносин у суспільстві? Як вони вирізняються з-поміж інших видів соціальних відносин?

2. Визначте поняття конституційно-правових відносин і розкрийте його істотні юридичні ознаки.

3. Що слід розуміти під складом конституційно-правових відносин? Назвіть основні складники конституційно-правових відносин.

4. Визначте категорію «суб’єкт конституційно-правових відносин». Вкажіть основні види суб’єктів конституційно-правових відносин, застосовуючи різні критерії їх класифікації.

5. Охарактеризуйте основні види суб’єктів конституційно-правових відносин і виявіть особливості їх конституційно-правового статусу на основі положень Конституції та законів України.

6. Визначте зміст конституційно-правових відносин. Запропонуйте власне визначення конституційної правосуб'єктності та охарактеризуйте її основні складові.

7. Назвіть і класифікуйте основні об'єкти конституційно-правових відносин.

8. Розкрийте зміст юридичних фактів у конституційному праві та їх призначення в структурі конституційних правовідносин. Класифікуйте основні види юридичних фактів.

Рекомендовані джерела та література:

Навчальні, монографічні та науково-періодичні видання:

1. Бабенко К. А. Конституційні засади розвитку і регулювання політико-правових відносин в Україні : монографія / К. А. Бабенко. – К. : Ін Юре, 2008. – 480 с.
2. Бровченко Н.В. Дефективність юридичних фактів у конституційному праві України: проблеми визначення правової категорії на сучасному етапі // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. – 2010. – № 2. – С. 54-59.
3. Данилюк Ю. Визначення поняття суб'єктів конституційних правовідносин // Юридична Україна. – 2008. – № 5. – С. 28-31.
4. Данилюк Ю. Про поняття об'єктів конституційних правовідносин // Право України. – 2008. – № 8. – С. 9-14.
5. Кравчук В. М. Конституційно-правовий статус як проблема теорії конституційного права // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія Право. Випуск 14: Частина 1. – Ужгород: Поліграфцентр «ЛІРА», 2010. – С. 138-141.
6. Кравчук В. Поняття конституційної правосуб'єктності // Історико-правовий часопис: журнал. – Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. – № 2. – С. 71-74.
7. Кравчук В. М., Юхимюк О. М. Конституційно-правовий статус: питання дефініції // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Юридичні науки. – 2010. – № 25. – С. 22-26.
8. Погорілко В., Федоренко В. Суб'єкти конституційно-правових відносин: поняття, ознаки, види // Право України. – 2002. – № 10. – С. 3-9.
9. Приходько Х.В. Проблеми визначення юридичного факту як самостійного елементу механізму конституційно-правового регулювання // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. – 2009. – № 1. – С. 56-62.
10. Скрипнюк О. Специфіка конституційно-правових відносин в Україні // Вісник Академії правових наук України. – 2010. – № 3. – С. 59-68.
11. Ставнійчук М.І. Деякі аспекти розуміння нації як суб'єкта конституційного права // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 51. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2011. – С. 214-219.
12. Третяк О.П. Місце об'єкта конституційно-правових відносин у структурі конституційно-правових правовідносин // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. – 2004. – № 3. – С. 137-143.
13. Федоренко В.Л. Суб'єкти конституційно-правових відносин в Україні та їх система // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 4. – С. 27-33.

Перелік питань для модульної контрольної роботи 1

1. Поняття та ознаки конституційного права України.
2. Принципи конституційного права України.
3. Предмет конституційного права України.
4. Метод конституційного права України.
5. Поняття системи конституційного права та її складові елементи.
6. Конституційно-правові норми.
7. Конституційно-правові інститути.
8. Поняття та ознаки джерел конституційного права України.
9. Види джерел конституційного права України.
10. Конституційне право як наука.
11. Конституційне право як навчальна дисципліна.
12. Поняття та зміст конституції України.
13. Функції та принципи Конституції України.
14. Форма і структура конституцій.
15. Класифікація конституцій.
16. Підготовка, прийняття та зміна конституцій.
17. Юридичні властивості Конституції України.
18. Реалізація Конституції України.
19. Тлумачення Конституції України.
20. Правова охорона Конституції України.
21. Поняття, структура та ознаки конституціоналізму.
22. Поняття, ознаки та види конституційно-правових відносин.
23. Суб'єкти конституційно-правових відносин: поняття та види.
24. Поняття та види об'єктів конституційно-правових відносин.
25. Зміст конституційно-правових відносин.
26. Підстави виникнення, зміни та припинення конституційно-правових відносин.
27. Поняття та ознаки конституційно-правової відповідальності.
28. Підстави конституційно-правової відповідальності.
29. Суб'єкти конституційно-правової відповідальності.
30. Характер, зміст та види конституційно-правових санкцій.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.
ЗАСАДИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ.
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ЛЮДИНИ І
ГРОМАДЯНИНА. ФОРМИ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Тема 1: “Основи конституційного ладу України”

(2 години)

*Існування права є основою державного,
соціального й особистого життя,
ладу, культури й цивілізації*
С. Шелухін

Мета заняття: формування цілісного уявлення про конституційний лад України.

Завдання: з'ясування поняття конституційного ладу, його складових елементів; принципів, що характеризують конституційний лад України, а також суті України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави.

Питання для обговорення:

1. Поняття, суть та ознаки конституційного ладу.
2. Конституційне закріплення суверенітету українського народу і форми його реалізації.
3. Конституційні засади державного суверенітету України і його гарантії.
4. Політичні та економічні основи конституційного ладу.
5. Конституційні принципи мовної політики України. Статус державних символів України.
6. Гарантії захисту конституційного ладу України.

Основні категорії та поняття: воєнний стан; гарантії конституційного ладу; герб; гімн; громадянське суспільство; гуманізм; демократія; демократична держава; державна мова; державний герб; державний гімн; державний кордон; державний лад; державний прапор; державний суверенітет; державний устрій; державні символи; економічні відносини; засади конституційного ладу; захист конституційного ладу; ідеологія; конституційний лад; конституційно-правовий механізм держави; корінні народи; механізм держави; надзвичайний стан; народний суверенітет; національна меншина; національний суверенітет; нація; перлюстрація; політичний плюралізм; правова держава; приватна власність; республіка; соціальна держава; соціальні відносини; соціокультурні відносини; суверенітет; суспільна мораль; суспільний лад; унітарна держава; форма правління; функції держави; цензура.

Теми рефератів:

1. Народний суверенітет і його співвідношення з національним і державним суверенітетом.
2. Конституційно-правові засади мовної політики.
3. Політичний плюралізм як принцип конституційного ладу.

Творчо-аналітичні завдання (форма виконання письмова):

Тести-тренінги

1. Назвіть ознаки конституційного ладу України:

1) суверенність; 2) демократизм; 3) гуманізм; 4) реальність; 5) системність; 6) історизм; 7) правонаступність.

2. Вкажіть спеціальні юридичні гарантії конституційного ладу України:

1) нормативно-правові; 2) законодавчі; 3) підзаконні; 4) ідеологічні; 5) організаційно-правові; 6) політичні; 7) економічні.

3. Назвіть основні принципи державного ладу України:

1) принцип суверенності та незалежності держави; 2) принцип демократизму держави; 3) принцип соціальної та правової держави; 4) принцип унітарності держави; 5) принцип гуманізму держави; 6) принцип монархічної форми державного правління; 7) принцип республіканської форми державного правління.

4. Суверенітет України поширюється на:

1) адміністративно-територіальні одиниці України; 2) всю її територію; 3) територію кожної адміністративно-територіальної одиниці; 4) всю її територію, за винятком прикордонної смуги; 5) всю її територію, за винятком прикордонних районів.

5. Народний суверенітет – це:

1) верховне невід'ємне право народу бути єдиним носієм влади в державі і суспільстві, його повновладдя та верховенство; 2) повновладдя нації, її реальна можливість визначати характер свого національного життя; 3) верховенство державної влади всередині країни; 4) незалежність держави у зовнішньополітичній сфері; 5) правильно все вищенаведене.

6. Хто такий «український народ» згідно з Преамбулою Конституції України 1996 року?

1) українці; 2) громадяни України усіх національностей; 3) усі, хто на законних підставах проживає в Україні; 4) громадяни України та іноземці; 5) усі перераховані.

7. Кому належить виняткове право визначати та змінювати конституційний лад України?

1) Президенту України; 2) Верховній Раді України; 3) народові України; 4) Уряду України; 5) Верховному Суду України.

8. Згідно з Конституцією Україна є:

1) демократична держава; 2) світська держава; 3) держава з ринковою економікою; 4) соціальна держава; 5) суверенна держава.

9. Принцип правової держави передбачає:

1) верховенство права; 2) здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову; 3) взаємну відповідальність держави і особи; 4) гарантування прав і свобод людини і громадянина; 5) правильно все вищенаведене.

10. Згідно з Конституцією України, головним обов'язком держави є:

1) забезпечення ефективного розвитку економіки; 2) забезпечення обороноздатності країни; 3) утвердження та забезпечення прав і свобод людини; 4) розвиток міжнародного співробітництва; 5) формування та розвиток правової системи.

Завдання на перерахування:

- ознаки конституційного ладу України;
- принципи конституційного ладу України;
- гарантії конституційного ладу України;
- ознаки державного ладу України;
- принципи державного ладу України;
- конституційно-правові ознаки України як суверенної держави;
- ознаки державного суверенітету України;
- конституційно-правові ознаки України як соціальної держави;
- конституційно-правові ознаки України як правової держави;
- ознаки суспільного ладу України;
- принципи суспільного ладу України.

Завдання на порівняння:

- конституційний лад і державний лад;
- конституційний лад і суспільний лад;
- конституційний лад і засади конституційного ладу;
- державний суверенітет і народний суверенітет;
- державний суверенітет і національний суверенітет;
- народний суверенітет і національний суверенітет.

Задачі

1. На парламентських слуханнях, присвячених удосконаленню системи організації державної влади, один з народних депутатів наголосив: що оскільки у ст. 6 Конституції України закріплено, що державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову (а це положення відносять до основ конституційного ладу), то існування в Україні інших органів державної влади Основний Закон не передбачає. Саме тому з метою забезпечення стабільності конституційного ладу України необхідно терміново ліквідувати всі державні органи, які не належать до жодної з гілок державної влади, передбачених ст. 6, передавши їх владні повноваження легітимним органам.

Проаналізуйте таку пропозицію народного депутата. Про які органи влади може йти мова?

2. У Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року закріплено, що Україна в майбутньому проголошує намір стати нейтральною й позаблоковою державою.

На підставі цього комуністична партія України заявляє, що ставити питання про вступ України до військово-політичного блоку можна лише після внесення змін до Декларації про державний суверенітет України.

Чи може на сьогодні Україна приєднатися до договору про членство в міжнародній організації колективної безпеки?

Чи можна вважати Декларацію про державний суверенітет України чинним правовим актом, обов'язковим для загального виконання?

3. Міністерство освіти та науки України за результатами комплексної перевірки одного із державних університетів м. Луцька, призупинило дію його ліцензії на право здійснення цим навчальним закладом освітньої діяльності до виправлення вказаних в акті його перевірки порушень. У якості таких, котрі й стали підставою призупинення ліцензії, було названо надмірне застосування університетом російської мови у навчальному процесі та номінальне використання у ньому української мови як державної.

Якою мовою згідно чинного законодавства повинно здійснюватися навчання у навчальних закладах України? Наскільки вмотивованим є призупинення дії ліцензії державного університету?

4. Луцька міська рада прийняла рішення про заміну у місті усіх назв магазинів, кав'ярень, розважальних закладів та рекламної продукції, яка викладена іноземною мовою на державну. Рішення органу місцевого самоврядування було мотивоване тим, що вулиці міста перетворилися на суцільну збірку іншомовних назв, чим порушується конституційне положення щодо забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови.

Дайте конституційно-правовий аналіз рішення міської ради. Чи не є воно дискримінаційним відносно іноземних мов?

Запитання для самоконтролю:

1. Що ви розумієте під поняттям «конституційний лад»? Вкажіть його основні кваліфікуючі ознаки.

2. Які положення чинної Конституції України визначають зміст конституційного ладу України?

3. Чи є Україна правовою державою? Як це деталізується в Конституції України?

4. У чому полягає суть конституційного принципу політичної та ідеологічної багатоманітності?

5. У чому проявляється конституційний принцип суверенітету Української держави?

6. У яких формах реалізується конституційний принцип народного суверенітету?

7. У чому полягає зміст принципу поділу влади у державі та яке він має значення для конституційних основ державного ладу в Україні?

8. Вкажіть особливості суспільного ладу України. Назвіть основні принципи суспільного ладу України, закріплені в Основному Законі.

9. Визначте систему гарантій конституційного ладу?

10. Як забезпечується охорона конституційного ладу України?

Рекомендовані джерела та література:

Нормативно-правові акти:

1. Конституція Автономної Республіки Крим, затверджена Законом України від 23.12.1998 року // Відомості Верховної Ради України. – 1999. - № 5-6. – Ст. 179.
2. Про Державний Гімн України: Закон України від 06.03.2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 24.
3. Про державний кордон України: Закон України від 04.11.1991 року, зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 37.
4. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 року // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 40. – Ст. 1452.
5. Про засади державної мовної політики: Закон України від 03.07.2012 року, зі змінами і доповненнями // Голос України. – 2012. – 10 серпня.
6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 06.04.2000 року, зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 28. – Ст. 224.
7. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.03.2000 року, зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 23. – Ст.176.
8. Про правонаступництво України: Закон України від 12.09.1991 року // Голос України. – 1991. – 24 вересня.
9. Про ратифікацію Конвенції про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження: Закон України від 20.01.2010 року // Голос України. – 2010. – 09 лютого.
10. Декларація прав національностей від 01.11.1991 року // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53.
11. Рішення Конституційного Суду України № 20-рп/2010 від 30.09.2010 року (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) // Офіційний вісник України. – 2010. – № 72/1. – Ст. 2597.
12. Рішення Конституційного Суду України № 10-рп/99 від 14.12.1999 року (справа про застосування української мови) // Вісник Конституційного Суду України. – 2000. – № 1. – С. 5-15.
13. Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2005 від 05.10.2005 року (справа про здійснення влади народом) // Офіційний вісник України. – 2005. – № 41. – Ст. 2605.
14. Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2008 від 16.04.2008 року (справа про прийняття Конституції та законів України на референдумі) // Офіційний вісник України. – 2008. – № 32. – Ст. 1056.

Навчальні, монографічні та науково-періодичні видання:

1. Бабенко К. Конституційні основи розвитку та регулювання соціальних відносин // Віче. – 2008. – № 2. – С. 3-6.
2. Баймуратов М.О., Сліденко І.Д. Категорія «конституційний лад»: до проблеми визначення у сучасному конституційному (державному) праві // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 49. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2010. – С. 112-121.
3. Барабаш Ю. Право визначення конституційного ладу народом України // Конституційна асамблея: політико-правові аспекти діяльності / Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів. – 2012. – № 3. – С. 4-13.
4. Барабаш Ю. Про співвідношення принципів правової, демократичної та соціальної державності // Віче. – 2010. – № 18. – С. 2-4.

5. Белов Д.М. Реформування конституційного ладу: позитиви та негативи // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 1. – С. 101-104.
6. Белов Д. Структура норми, що закріплює основи конституційного ладу // Наукові записки інституту законодавства Верховної Ради України. – 2012. – № 4. – С. 30-33.
7. Бориславський Л. Загальні засади конституційного ладу: принцип народовладдя та форми його здійснення // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2002. – Вип. 37. – С. 207-212.
8. Веніславський Ф. Конституційний лад та суспільний ідеал: до питання про базові цінності конституційного ладу України // Право України. – 2010. – № 2. – С. 120-128.
9. Веніславський Ф. Правове обмеження державної влади – необхідна передумова стабільності конституційного ладу // Право України. – 2010. – № 6. – С. 108-116.
10. Головатий С. Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини – як основа українського конституційного ладу // Право України. – 2011. – № 5. – С. 159-173.
11. Головченко В., Головченко О. Доктрина народного суверенітету: правові й політичні погляди // Віче. – 2011. – № 14. – С. 5-8.
12. Григоренко Є. І. Конституція та засади конституційного ладу України у питаннях та відповідях: навч. посіб. / Є. І. Григоренко, О. С. Передерій. – Х.: ХУПС, 2010. – 171 с.
13. Гринюк Р. Ф. Ідея правової держави : теоретико-правова модель і практична реалізація / Р. Ф. Гринюк. – К. : Концерн «Виданичий Дім «Ін Юре», 2004. – 388 с.
14. Гураль П. Проблеми конституційно-правового статусу української мови в Україні // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2011. – Вип. 53. – С. 125-131.
15. Задорожня Г.В. Правовий механізм введення в Україні надзвичайного стану: проблеми теорії і практики // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 2. – С. 31-37.
16. Заєць А. П. Правова держава в контексті новітнього українського досвіду / А. П. Заєць. – К. : Парламентське видавництво, 1999. – 248 с.
17. Кампо В. Конституційні принципи правової держави та проблеми їх реалізації у практиці Конституційного Суду України // Віче. – 2010. – № 16. – С. 4-7.
18. Ключковський Ю. Суверенітет: держави, нації чи народу? // Публічне право. – 2013. – № 3. – С. 14-22.
19. Куян І. До питання про родові і видові поняття суверенітету // Право України. – 2013. – № 10. – С. 185-193.
20. Маляренко В. Державний гімн як дзеркало нації // Право України. – 2013. – № 5. – С. 374-380.
21. Наливайко Л. Сучасний державний лад України: історія становлення та розвитку // Публічне право. – 2011. – № 2. – С. 128-135.
22. Неліна Н. Проблеми визначення конституційно-правового статусу українського народу // Юридична Україна. – 2013. – № 1. – С. 29-33.
23. Оніщук М.В. Україна як правова держава: реалії і проблеми // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 2. – С. 81-84.
24. Погорілко В.Ф. Конституційно-правові проблеми розвитку української держави на сучасному етапі // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2004. – № 12. – С. 5-15.
25. Погорілко В. Ф. Основи конституційного ладу України / В. Ф. Погорілко. – К. : Ін Юре, 1997. – 40 с.
26. Правове забезпечення державного суверенітету України : монографія / Ю. С. Шемшученко та ін. – К.: Юридична думка, 2011. – 298 с.

27. Прієшкіна О. В. Конституційний лад України : актуальні питання становлення, інституціоналізації та розвитку / О. В. Прієшкіна. – О.: Фенікс, 2008. – 277 с.
28. Прієшкіна О.В. Основи конституційного ладу в системі Конституції України // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 4. – С. 93-96.
29. Свірський Б.М. Конституційно-правове положення мови та релігії, як духовних аспектів основ конституційного ладу України // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 48. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2010. – С. 144-150.
30. Селіванов А. О. Незалежність як умова політичного самовизначення народу // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 8. – С. 5-9.
31. Селіванов А. Суверенітет народу і його забезпечення публічною владою // Право України. – 2009. – № 11. – С. 66-72.
32. Скрипнюк О. Державний суверенітет: генеза доктрини та визначення поняття (частина перша) // Публічне право. – 2013. – № 2. – С. 6-11.
33. Скрипнюк О. Державний суверенітет: генеза доктрини та визначення поняття (частина друга) // Публічне право. – 2013. – № 3. – С. 6-13.
34. Скрипнюк О. Конституційний лад в Україні: методологічні проблеми розвитку та вдосконалення в контексті конституційної модернізації // Вісник Академії правових наук України. – 2012. – № 4. – С. 123-134.
35. Скрипнюк О. Правова держава в Україні: питання теорії і практика реалізації // Віче. – 2010. – № 18. – С. 8-9.
36. Стецюк П. Державні символи України: конституційно-правова характеристика // Вісник Конституційного Суду України. – 2004. – № 6. – С. 103-115.
37. Теплюк М. Конституційний лад в Україні: поняття та деякі питання порядку його визначення і зміни // Віче. – 2008. – № 12. – С. 24-26.
38. Терлецький Д. С. Конституційно-правове регулювання дії міжнародних договорів в Україні : монографія / Д. С. Терлецький. – Одеса : Фенікс, 2009. – 232 с.
39. Ткаченко Є. В. Конституційно-правове регулювання мовних відносин: монографія / Є. В. Ткаченко. – Х.: ФІНН, 2010. – 333 с.
40. Ткаченко Є. Принципи мовної політики України: державно-правовий аспект // Юридична Україна. – 2010. – № 8. – С. 32-38.
41. Тодыка Ю. Н. Основы конституционного строя Украины : учебное пособие / Ю. Н. Тодыка. – Харьков : Факт, 1999. – 320 с.
42. Федоренко В. Категорії «народний суверенітет», «народне волевиявлення», «безпосередня демократія», «форма безпосередньої демократії» та їх співвідношення в конституційній правотворчості та правозастосовній діяльності // Конституційна асамблея: політико-правові аспекти діяльності / Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів. – 2012. – № 3. – С. 14-24.
43. Шаповал В. Поняття держави і суверенітету в конституційному праві // Вісник Конституційного Суду України. – 2003. – № 1. – С. 70-83.
44. Шаптала Н. До питання про конституційно-правове регулювання державних символів України // Вісник Конституційного Суду України. – 2012. – № 2. – С. 110-117.
45. Шемшученко Ю. Державний суверенітет і правова держава (до 20-річчя Декларації про державний суверенітет України) // Віче. – 2010. – № 16. – С. 2-3.
46. Шишкін В.І. Конституційно-висхідні гарантії реалізації права громадян України на послуговування державною мовою як складником державотворення // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 61. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2013. – С. 77-84.
47. Шульженко В. П. Соціально-правова держава в Україні : проблеми становлення та модернізації : монографія / В. П. Шульженко. – К. : КНЕУ, 2007. – 392 с.
48. Щербанюк О. Народний суверенітет у формуванні конституційно-правової зовнішньої та внутрішньої політики держави // Публічне право. – 2013. – № 2. – С. 43-49.

Тема 2: “Конституційні засади громадянського суспільства в Україні”

(2 години)

*Якщо ви виберете в якості орієнтиру людину,
яка поступається вам по своїх достоїнствах,
то це приведе вас до занепаду.*

*Якщо ним стане той, чиї достоїнства порівняти з вашими,
то ви так і залишитесь на колишньому рівні.*

*Але якщо ви вирішите спертися на людину,
хто по своїх достоїнствах перевершує вас,
то це допоможе вам досягти вищого стану.*

Далай Лама

Мета заняття: формування цілісного уявлення про громадянське суспільство та його інститути в Україні.

Завдання: з'ясування поняття громадянське суспільство, його основних інститутів. Формування теоретичних знань про конституційно-правовий статус громадських об'єднань та аналіз чинного законодавства про діяльність громадських організацій, політичних партій та релігійних організацій в Україні.

Питання для обговорення:

1. Поняття та інститути громадянського суспільства.
2. Конституційно-правовий статус громадських об'єднань: порядок створення, права, обов'язки, відповідальність, підстави та порядок припинення діяльності.
3. Конституційно-правовий статус політичних партій: порядок створення, права, обов'язки, відповідальність, підстави та порядок припинення діяльності.

4. Конституційно-правовий статус релігійних організацій: порядок створення, права, обов'язки, відповідальність, підстави та порядок припинення діяльності.

5. Інформація як об'єкт конституційного регулювання. Законодавство про інформацію.

Основні категорії та поняття: благодійна діяльність; благодійна організація; благодійники; благодійництво; використання інформації; галузь інформації; громадська організація; громадська спілка; громадське об'єднання; громадянське суспільство; державна таємниця; дитячі громадські організації; захист інформації; зберігання інформації; інформаційні агентства; інформація; конфіденційна інформація; лобізм; лобіювання; масова інформація; меценатство; молодіжні громадські організації; науково-технічна інформація; об'єднання громадян; політична партія; поширення інформації; право вільного одержання інформації; правова інформація; професійна спілка; публічна інформація; релігійна громада; релігійна організація; релігійні управління; релігійні центри; статистична інформація; суспільне телебачення; таємна інформація.

Теми рефератів:

1. Конституційно-правове регулювання діяльності громадських спілок.
2. Конституційно-правовий статус засобів масової інформації.

Творчо-аналітичні завдання (форма виконання письмова):

Тести-тренінги

1. Вкажіть, які найбільш загальні ідеї й принципи покладені в основу будь-якого громадянського суспільства:

1) багатоманітність форм власності; 2) визнання і захист природних прав і свобод людини та громадянина; 3) рівність усіх перед законом і правосуддям; 4) правова держава, яка ґрунтується на принципі поділу і

взаємодії гілок державної влади; 5) політичний і ідеологічний плюралізм; 6) незалежність засобів масової інформації; 7) втручання держави у приватне життя громадян.

2. Вкажіть організаційно-правові форми утворення громадських об'єднань:

1) громадська організація; 2) громадська інституція; 3) громадська інстанція; 4) громадська приймальня; 5) громадський рух; 6) громадське формування; 7) громадська спілка.

3. Назвіть принципи утворення і діяльності громадських об'єднань:

1) добровільності; 2) самоврядності; 3) вільного вибору території діяльності; 4) рівності перед законом; 5) відсутності майнового інтересу їх членів (учасників); 6) прозорості, відкритості та публічності; 7) вільного вибору законодавства щодо своєї діяльності.

4. Зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах:

1) громадянське суспільство; 2) громадська організація; 3) політична партія; 4) релігійна організація; 5) громадський рух; 6) громадське формування; 7) громадська спілка.

5. Утворення і діяльність політичних партій забороняється, якщо їх програмні цілі або дії спрямовані на:

1) ліквідацію незалежності України; 2) зміну політичного ладу; 3) підрив безпеки держави; 4) законне отримання державної влади; 5) пропаганду війни та насильства; 6) посягання на права і свободи людини; 7) посягання на здоров'я населення.

6. Членами політичних партій не можуть бути:

1) судді; 2) працівники прокуратури; 3) працівники органів внутрішніх справ; 4) співробітники банків; 5) військовослужбовці; 6) працівники вищих навчальних закладів; 7) медичний персонал.

7. Організації, що утворюються з метою задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру і діють відповідно до своєї ієрархічної та інституційної структури, обирають, призначають і замінюють персонал згідно із своїми статутами (положеннями):

1) громадянське суспільство; 2) громадські організації; 3) політичні партії; 4) релігійні організації; 5) громадські рухи; 6) громадські формування; 7) громадські спілки.

8. Релігійними організаціями в Україні є:

1) релігійні громади; 2) релігійні управління; 3) розважальні центри; 4) монастирі; 5) релігійні братства; 6) господарські товариства; 7) вищі навчальні заклади.

9. Об'єднання громадян віком від 14 до 35 років, метою яких є здійснення діяльності, спрямованої на задоволення та захист своїх законних соціальних, економічних, творчих, духовних та інших спільних інтересів:

1) молодіжні громадські організації; 2) громадські організації; 3) політичні партії; 4) релігійні організації; 5) громадські рухи; 6) громадські формування; 7) дитячі громадські організації.

10. Об'єднання громадян віком від 6 до 18 років, метою яких є здійснення діяльності, спрямованої на реалізацію та захист своїх прав і свобод, творчих здібностей, задоволення власних інтересів, які не суперечать законодавству, та соціальне становлення як повноправних членів суспільства:

1) молодіжні громадські організації; 2) громадські організації; 3) політичні партії; 4) релігійні організації; 5) громадські рухи; 6) громадські формування; 7) дитячі громадські організації.

11. Будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді:

1) інформація про фізичну особу; 2) інформація; 3) екологічна інформація; 4) інформація про товар; 5) науково-технічна інформація; 6) податкова інформація; 7) правова інформація.

12. Назвіть основні принципи інформаційних відносин:

1) гарантованість права на інформацію; 2) відкритість та доступність інформації; 3) достовірність і повнота інформації; 4) свобода вираження поглядів і переконань; 5) неправомірність одержання інформації; 6) неправомірність використання інформації; 7) неправомірність зберігання та захисту інформації.

13. Вкажіть основні напрями державної інформаційної політики:

1) забезпечення доступу кожного до інформації; 2) забезпечення різних можливостей щодо захисту інформації; 3) створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства; 4) забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів господарювання; 5) створення інформаційних систем і мереж інформації; 6) оновлення, збагачення та зберігання всіляких інформаційних ресурсів; 7) забезпечення інформаційної безпеки України.

14. За змістом інформація поділяється на такі види:

1) інформація про фізичну особу; 2) конфіденційна інформація; 3) інформація довідково-енциклопедичного характеру; 4) політична інформація; 5) науково-технічна інформація; 6) податкова інформація; 7) правова інформація.

15. За порядком доступу інформація поділяється на:

1) відкриту інформацію; 2) конфіденційну інформацію; 3) інформацію з обмеженим доступом; 4) політичну інформацію; 5) науково-технічну інформацію; 6) податкову інформацію; 7) правову інформацію.

16. Інформацією з обмеженим доступом є:

1) інформація про фізичну особу; 2) конфіденційна інформація; 3) таємна інформація; 4) політична інформація; 5) службова інформація; 6) податкова інформація; 7) правова інформація.

17. Будь-які відомості про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними та їх профілактику:

1) інформація про фізичну особу; 2) конфіденційна інформація; 3) інформація довідково-енциклопедичного характеру; 4) політична інформація; 5) науково-технічна інформація; 6) податкова інформація; 7) правова інформація.

18. Відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації:

1) публічна інформація; 2) конфіденційна інформація; 3) таємна інформація; 4) політична інформація; 5) службова інформація; 6) податкова інформація; 7) правова інформація.

19. Інформація, що поширюється з метою її доведення до необмеженого кола осіб:

1) публічна інформація; 2) масова інформація; 3) статистична інформація; 4) політична інформація; 5) службова інформація; 6) податкова інформація; 7) правова інформація.

20. Інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень, та яка може поширюватися у визначеному ними порядку за їхнім бажанням відповідно до передбачених ними умов:

1) публічна інформація; 2) конфіденційна інформація; 3) таємна інформація; 4) політична інформація; 5) службова інформація; 6) податкова інформація; 7) правова інформація.

Завдання на перерахування:

- ознаки громадянського суспільства;
- інститути громадянського суспільства;
- принципи утворення і діяльності громадських об'єднань;
- види громадських об'єднань за організаційно-правовою формою;
- види релігійних організацій;
- принципи інформаційних відносин;
- напрями державної інформаційної політики;
- суб'єкти інформаційних відносин;
- види інформації за наступними критеріями:
  - за змістом;
  - за порядком доступу;
- гарантії забезпечення права на доступ до публічної інформації;
- принципи забезпечення доступу до публічної інформації;
- види засобів масової інформації.

Завдання на порівняння:

- громадянське суспільство і держава;
- громадянське суспільство і політична система;
- громадське об'єднання і громадська організація;
- громадське об'єднання і громадська спілка;
- громадське об'єднання і політична партія;
- громадське об'єднання і релігійна організація;
- релігійна організація і церква;
- релігійна організація і релігійна громада;
- публічна інформація і масова інформація;
- відкрита і інформація і інформація з обмеженим доступом;
- таємна інформація і службова інформація.

Задачі

1. До Луцької міської ради надійшла заява від міського осередку політичної партії «Батьківщина» у місті Луцьку про реєстрацію громадської організації "За чистий Луцьк". Розглянувши подані документи, Луцька міська рада відмовила у реєстрації такої організації, оскільки принципи її організації, закріплені у статуті, суперечать закону. Зауваження стосувалися тих статутних положень, якими передбачалося, що голова організації не є громадянином України, обіймає цю посаду довічно, а також те, що керівники структурних підрозділів громадської організації призначаються та звільняються головою одноособово.

*Який порядок створення та реєстрації громадських організацій?
Дайте правову оцінку діям Луцької міської ради.*

2. До Головного управління юстиції у Волинській області надійшла заява від громадянина В. про реєстрацію громадської спілки "Поетичний край". Розглянувши подані документи, управління юстиції відмовило у реєстрації такої спілки, оскільки її програмні цілі і статутні завдання не відповідали чинному законодавству. Крім цього, громадянин В., визнаний судом недієздатним, а тому не може бути засновником громадської організації.

Дайте правову оцінку діям Головного управління юстиції у Волинській області.

3. До Міністерства юстиції України звернулася із заявою про реєстрацію і видачу реєстраційного свідоцтва, створена на установчому з'їзді політична партія «Демократична Україна». У програмі цієї партії, зокрема, містилися положення про те, що Україна для українців, що членам партії забороняється відвідувати молитовні будинки, що партія може мати у своєму підпорядкуванні дружинників, котрі можуть мати на озброєнні холодну і пневматичну зброю, що партія хоче заборонити навчання за контрактом у державних вузах. На підтримку створення політичної партії було зібрано 12 тис. підписів. З них у восьми областях України по одній тисячі (підписи були

зібрані у кожній адміністративно-територіальній одиниці області), а у п'ятих областях України по вісімсот підписів (підписи були зібрані тільки в обласних центрах). Міністерство юстиції у реєстрації політичної партії відмовило.

Чи правомірною є відмова? Свою відповідь обґрунтуйте.

4. Міністерство юстиції України звернулося до суду із заявою про анулювання реєстраційного свідоцтва політичної партії «Київська Русь» на тій підставі, що протягом 6 місяців з дня реєстрації нею створені й зареєстровані у встановленому законом порядку обласні організації лише у 10 областях України та міська у м. Київ, однак не створено республіканської партійної організації в Автономній Республіці Крим, а також не в усіх згаданих областях створено відповідні партійні організації районного рівня. Крім того, виявилось, що фактично членами цієї політичної партії є лише тисяча громадян України.

Вкажіть підстави та порядок анулювання реєстраційного свідоцтва політичної партії. Яким має бути рішення суду в цій справі?

5. Для реєстрації статуту релігійної громади «Біле братство» 15 громадян, які досягли 18-річного віку, подали заяву та статут на реєстрацію до Волинської обласної ради. Рішенням обласної ради було відмовлено в реєстрації статуту релігійної організації, на тій підставі, що в області вже зареєстровано і функціонує більше 20 таких релігійних організацій як релігійна громада. Про це було повідомлено заявникам письмово в місячний термін.

Вкажіть умови та порядок реєстрації статуту релігійної організації. Яким має бути рішення суду в цій справі?

6. Громадянин М. звернувся до головного лікаря психіатричної лікарні з проханням надати інформацію щодо взяття його на психіатричний облік. Головний лікар відмовив йому в наданні інформації, посилаючись на збереження лікарської таємниці. Дії головного лікаря М. оскаржив до суду, однак суд відмовив йому, визнавши дії головного лікаря правомірними.

Чи правомірне рішення суду? Чи має право громадянин М. отримати інформацію про себе? За допомогою яких правових засобів можна забезпечити реалізацію зазначеного права?

7. Правозахисна група в 2010 році направила інформаційний запит до державного комітету з проханням надати їй список всіх зареєстрованих в Україні релігійних конфесій.

Такий список був наданий. Після цього правозахисна група опублікувала таблицю із списком у своєму бюлетені. На цій підставі голову правозахисної групи П. викликали в прокуратуру міста для пояснень із приводу несанкціонованої публікації службової інформації.

Дайте правову оцінку діям правозахисної групи та прокуратури.

В яких випадках офіційний документ, наданий за інформаційним запитом органом виконавчої влади, може бути опублікований без додаткового дозволу?

Запитання для самоконтролю:

1. Яка роль Конституції України, конституційного законодавства у формуванні в Україні громадянського суспільства?

2. Яка роль політичних партій, громадських об'єднань в інституціалізації органів державної влади?

3. Які є конституційно-правові гарантії організації і діяльності політичних партій і громадських організацій?

4. Які є види релігійних організацій в Україні?

5. Який порядок створення релігійних організацій?

6. Який правовий статус релігійних утворень?

7. На яких принципах базується взаємовідносини держави і релігійних організацій? Розкрийте ці принципи.

8. Що таке інформація і яка роль конституційно-правового регулювання інформаційних відносин?

9. Які є галузі і види інформації?

10. Що таке друковані засоби масової інформації (преса) і яка роль конституційного регулювання в їх розвитку?

11. На яких конституційно-правових засадах базуються взаємовідносини держави і засобів масової інформації?

12. Який порядок спростування невірогідної інформації?

Рекомендовані джерела та література:

Нормативно-правові акти:

1. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 року // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 25. – Ст. 252.

2. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 р., зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 1. – Ст. 1.

3. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів: Закон України від 23.09.1997 р., зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 50. – Ст. 302.

4. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців: Закон України від 23.09.1997 р., зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 50. – Ст. 302.

5. Про державну таємницю: Закон України у ред. від 21.09.1999 р., зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 49. – Ст. 428.

6. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р., зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 33. – Ст. 314.

7. Про друковані засоби масової інформації (преса) в Україні: Закон України від 16.11.1992 р., зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 1. – Ст. 1.

8. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: Закон України від 05.07.1994 р., зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 325.

9. Про інформаційні агентства: Закон України від 28.02.1995 р., зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 12. – Ст. 265.

10. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р., зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.

11. Про молодіжні та дитячі громадські організації: Закон України від 01.12.1998 р., зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 1. – Ст. 2.

12. Про науково-технічну інформацію: Закон України від 25.06.1993 р., зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 36. – Ст. 578.

13. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 р., зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 23. – Ст. 118.

14. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації: Закон України від 23.09.1997 р., зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 49. – Ст. 299.

15. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15.09.1999 р., зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 52. – Ст. 312.

16. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 р., зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 25. – Ст. 147.

17. Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України: Закон України від 18.07.1997 р., зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 45. – Ст. 284.

18. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21.12.1993 р., зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 48. – Ст. 375.

19. Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2004 від 16.03.2004 р. (справа про друковані періодичні видання) // Офіційний вісник України. – 2004. – № 12. – Ст. 654.

20. Рішення Конституційного Суду України № 5-зп від 30.10.1997 р. (справа К.Г. Устименка) // Офіційний вісник України. – 1997. – № 46. – Ст. 126.

21. Рішення Конституційного Суду України № 8-рп/2003 від 10.04.2003 р. (справа про поширення відомостей) // Офіційний вісник України. – 2003. – № 17. – Ст. 790.

22. Рішення Конституційного Суду України № 9-рп/2007 від 12.06.2007 р. (справа про утворення політичних партій в Україні) // Офіційний вісник України. – 2007. – № 54. – Ст. 2183.

23. Рішення Конституційного Суду України № 9-рп/2007 від 16.10.2007 р. (справа про утворення та реєстрацію партійних організацій) // Офіційний вісник України. – 2007. – № 80. – Ст. 2980.

Навчальні, монографічні та науково-періодичні видання:

1. Байрак М. В. Конституційно-правові засади церковної політики в Україні : навч. посіб. / М. В. Байрак. – Запоріжжя : ГУ «ЗІДМУ», 2003. – 52 с.

2. Богашева Н. В. Відносини держави і політичних партій в Україні: конституційно-правові аспекти: монографія / Н. В. Богашева. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 446 с.

3. Богашева Н.В. До питання про визначення політичної партії // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 50. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2010. – С. 219-231.

4. Богашева Н. Класифікація громадських організацій: проблема правових критеріїв // Наукові записки інституту законодавства Верховної Ради України. – 2011. – № 1. – С. 22-27.

5. Гаєва Н.П. Об'єднання громадян – суб'єкти конституційно-правових відносин // Часопис Київського університету права. – 2007. – № 3. – С. 63-68.

6. Гаєва Н.П. Форми взаємодії органів державної влади і об'єднань громадян: теоретичний аспект // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 49. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2010. – С. 133-140.

7. Громадські об'єднання в Україні: навч. посіб. / за ред. В. М. Бесчасного. – К.: Знання, 2007. – 415 с.

8. Громадянське суспільство в Україні: проблеми становлення / В. Ф. Сіренко, В. І. Тимошенко, Т. І. Ковальчук та ін. – К., 1997. – 124 с.

9. Держава і громадянське суспільство в Україні : проблеми взаємодії : монографія / За ред. І. О. Кресіної. – К. : Логос, 2007. – 316 с.

10. Журавський В. С. Становлення політичних партій в українському суспільстві та їх роль в політичному структуруванні парламенту / В. С. Журавський. – К. : Парламентське вид-во, 2002. – 108 с.

11. Кафарський В.І. Політичні партії і громадські організації у правовому полі України // Держава і право: Зб. наук. праць. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. – Вип. 33. – С. 132–139.

12. Кафарський В.І. Правова регламентація парламентської діяльності політичної партії // Право України. – 2006. – № 2. – С. 3–8.

13. Кафарський В.І. Політичні партії України: конституційно-правове регулювання організації та діяльності / В. І. Кафарський. – К., 2008. – 560 с.

14. Корнієнко В. О. Інститути громадянського суспільства та Української держави: правові витоки // Актуальні проблеми держави і права. Збірник наукових праць. – 2006. – Вип. 29. – С. 210-214.
15. Кравчук В.М. Політичні партії (теоретико-правовий аспект) // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства. Збірник наукових статей. – Івано-Франківськ, 2002. – Вип. 8. – С. 12-14.
16. Кравчук В.М. Сутність громадської організації та її місце в політичній системі суспільства // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 48. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2010. – С. 151-156.
17. Кресін О. Громадянське суспільство і держава: шлях до порозуміння і співпраці (з методологічного семінару) // Право України. – 2004. – № 3. – С. 18-21.
18. Лотюк О. Конституційно-правовий механізм формування та підтримки інститутів громадянського суспільства // Публічне право. – 2013. – № 2. – С. 37-41.
19. Лотюк О. Розуміння громадянського суспільства у контексті предмета конституційного регулювання // Право України. – 2013. – № 6. – С. 228-234.
20. Любченко П.М. Політичні партії як елемент громадянського суспільства та їх вплив на розвиток місцевого самоврядування // Проблеми законності. – 2009. – № 100. – С. 91-100.
21. Любченко П.М. Релігійні організації як елемент громадянського суспільства та їх взаємовідносини з органами місцевого самоврядування // Проблеми законності. – 2009. – № 106. – С. 27-37.
22. Музика І. В. Конституційно-правовий статус політичних партій в Україні / І. В. Музика. – К.: [б.в.], 1998. – 32 с.
23. Петришина-Дюг Г.Г. Поняття та структура правового статусу політичних партій // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 59. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2013. – С. 97-104.
24. Політичні партії в незалежній Україні: роль та місце у політичній трансформації суспільства: Наук. зб. / Укладач В. В. Нікітін. – Х.: Укр. акад. держ. управління, 2001. – 140 с.
25. Правове забезпечення інформаційної діяльності в Україні / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка та І. С. Чижа. – К.: Юридична думка, 2006. – 384 с.
26. Сергієнко Г. Конституційно-правове регулювання відносин Української держави і релігійних організацій та гарантування свободи віросповідання: до питання їх взаємозв'язку // Право України. – 2004. – № 12. – С. 12-16.
27. Тезінг Й. Політичні партії в демократичному суспільстві / Й. Тезінг, В. Гофмайстер – К.: Віпол, 2001. – 125 с.
28. Тимченко С. М. Громадянське суспільство і правова держава в Україні / С. М. Тимченко. – Запоріжжя: Запорізький юридичний інститут МВС України, 2002. – 193 с.
29. Третяк С.М. Концептуальні засади реформування українського громадянського суспільства // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – № 2 (15). – С. 20-26.
30. Тодика Ю. Конституційні засади формування громадянського суспільства в Україні // Вісник Академії правових наук. – 2003. – № 1. – С. 34-44.

Тема 3: “Загальна характеристика конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні”

(2 години)

Мати право – не означає бути правим.

Олександр Фюрстенберг

Мета заняття: формування цілісного уявлення про конституційно-правовий статус людини і громадянина, його види та принципи.

Завдання: формування теоретичних знань та уявлень про конституційно-правовий статус людини і громадянина, конституційні принципи взаємовідносин людини і громадянина, суспільства та держави.

Питання для обговорення:

1. Поняття конституційно-правового статусу людини і громадянина та його структура
2. Тенденції конституційно-правового регулювання основних прав, свобод і обов'язків людини і громадянина
3. Принципи конституційно-правового статусу людини і громадянина
4. Види конституційно-правового статусу людини і громадянина
5. Конституційна правосвідомість як властивість правосуб'єктності людини та громадянина.

Основні терміни та поняття: загальний правовий статус людини і громадянина; індивідуальний правовий статус людини і громадянина; конституційна правосвідомість; конституційна правосуб'єктність; конституційний статус; конституційні обов'язки; конституційні права і свободи; конституційно-правовий статус; конституційно-правовий статус людини та громадянина; правовий статус; принципи конституційно-

правового статусу людини і громадянина; спеціальний (родовий) правовий статус людини і громадянина; структура конституційно-правового статусу.

Теми рефератів:

1. Правовий статус людини і громадянина як інститут конституційного права.
2. Структура конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні.
3. Конституційний принцип рівності людини і громадянина в Україні.

Творчо-аналітичні завдання (форма виконання письмова):

Тести-тренінги

1. Вкажіть ознаки конституційно-правового статусу людини та громадянина в Україні:

1) під конституційно-правовий статус людини та громадянина підводиться сучасна законодавча база; 2) завдяки Конституції України, закладена нова концепція взаємовідносин людини і громадянина з пріоритетом прав особи, оскільки «держава відповідає перед людиною за свою діяльність»; 2) завдяки Конституції України, закладена нова концепція взаємовідносин людини і громадянина з пріоритетом прав особи, оскільки утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави»; 4) конституційно-правовий статус людини і громадянина має під собою моноідеологічне підґрунтя; 5) конституційно-правовий статус людини і громадянина базується на принципах плюралістичної демократії; 6) відбувається перехід від командно-заборонюючих методів регламентації правового статусу особи до дозвільного; 7) відбувається перехід від бюрократичного централізму до розумної автономії і самостійності.

2. Відмітьте складові елементи структури конституційно-правового статусу людини та громадянина:

1) гарантії прав людини та громадянина; 2) гарантії конституційно-правового статусу людини та громадянина; 3) громадянство, як певний правовий стан особи; 4) обов'язки держави перед особою; 5) основні права, свободи, законні інтереси та обов'язки людини та громадянина; 6) правові принципи; 7) правосуб'єктність.

3. Назвіть тенденції, які є характерними для конституційно-правового регулювання основних прав і свобод людини і громадянина в Україні на сучасному етапі:

1) розширення каталогу прав і свобод, закріплених на рівні Основного Закону; 2) новелізація традиційних конституційних прав, свобод і обов'язків; 3) пріоритетність держави над правами і свободами; 4) орієнтація конституційно-правової регламентації правового статусу особи на міжнародні стандарти прав людини; 5) звуження обсягу і змісту конституційних прав та свобод; 6) звуження кола конституційних обов'язків; 7) посилення юридичних гарантій прав і свобод.

4. У відповідях під якими номерами правильно вказані принципи конституційно-правового статусу людини і громадянина:

1) належність людині основних прав і свобод від народження і їх невідчужуваність; 2) відповідальність людини; 3) поєднання індивідуальних інтересів особи з інтересами інших осіб, держави і суспільства; 4) загальність конституційних прав, свобод і обов'язків; 5) юридична рівність громадян України, їх рівноправність; 6) гарантованість конституційного статусу особи; 7) можливість незаконного обмеження конституційних прав і свобод громадян України.

5. Вкажіть принципи конституційно-правового статусу людини і громадянина:

1) поєднання індивідуальних інтересів особи з інтересами інших осіб, держави і суспільства; 2) змагальність конституційних прав, свобод і обов'язків; 3) юридична нерівність громадян України; 4) гарантованість конституційного статусу особи; 5) заборона незаконного обмеження

конституційних прав і свобод громадян України; 6) принцип єдності прав і обов'язків; 7) загальнодоступність основних прав і свобод людини і громадянина.

Завдання на перерахування:

- ознаки конституційно-правового статусу людини і громадянина;
- тенденції конституційно-правового регулювання основних прав, свобод і обов'язків людини та громадянина;
- принципи конституційно-правового статусу людини і громадянина;

Завдання на порівняння:

- конституційний статус людини та громадянина і конституційно-правовий статус людини та громадянина;
- конституційно-правовий статус людини та громадянина і правовий статус людини та громадянина;
- конституційна правосвідомість і конституційна правосуб'єктність;

Задачі

1. Порівняйте та проаналізуйте зміст положень Загальної декларації прав людини 1948 року і Розділу II Конституції України 1996 року («Права, свободи та обов'язки людини і громадянина»).

Чи є в Конституції України 1996 року відсутніми положення, які викладені в Загальній декларації прав людини 1948 року? Якщо вони є, то чим це можна пояснити? Чи є відмінність у викладі сутності і змісту конкретних прав та свобод в текстах Конституції України 1996 року та Загальної декларації прав людини 1948 року? Обґрунтуйте свої відповіді.

2. До Верховної Ради України було подано проект щодо внесення змін до Розділу II Конституції України, а саме виключити такі соціальні права, як право на достатній життєвий рівень, право на житло, право на працю тощо й передбачити право на соціальний захист для людей похилого віку (на гідне та незалежне життя, участь у соціальному та культурному житті) та людей з фізичними вадами (на заходи, призначені для забезпечення їх незалежності, соціальної та професійної інтеграції і участі в суспільному житті). Також

запропоновано доповнити нормою наступного змісту: “Держава зобов’язується в індивідуальному порядку і в порядку міжнародної допомоги та співробітництва, зокрема, в економічній і технічній галузях, задіяти усі наявні ресурси і використати можливості для того, щоб поступово забезпечити повне здійснення соціально-економічних прав усіма належними способами”.

Наскільки доцільними з конституційної точки зору є такі зміни?

Дайте розгорнуту характеристику другому поколінню прав людини.

3. Основоположник доктрини природних невідчужуваних прав людини Джон Локк основним правом громадян вважав право на життя, свободу та майно. Декларація незалежності США 1776 р. проголосила право на життя, свободу і прагнення до щастя. Французька Декларація прав людини і громадянина 1789 р. основними назвала право на свободу, власність, безпеку та опір пригнобленню.

Конституція України 1996 р. у ст. 21 закріпила принцип, згідно з яким права і свободи людини визнані невідчужуваними і непорушними, а право людини на життя – невід’ємним правом кожної людини (ст. 27).

Чи можна всі закріплені в Конституції України права і свободи вважати невідчужуваними, непорушними, природними?

Які, на Вашу думку, права людини і громадянина, крім закріплених у Конституції України, є найбільш актуальними для нашої країни в сучасних умовах? Своє рішення аргументуйте політичними і юридичними доводами.

Запитання для самоконтролю:

1. Визначте, що являє собою конституційно-правовий статус людини та громадянина?

2. Які елементи є складовими конституційно-правового статусу людини та громадянина?

3. Який із елементів конституційно-правового статусу людини та громадянина є найважливішим у характеристиці змісту конституційно-правового статусу людини та громадянина?

4. На яких принципах базується конституційно-правовий статус людини та громадянина?

5. Які засоби забезпечення конституційно-правового статусу людини та громадянина визначені в Конституції України?

Рекомендовані джерела та література:

Нормативно-правові акти:

1. Загальна декларація прав людини // Права людини. Міжнародні договори України. – К., 1992.

2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права / Українська правнича фундація. – К.: Право, 1995.

3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2002. – № 2.

4. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року, ратифікована Україною із застереженнями 17.07.1997 року // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13.

5. Про правонаступництво України: Закон України від 12 вересня 1991 р. // Голос України. – 1991. – № 185.

6. Рішення Конституційного Суду України № 1-рп/1999 від 09.02.1999 р. (справа про зворотню дію в часі законів та інших нормативно-правових актів) // Офіційний вісник України. – 1999. – № 7. – Ст. 160.

7. Рішення Конституційного Суду України № 7-рп/2001 від 30.05.2001 р. (справа про відповідальність юридичних осіб) // Офіційний вісник України. – 2001. – № 24. – Ст. 1076.

Навчальні, монографічні та науково-періодичні видання:

1. Бабенко К. Системні основи закріплення правового статусу людини в Конституції України // Віче. – 2008. – № 3. – С. 56-59.

2. Гончаренко О. М. Права людини в Україні : навч. посіб / О. М. Гончаренко. – К. : Знання, 2008. – 207 с.

3. Колодій А.М. Права людини і громадянина в Україні : навч. посіб / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 336 с.

4. Колодій А. М. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні : підручник / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 350 с.

5. Конституція України : Офіційний текст: Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина : навч. посібник / Авт.-упоряд. М. І. Хавронюк. – К. : Парламентське видавництво, 1999. – 544 с.

6. Крегул Ю. І. Права і свободи людини : навч. посіб / Ю. І. Крегул. – К. : Книга, 2004. – 288 с.

7. Кудрявцева О. М. Нормативно-правове забезпечення конституційних прав дитини в Україні // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 8. – С. 19-25.

8. Пазенюк А. С. Права та свободи людини і громадянина: навч. посіб. / А. С. Пазенюк. – К.: Академвидав, 2010. – 176 с.

9. Погорілко В. Ф. Права та свободи людини і громадянина в Україні / В. Ф. Погорілко, В. В. Головченко, М. І. Сірий. – К. : Ін Юре, 1997. – 52 с.

10. Полховська І.К. Поняття і принципи конституційно-правового статусу особи в Україні // Право і суспільство. – 2012. – № 4. – С. 19-23.

11. Проблеми реалізації прав і свобод людини в Україні / Н. І. Карпачова, Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчук та ін. – К.: Юрид. думка, 2007. – 423 с.

12. Пустовіт Ж. М. Актуальні проблеми прав і свобод людини і громадянина в Україні: навч. посіб. / Ж. М. Пустовіт. – К.: КНТ, 2009. – 232 с.
13. Рабінович П., Венецька О. Міжнародні стандарти прав людини: загальні ознаки, класифікація // Вісник Академії правових наук України. – 2012. – № 4. – С. 18-28.
14. Рабінович П. Вільність і рівноправність людини у Конституції України // Юридический вестник. – 1998. – № 2. – С. 47.
15. Рабінович П. М. Права людини і громадянина : навчальний посібник / П. М. Рабінович, М. І. Хавронюк. – К. : Атіка, 2004. – 464 с.
16. Рабінович П. М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень) / П. М. Рабінович. – Х. : Право, 1997. – 64 с.
17. Речицький В. В. Права людини: модель для нової Конституції України / В. В. Речицький. – Х.: Права людини, 2009. – 169 с.
18. Савченко Ю.С. Закріплення гендерної рівності в актах міжнародного та національного права // Юридична наука. – 2012. – № 1. – С. 7-13.
19. Сидорець Б. Правомірність втручання держави у права людини: поняття, структура, межі // Наукові записки інституту законодавства Верховної Ради України. – 2011. – № 6. – С. 28-32.
20. Столярський О. В. Права людини в умовах національного та глобального правопорядку // Юридична наука. – 2011. – № 1. – С. 39-42.
21. Суханова Д. С. Особливості використання презумпцій в галузі прав людини // Порівняльно-правові дослідження. – 2009. – № 2. – С. 86-91.
22. Тацій В. Я. Проблеми законодавчого забезпечення громадянських та політичних прав в Україні в світлі європейських стандартів прав людини (до 60-річчя Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) // Держава і право у світлі сучасної юридичної думки : Збірник наукових праць на пошану академіка Юрія Сергійовича Шемшученка. До 75-річчя від дня народження. – К. : Видавництво «Юридична думка», 2010. – С. 164-171.
23. Тихий В. П. Актуальні проблеми утвердження і забезпечення прав та свобод людини // Держава і право у світлі сучасної юридичної думки : Збірник наукових праць на пошану академіка Юрія Сергійовича Шемшученка. До 75-річчя від дня народження. – К. : Видавництво «Юридична думка», 2010. – С. 178-182.
24. Тодыка Ю. Н. Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине / Ю. Н. Тодыка, О. Ю. Тодыка. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 368 с.
25. Шукліна Н.Г. Поняття та структура конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні: питання теорії і практики // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2004. – Випуск 227. – С. 41-45.
26. Шукліна Н.Г. Правовий статус людини і громадянина як інститут конституційного права // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2004. – № 12. – С. 52-62.
27. Шульга А. М. Правовий статус особистості, його види // Право і безпека. – 2012. – № 2. – С. 19-22.

Тема 4: “ Громадянство України ”

(2 години)

Єднаймося, бо ми українці!

Любімося, бо ми брати й сестри!

Шануймося, бо ми того варті!

Мета заняття: формування цілісного уявлення про конституційно-правовий інститут громадянства, його сутнісні характеристики та принципи.

Завдання: формування теоретичних знань та уявлень про конституційно-правовий інститут громадянства, принципи громадянства, підстави набуття та припинення громадянства України.

Питання для обговорення:

1. Поняття громадянства і належність до громадянства України.
2. Принципи громадянства України.
3. Набуття громадянства України.
4. Припинення громадянства України.
5. Органи, які вирішують питання, пов'язані з громадянством України.

Основні терміни та поняття:

безперервне проживання на території України; громадянство України; громадянин України; декларація про відмову від іноземного громадянства; декларація про відсутність іноземного громадянства; денатуралізація; експатріація; законні джерела існування; законні представники; зобов'язання припинити іноземне громадянство; іноземець; натуралізація; оптація; особа без громадянства; право ґрунту; право крові; принципи громадянства; проживання на території України на законних підставах; реєстрація громадянства України; репатріація; свідоцтво про належність до

громадянства України; тимчасове посвідчення громадянина України; трансферт; філіація.

Теми рефератів:

1. Принципи законодавства України про громадянство.
2. Належність до громадянства України.
3. Прийняття до громадянства України.

Творчо-аналітичні завдання (форма виконання письмова):

Тести-тренінги

1. Правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках – це:

1) законослухняність; 2) громадянство; 3) натуралізація; 4) правовий статус; 5) підданство; 6) філіація; 7) правосуб'єктність.

2. Безперервним проживанням на території України визнається проживання в Україні особи, якщо:

1) її виїзд за кордон не перевищував 80 днів, а в сумі за рік – 100 днів; 2) її разовий виїзд за кордон не перевищував 90 днів; 3) її разовий виїзд за кордон у приватних справах не перевищував 90 днів, а в сумі за рік – 160 днів; 4) її разовий виїзд за кордон у приватних справах не перевищував 60 днів, а в сумі за рік – 160 днів; 5) її разовий виїзд за кордон у приватних справах не перевищував 90 днів, а в сумі за рік – 180 днів; 6) її разовий виїзд за кордон не перевищував 90 днів, а в сумі за рік – 180 днів; 7) її разовий виїзд за кордон не перевищував 90 днів, а в сумі за рік – 160 днів.

3. Не є порушенням вимоги про безперервне проживання виїзд особи за кордон:

1) у службове відрядження; 2) на працевлаштування; 3) на навчання; 4) у приватних справах; 5) у відпустку; 6) на святкування урочистих подій; 7) на лікування за рекомендацією відповідного медичного закладу.

4. На яких принципах ґрунтується законодавство України про громадянство:

1) єдиного громадянства; 2) запобігання виникненню випадків подвійного громадянства; 3) неможливості позбавлення громадянина України громадянства України; 4) визнання права громадянина України на зміну громадянства; 5) неможливості набуття громадянства України іноземцем внаслідок укладення шлюбу з громадянином України; 6) рівності перед законом громадян України незалежно від підстав, порядку і моменту набуття ними громадянства України; 7) збереження громадянства України.

5. Документами, що підтверджують громадянство України, є:

1) паспорт громадянина України; 2) закордонний паспорт; 3) паспорт громадянина України для виїзду за кордон; 4) тимчасове посвідчення громадянина України; 5) військовий квиток; 6) дипломатичний паспорт; 7) службовий паспорт.

6. Документами, що підтверджують громадянство України, є:

1) технічний паспорт; 2) паспорт громадянина іноземної держави; 3) посвідчення народного депутата; 4) дипломатичний паспорт; 5) службове посвідчення; 5) посвідчення особи моряка; 6) посвідчення члена екіпажу; 7) посвідчення особи на повернення в Україну.

7. Громадянство України набувається:

1) за народженням; 2) за родинним походженням; 3) внаслідок прийняття до громадянства; 4) внаслідок поновлення у громадянстві; 5) внаслідок усиновлення; 6) внаслідок визнання громадянства; 7) внаслідок встановлення над особою, визнаною судом недієздатною, опіки.

8. Громадянство України набувається:

1) за територіальним походженням; 2) внаслідок прийняття до громадянства; 3) внаслідок поновлення у громадянстві; 4) внаслідок ратифікації; 5) у зв'язку з перебуванням у громадянстві України одного чи обох батьків дитини; 6) внаслідок визнання батьківства чи материнства; 7) за іншими підставами, передбаченими міжнародними договорами України.

9. Умовами прийняття до громадянства України є:

1) визнання і дотримання Конституції України та законів України; 2) подання декларації про доходи; 3) безперервне проживання на законних підставах на території України протягом останніх п'яти років; 4) отримання дозволу на імміграцію; 5) володіння державною мовою або її розуміння в обсязі, достатньому для спілкування; 6) отримання дозволу на проживання; 7) наявність законних джерел існування.

10. До громадянства України не приймається особа, яка:

1) вчинила злочин проти людства чи здійснювала геноцид; 2) засуджена в Україні до позбавлення волі за вчинення злочину (до погашення або зняття судимості); 3) засуджена в Україні до позбавлення волі за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину (до погашення або зняття судимості) з урахуванням рівня загрози для національної безпеки держави; 4) засуджена в Україні до позбавлення волі за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину (до погашення або зняття судимості); 5) вчинила на території іншої держави діяння, яке визнано законодавством України тяжким або особливо тяжким злочином; 6) вчинила на території іншої держави діяння, яке визнано законодавством України злочином; 7) вчинила на території іншої держави тяжкий злочин.

11. Громадянство України припиняється:

1) внаслідок виходу з громадянства України; 2) внаслідок позбавлення громадянства України; 3) внаслідок втрати громадянства України; 4) внаслідок поновлення в громадянстві; 5) за вчинення тяжкого злочину; 6) внаслідок усиновлення; 7) за підставами, передбаченими міжнародними договорами України.

12. Підставами для втрати громадянства України є:

1) добровільне набуття громадянином України громадянства іншої держави; 2) добровільне набуття громадянином України громадянства іншої держави, якщо на момент такого набуття він досяг повноліття; 3) набуття особою громадянства України внаслідок обману; 4) набуття особою

громадянства України внаслідок свідомого подання неправдивих відомостей;
5) набуття особою громадянства України внаслідок свідомого подання фальшивих документів; 6) добровільний вступ на військову службу іншої держави; 3) добровільний вступ на військову службу іншої держави, яка відповідно до законодавства цієї держави не є військовим обов'язком чи альтернативною (невійськовою) службою.

13. Не вважаються добровільним набуттям іншого громадянства такі випадки:

1) одночасне набуття дитиною за народженням громадянства України та громадянства іншої держави чи держав; 2) набуття дитиною громадянства своїх усиновителів; 3) набуття дитиною, яка є громадянином України, громадянства своїх усиновителів унаслідок усиновлення її іноземцями; 4) автоматичне набуття громадянином України іншого громадянства; 5) автоматичне набуття громадянином України іншого громадянства внаслідок одруження з іноземцем; 6) автоматичне набуття громадянином України, який досяг повноліття, іншого громадянства внаслідок застосування законодавства про громадянство іноземної держави, якщо такий громадянин України не отримав документ, що підтверджує наявність у нього громадянства іншої держави; 7) автоматичне набуття громадянином України іншого громадянства внаслідок застосування законодавства про громадянство іноземної держави.

14. Назвіть державні органи, які беруть участь у вирішенні питань громадянства:

1) Верховна Рада України; 2) Президент України; 3) Кабінет Міністрів України; 4) Комісія при Президентові України з питань громадянства; 5) Прем'єр-міністр України; 6) Міністерство закордонних справ України; 7) дипломатичні представництва та консульські установи України.

15. Громадянинові України, який має паспорт, може бути тимчасово відмовлено у виїзді за кордон у випадках:

1) він обізнаний з відомостями, які становлять державну таємницю; 2) діють неврегульовані аліментні, договірні чи інші невиконані зобов'язання; 3) він засуджений за вчинення кримінального правопорушення; 4) він свідомо сповістив про себе неправдиві відомості; 5) щодо нього подано цивільний позов до суду; 6) він є депутатом місцевої ради; 7) він перебуває під адміністративним наглядом міліції.

Завдання на перерахування:

- принципи законодавства України про громадянство;
- документи, що підтверджують громадянство України;
- підстави набуття громадянства України;
- умови прийняття до громадянства України;
- підстави припинення громадянства України;
- підстави для втрати громадянства України;

Завдання на порівняння:

- громадянство і правовий статус;
- громадянство і підданство;
- прийняття до громадянства і поновлення в громадянстві;
- вихід з громадянства і втрата громадянства;

Задачі

1. Громадянка Польщі С. слідувала потягом з польського міста Вроцлав через територію України до Росії, у ході стоянки потяга на станції Київ, вона була госпіталізована до залізничного шпиталю, у якому народила дитину. Після виписки з лікарні С. керуючись принципом набуття громадянства за «правом ґрунту», звернулася до управління Державного департаменту у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб у м. Києві з заявою у якій клопотала надати народженій нею дитині громадянства України. Співробітники міграційної служби розглянувши подану заяву відмовили у її задоволенні.

Що таке принцип «права ґрунту»? Наскільки обґрунтованою є відмова у наданні громадянства України за народженням згідно даного принципу?

2. Громадянин Молдови В., який постійно проживав на законних підставах на території України протягом останніх шести років, вирішив набути українського громадянства. Для цього ним було подано до районного відділу Державного департаменту у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб документи, які підтверджували виконання ним усіх вимог встановлених законом, необхідні для прийняття до громадянства України, окрім вимоги володіння державною мовою або її розуміння в обсязі, достатньому для спілкування. Протягом наступних трьох місяців Указом Президента України дану особу було прийнято до громадянства України.

Скажіть будь-ласка, чому В. було прийнято до громадянства України без виконання вище наведеної вимоги, яка встановлена законом?

3. Громадянин Ізраїлю С., перебуваючи на законних підставах на території України, вирішив набути українського громадянства. Для цього він уклав шлюб з громадянкою України. Через місяць після весілля, С. взявши свідоцтво про одруження, вирушив до районного відділу Державного департаменту у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб з метою подати заяву щодо прийняття його до громадянства України. Утім посадовці районного відділу йому зауважили, що згідно чинного законодавства укладення шлюбу з громадянином України не є підставою для набуття громадянства України та жодним чином не спрощує дану процедуру. С. також повідомили, що він може бути прийнятий до українського громадянства на загальних підставах.

Наскільки об'єктивним є пояснення працівників Державного департаменту у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб у даному разі?

4. К. вийшов із громадянства України та набув американського громадянства. Після п'ятнадцятирічного терміну перебування у США, він вирішив знову повернутися до України на постійне проживання та набути українського громадянства. Для цього по приїзду до м. Луцьк, у якому він мешкав до імміграції закордон, К. одразу ж звернувся до міського відділу

Державного департаменту у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб з цього питання. Разом з тим посадовці районного відділу йому повідомили, що він занадто рано порушив питання щодо його прийняття до громадянства України, оскільки ним не виконано головної умови у цьому процесі – безперервне проживання на законних підставах на території України протягом останніх п'яти років.

Скажіть будь-ласка, наскільки юридично аргументованою є позиція працівників відділу Державного департаменту у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб у даній ситуації?

5. Консул України у м. Варшава звернувся до Голови СБУ з інформацією про те, що громадянин України Н. вже більше десяти років постійно проживає в Польщі і втратив усілякі зв'язки з Україною. При цьому він влаштувався на роботу в органах місцевої влади, а також на громадських засадах виконує обов'язки головного тренера місцевої команди з футболу, отримуючи при цьому заробітну плату. Консул вважає, що за таких обставин компетентні органи влади мають прийняти рішення про втрату Н. громадянства України.

Чи є підстави для припинення у Н. громадянства України? Дайте обґрунтовану відповідь та розгорнутий правовий аналіз ситуації.

6. Громадянка України Л., депутат Луцької міської ради, після укладання шлюбу з громадянином Італії Т. автоматично набула громадянства чоловіка, хоча й бажала надалі виконувати функції депутата міської ради відповідно до вимог Закону України “Про статус депутатів місцевих рад” і не мала наміру змінювати громадянство України. У зв'язку з наявністю одночасно громадянства двох держав Л. висловила занепокоєння та звернулася за консультацією.

Проаналізуйте ситуацію, що склалася, підготуйте і обґрунтуйте відповідь на звернення Л.

Запитання для самоконтролю:

1. Як ви розумієте поняття «громадянства»?
2. Чому «громадянство» визначається як правовий зв'язок особи і держави?
3. На яких принципах побудовано громадянство України?
4. Чому в Україні існує єдине громадянство?
5. Чи може особа мати подвійне громадянство?
6. В які органи за межами України можна звернутися з питань громадянства?
7. Як реалізується принцип ґрунту у законодавстві України?
8. Які документи підтверджують громадянство України?
9. Які підстави набуття громадянства України?
10. Назвіть умови прийняття до громадянства України.
11. В яких випадках втрачається громадянство України?
12. Для кого встановлено спрощений порядок набуття громадянства України?

Рекомендовані джерела та література:

Нормативно-правові акти:

1. Загальна декларація прав людини: прийнята та проголошена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року № 217 А (III) // Вісник Конституційного Суду України. – 2006. – № 3. – С. 69-74.
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року: ратифікований Указом Президії Верховної Ради УРСР від 19 грудня 1973 року № 2148-VIII (з двома факультативними протоколами) // Международные акты о правах человека. Сборник документов. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – С. 53-76.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 1950 року: ратифікована Законом України 17 липня 1997 року № 475/97-ВР разом з першим протоколом та протоколами № 2, 4, 7 та 11 // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 40. – Ст. 263.
4. Конвенція про скорочення випадків без громадянства від 30 серпня 1961 року // Международные акты о правах человека. Сборник документов. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – С. 414-420.
5. Європейська конвенція про громадянство від 6 листопада 1997 року: ратифікована Законом України від 20 вересня 2006 року № 163-V // Офіційний вісник України. – 2006. – № 41.
6. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 р., зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 13. – Ст. 65.

7. Про імміграцію: Закон України від 07.06.2001 р., зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 41. – Ст. 125.
8. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України: Закон України від 21.01.1994 р., зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 18. – Ст. 101.
9. Про правонаступництво України; Закон України від 12.09.1991 р., зі змінами і доповненнями // Голос України. – 24.09.1991. – № 185.
10. Про ратифікацію Європейської конвенції про громадянство: Закон України від 20.09.2006 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 45. – Ст. 437.
11. Указ Президента України «Питання організації виконання Закону України «Про громадянство України» від 27 березня 2001 року № 215/2001 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 13. – Ст. 533.
12. Указ Президента України «Про Комісію при Президентові України з питань громадянства» від 30 квітня 2005 року № 740/2005 // Урядовий кур'єр (Орієнтир). – 2005. – № 85. – С. 5.

Навчальні, монографічні та науково-періодичні видання:

1. Андрієнко В. Д. Громадянство України у запитаннях і відповідях / В. Д. Андрієнко. – К. : МП Леся, 2002. – 64 с.
2. Бедрій Р. Б. Конституційно-правові основи громадянства України : монографія / Р. Б. Бедрій. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006. – 164 с.
3. Безгражданство в Украине: источники возникновения и пути сокращения и предотвращения : извлечение / П. Ф. Чалый и др. ; отв. ред. В. Д. Андриенко. – К. : Фонд публикаций ООН, 2000. – 223 с.
4. Великоречанін П. Транснаціоналізація інституту громадянства та особливі випадки полігромадянства // Юридична Україна. – 2012. – № 8. – С. 35-42.
5. Коментар до Закону України "Про громадянство України" / Ю. С. Шемшученко та ін. – К. : [б.в.], 1999. – 303 с.
6. Копиленко О. Л. З історії законодавства про громадянство України / О. Л. Копиленко. – К. : Новий парламентський ін-т, Парламентське видавництво, 2001. – 71 с.
7. Копиленко О. Проблеми подвійного громадянства в законодавстві України // Юридичний вісник України. – 1999. – № 4. – С. 28–31.
8. Копиленко О. Щодо закону про громадянство України // Право України. – 2001. – № 10. – С. 84-88.
9. Ладигін С. Конституційно-правове регулювання інституту громадянства в Україні // Юридична Україна. – 2009. – № 4. – С. 25-30.
10. Малишко М. І. Конституційно-правовий статус громадян та інших груп населення / М. І. Малишко. – К. : МАУП, 1996. – 16 с.
11. Лотюк О. Принципи громадянства України відповідно до Конституції України // Право України. – 1998. – № 7. – С. 9-11.
12. Манжура Н. Поновлення в громадянстві України як підстава набуття громадянства // Юридичний журнал. – 2007. – № 5. – С. 63-65.
13. Мелашенко В. Принципи громадянства України // Право України. – 1992. – № 7. – С. 12-14.
14. Науково-практичний коментар закону України "Про громадянство України" / В. Д. Андрієнко та ін. – К. : МП Леся, 2002. – 251 с.
15. Огурцов О.П. Розвиток законодавства України, спрямованого на попередження та скорочення випадків безгромадянства // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 11. – С. 144-150.
16. Подима Я.В. Конституційно-правовий принцип єдиного громадянства України // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 35. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2007. – С. 239-246.

17. Подима Я.В. Конституційно-правовий принцип неможливості вигнання громадянина України за межі держави // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 41. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2008. – С. 261-266.
18. Рубач Л. Громадянство: набуття та припинення / Л. Рубач. – К. : Видавець Фурса С.Я., 2006. – 68 с.
19. Суржинський М. І. Інститут громадянства України: конституційно-правовий аспект : монографія / М. І. Суржинський. – К. : Наукова Думка, 2011. – 214 с.
20. Суржинський М.І. Конституційно-правове регулювання громадянства України // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 37. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2007. – С. 189-195.
21. Суржинський М.І. Міжнародно-правові стандарти у галузі громадянства // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 36. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2007. – С. 211-217.
22. Суржинський М.І. Належність до громадянства України: теоретико-правові питання // Часопис Київського університету права. – 2006. – № 2. – С. 90-95.
23. Суржинський М.І. Принципи громадянства: теоретико-правовий аналіз // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 32. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. – С. 147-154.
24. Суржинський М.І. Припинення громадянства: теоретичний аспект // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 41. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2008. – С. 237-243.
25. Суржинський М.І. Теоретико-правові питання громадянства // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 42. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2008. – С. 227-233.
26. Суржинський М.І. Щодо поняття громадянства: теоретичний аспект // Часопис Київського університету права. – 2006. – № 4. – С. 96-101.
27. Тодыка Ю. Н. Гражданство Украины : учебн. пособие / Ю. Н. Тодыка, Н. А. Ришняк. – Харьков : Национальная юрид. академия им. Ярослава Мудрого, 1996. – 218 с.
28. Тодика Ю. М. Громадянство України / Ю. М. Тодика, Б. І. Ольховський. – Харків : Харківський ін-т внутрішніх справ, 1994. – 46 с.
29. Тодика Ю. М. Громадянство України: конституційно-правовий аспект : навч. посібник / Тодика Ю. М. – Харків : Факт, 2002. – 254 с.
30. Толкачова І.А. Конституційний принцип єдиного громадянства // Право України. – 2009. – № 11. – С. 196-200.
31. Толкачова І.А. Конституційно-правове регулювання принципів громадянства України // Другі Конституційні читання: Збірка тез наукових доповідей і повідомлень міжнародної наукової конференції молодих учених, аспірантів і студентів присвячена пам'яті академіка права Ю.М. Тодики / За заг. ред. проф. А.П. Гетьман. Нац. юрид. акад. України. – Харків: Права людини, 2009. – С. 158-160.
32. Толкачова І. А. Проблеми законодавчого регулювання подвійного громадянства в Україні // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 59. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2013. – С. 122-128.
33. Умови громадянства : збірка статей / пер. О. О. Іваненко ; ред. Б. В. Стінберген. – К. : Український Центр духовної культури, 2005. – 264 с.
34. Чалий П. Громадянство України у питаннях і відповідях / П. Чалий. – К. : Компанія ВАІТЕ, 1998. – 44 с.
35. Чалий П. Елемент державності – інститут громадянства // Політика і час. – 2001. – № 1. – С. 38-46.
36. Чехович С.Б. Коментар до ст. 4 Конституції України // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2004. – № 1. – С. 114-121.

Тема 5: “ Конституційні права, свободи та обов’язки людини і громадянина в Україні ”

(2 години)

Свобода - це воля до особистої відповідальності

Ф. Ніцше

Права без обов’язків - то сваволя

Леся Українка

Мета заняття: формування цілісного уявлення про конституційні права, свободи та обов’язки в Україні.

Завдання: формування теоретичних знань і уявлень про правовий зміст конституційних прав, свобод та обов’язків, а також механізми їх забезпечення та захисту.

Питання для обговорення:

1. Поняття та загальні ознаки конституційних прав і свобод людини та громадянина.
2. Система конституційних прав і свобод людини та громадянина.
3. Громадянські (особисті) права і свободи людини та громадянина в Україні.
4. Політичні права і свободи громадян України.
5. Соціально-економічні та культурні права і свободи людини та громадянина в Україні.
6. Поняття, система і види гарантій реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні.
7. Конституційні обов’язки людини і громадянина в Україні та гарантії їх виконання.

Основні терміни та поняття: гарантії прав і свобод людини та громадянина; громадянські (особисті) права і свободи людини; економічні права та свободи людини і громадянина; конституційні обов'язки людини і громадянина; конституційні права і свободи людини; конституційні права і свободи людини та громадянина; конституційні права особи; конституційні свободи особи; культурні (духовні) права і свободи людини та громадянина; місце перебування; місце проживання; нормативно-правові гарантії конституційних прав і свобод людини та громадянина; організаційно-правові гарантії конституційних прав і свобод людини та громадянина; політичні права і свободи громадян України.

Теми рефератів:

1. Конституційне право на свободу та особисту недоторканність.
2. Конституційне право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.
3. Конституційне право на свободу світогляду і віросповідання.
4. Конституційні обов'язки громадян України.
5. Конституційно-правові основи обмеження основних прав і свобод людини та громадянина.

Творчо-аналітичні завдання (форма виконання письмова):

Тести-тренінги

1. Встановлена Конституцією України та гарантована Українською державою міра можливої поведінки або діяльності особи (колективу осіб) з метою задоволення своїх законних потреб і інтересів у політичній, економічній, соціальній, культурній (духовній), екологічній, інформаційній та інших сферах суспільного життя – це:

- 1) конституційні права людини; 2) конституційні обов'язки людини; 3) конституційні правомочності людини; 4) конституційна правосвідомість людини; 5) конституційні свободи людини.

2. Назвіть ознаки конституційних прав і свобод людини та громадянина в Україні:

1) є життєво важливими та найбільшою мірою соціально значимі як для окремої людини, так і для суспільства в цілому; 2) відображають ступінь їх відповідності міжнародним зобов'язанням держави; 3) мають особливу юридичну форму закріплення; 4) займають важливе місце в системі правового статусу людини і громадянина; 5) мають постійний характер; 6) закріплюються за кожною людиною і за кожним громадянином; 7) мають загальний універсальний характер.

3. Визнані та гарантовані Конституцією і законами України пріоритетні природні можливості людини в користуванні невідчужуваними благами особистого життя та індивідуальної свободи – це:

1) природні права і свободи людини; 2) невідчужувані права і свободи людини; 3) громадянські права і свободи людини; 4) політичні права і свободи людини; 5) культурні права і свободи людини; 6) духовні права і свободи людини; 7) економічні права і свободи людини.

4. Систему конституційних громадянських (особистих) прав і свобод людини складають:

1) право на громадянство; 2) право кожного на життя; 3) право на повагу до державних символів; 4) право кожної людини на свободу та особисту недоторканність; 5) право кожного на недоторканність його власності; 6) право кожного на свободу листування; 7) право на працю.

5. Конституційно визначена міра можливої поведінки і діяльності людини в політичній сфері правовідносин, насамперед щодо об'єднання в політичні партії, участі в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраним до органів державної влади і органів місцевого самоврядування, в яких особа виступає передусім як громадянин України, учасник суспільно-владних відносин – це:

1) природні права і свободи громадян України; 2) невідчужувані права і свободи громадян України; 3) громадянські права і свободи громадян України; 4) політичні права і свободи громадян України; 5) культурні права і свободи громадян України; 6) духовні права і свободи громадян України; 7) економічні права і свободи громадян України.

6. До політичних прав і свобод громадян України належать:

1) право на свободу об'єднання у політичні партії; 2) право брати участь в управлінні господарськими товариствами; 3) право брати участь у всеукраїнському та місцевих референдумах; 4) право обирати і бути обраними до органів державної влади та місцевого самоврядування; 5) право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації; 6) право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення; 7) право відкликати народних депутатів України.

7. Визначена Конституцією та законами України міра можливої поведінки або діяльності людини та громадянина в економічній сфері суспільних відносин, пов'язана з правовим режимом власності та господарської діяльності – це:

1) природні права і свободи людини та громадянина; 2) невідчужувані права і свободи людини та громадянина; 3) громадянські права і свободи людини та громадянина; 4) політичні права і свободи людини та громадянина; 5) культурні права і свободи людини та громадянина; 6) духовні права і свободи людини та громадянина; 7) економічні права і свободи людини та громадянина.

8. До основних економічних прав і свобод людини та громадянина належать:

1) право державної власності; 2) право приватної власності; 3) право комунальної власності; 4) право колективної власності; 5) право на підприємницьку діяльність, не заборонену законом; 6) право користуватися об'єктами права державної власності; 7) право користуватися об'єктами права комунальної власності.

9. Встановлена Конституцією та законами України міра можливої поведінки або діяльності людини в соціальній сфері, що передбачає задоволення законних інтересів і потреб у сфері трудової діяльності, соціального захисту й охорони здоров'я – це:

1) природні права і свободи людини та громадянина; 2) соціальні права і свободи людини та громадянина; 3) громадянські права і свободи людини та громадянина; 4) політичні права і свободи людини та громадянина; 5) культурні права і свободи людини та громадянина; 6) духовні права і свободи людини та громадянина; 7) економічні права і свободи людини та громадянина.

10. До основних соціальних прав і свобод людини та громадянина належать:

1) право на працю; 2) право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів; 3) право на відпочинок; 4) право на судовий захист; 5) право на житло; 6) право на достатній рівень навчання; 7) право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

11. Встановлена Конституцією та законами України міра можливої поведінки або діяльності особи щодо задоволення своїх законних потреб у сфері освіти, літературної, художньої, наукової та технічної діяльності – це:

1) природні права і свободи людини та громадянина; 2) соціальні права і свободи людини та громадянина; 3) громадянські права і свободи людини та громадянина; 4) політичні права і свободи людини та громадянина; 5) культурні права і свободи людини та громадянина; 6) культурні (духовні) права і свободи людини та громадянина; 7) економічні права і свободи людини та громадянина.

12. До основних культурних прав і свобод людини та громадянина належать:

1) право на освіту; 2) право на загальну середню освіту; 3) свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості; 4) право на

результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; 5) свобода світогляду та віросповідання; 6) право на страйк; 7) право на інформацію.

13. Система умов і засобів, юридичних механізмів забезпечення належної реалізації визначених Конституцією та законами України прав і свобод людини і громадянина – це:

1) права і свободи людини та громадянина; 2) способи забезпечення прав і свобод людини та громадянина; 3) механізм реалізації прав і свобод людини та громадянина; 4) засоби захисту прав і свобод людини та громадянина; 5) гарантії конституційних прав і свобод людини та громадянина; 6) форми захисту прав і свобод людини та громадянина; 7) обмеження прав і свобод людини та громадянина.

14. Назвіть спеціальні гарантії конституційних прав і свобод людини та громадянина в Україні:

1) політичні; 2) економічні; 3) нормативно-правові; 4) ідеологічні; 5) організаційно-правові; 6) інституційні; 7) духовні.

15. Визначена нормами Конституції та законів України міра обов'язкової, належної поведінки та діяльності людини у політичній, економічній, соціальній, культурній (духовній) та інших сферах суспільного і державного життя – це:

1) права людини та громадянина; 2) обов'язки людини та громадянина; 3) свободи людини та громадянина; 4) політичні права і свободи людини та громадянина; 5) культурні права і свободи людини та громадянина; 6) духовні права і свободи людини та громадянина; 7) економічні права і свободи людини та громадянина.

Завдання на перерахування:

- ознаки конституційних прав і свобод людини та громадянина;
- види конституційних прав і свобод людини та громадянина за наступними критеріями:

- залежно від суб'єктів;

- залежно від виду суб'єкта;

- за генезисом;
  - за характером утворення;
  - за черговістю включення до конституцій;
  - за ступенем абсолютизації;
  - за значенням для носія;
  - за характером, способом здійснення;
  - за змістом;
- громадянські (особисті) права і свободи людини та громадянина;
  - політичні права і свободи громадян України;
  - економічні права і свободи людини та громадянина;
  - соціальні права і свободи людини та громадянина;
  - культурні (духовні) права і свободи людини та громадянина;
  - гарантії конституційних прав і свобод людини та громадянина;
  - загальні гарантії конституційних прав і свобод людини та громадянина;
  - спеціальні гарантії конституційних прав і свобод людини та громадянина;
- обов'язки людини та громадянина.

Завдання на порівняння:

- конституційні права людини і конституційні свободи людини;
- конституційні права людини і конституційні права громадянина;
- конституційні свободи людини і конституційні свободи громадянина;
- гарантії прав і свобод людини та забезпечення прав і свобод людини.

Задачі

1. За участь у студентському страйку студента В. викликали до деканату для дачі пояснення. Його запитали, чи є він членом політичної партії «Батьківщина». Студент відмовився відповідати, мотивуючи тим, що вказана партія офіційно зареєстрована, а тому не належить до організацій антиконституційного спрямування. Тоді декан пояснив, що студента попросили відповісти на запитання виключно з метою складання офіційної

звітності на підставі єдиних форм, затверджених у навчальному закладі. Він показав студентів бланк, в якому дійсно була графа про партійну належність студентів.

Ваш коментар. Дайте відповідь на наступні питання.

1. Чи припустиме з точки зору конституційних прав таке запитання, декана? 2. Чи правомірна така форма звітності? 3. Чи можлива участь студента у страйку без дозволу деканату?

2. Голова Луцької районної державної адміністрації видав розпорядження, яким встановив збір за паркування на прилеглий території та зобов'язав громадян району забезпечувати прибирання частин вулиць, які розташовані поруч з їх садибами. У відповідь на протест прокурора він повідомив, що при виданні розпорядження як громадянин керувався загальноправовим принципом: «дозволено все, що не заборонено законом».

Дайте оцінку цієї ситуації відповідно до вимог Конституції.

3. У під'їздах деяких житлових будинків міста Луцька вивішено звернення управління тепломереж, у яких зазначались прізвища громадян, номери квартир і підстави, з яких громадянам надані пільги по оплаті вартості теплопостачання та електроенергії (особливі умови роботи, інвалідність, наявність великої кількості утриманців тощо). Цим громадянам пропонувалось до 1 вересня подати довідки, які підтверджували б продовження на пільги у наступному році.

Чи порушено в цьому випадку права громадян? Якщо порушено, то які саме?

Запитання для самоконтролю:

1. Розкрийте поняття прав і свобод людини та особливості їх конституційно-правового регулювання. Чи означає використання категорії «конституційні права та свободи людини і громадянина» те, що Конституція України містить вичерпну систему прав і свобод людини?

2. Як права та свободи людини співвідносяться з обов'язками людини і громадянина? Чи є невиконання обов'язку підставою для обмеження чи позбавлення прав і свобод? Аргументуйте свою відповідь.

3. Охарактеризуйте особисті права і свободи людини в Україні. Чому, на вашу думку, особисті права і свободи людини ще називають громадянськими?

4. У чому полягають особливості реалізації політичних прав людини і громадянина в Україні? Які політичні права людини і громадянина встановлено Конституцією та законами України?

5. Розкрийте сутність і зміст соціальних і економічних прав і свобод людини? Як, на вашу думку, можна гарантувати унормовані нині в Конституції України соціальні права в умовах глобальної економічної кризи?

6. Визначте основні культурні, екологічні й інформаційні права і свободи людини та здійсніть їх правовий аналіз.

7. Розкрийте зміст юридичних гарантій конституційних прав і свобод людини в Україні.

8. Охарактеризуйте основні конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні.

Рекомендовані джерела та література:

Нормативно-правові акти:

1. Загальна декларація прав людини: прийнята та проголошена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року № 217 А (III) // Вісник Конституційного Суду України. – 2006. – № 3. – С. 69-74.

2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року: ратифікований Указом Президії Верховної Ради УРСР від 19 грудня 1973 року № 2148-VIII (з двома факультативними протоколами) // Международные акты о правах человека. Сборник документов. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – С. 53-76.

3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року: ратифікований Указом Президії Верховної Ради УРСР від 19 грудня 1973 року № 2148-VIII // Международные акты о правах человека. Сборник документов. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – С. 44-52.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 1950 року: ратифікована Законом України 17 липня 1997 року № 475/97-ВР разом з першим протоколом та протоколами № 2, 4, 7 та 11 // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 40. – Ст. 263.

5. Протокол № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 1950 року, який стосується скасування смертної кари: ратифікований Законом України

- від 22 лютого 2000 року № 1484-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 13. – Ст. 111.
6. Протокол № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 1950 року, який стосується скасування смертної кари за будь-яких обставин: ратифікований Законом України від 28 листопада 2002 року № 318-ІV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 4. – Ст. 36.
7. Протоколи № 12 та № 14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 1950 року: ратифікований Законом України від 9 лютого 2006 року № 3435-ІV // Офіційний вісник України. – 2006. – № 32. – Ст. 2378.
8. Міжнародна конвенція про ліквідацію усіх форм расової дискримінації від 7 березня 1966 року: ратифікована Президією Верховної Ради Української РСР 21 січня 1969 року // Международные акты о правах человека. Сборник документов. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – С. 138-148.
9. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 року: ратифікована Указом Президії ВР Української РСР № 3484-ХІ від 26 січня 1987 року // Международные акты о правах человека. Сборник документов. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – С. 226-237.
10. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року: ратифікована Постановою Верховної Ради УРСР від 27 лютого 1991 року № 789-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 13. – Ст. 145.
11. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року: ратифіковано Законом України із застереженнями від 10 листопада 1994 року № 240/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 46. – Ст. 417.
12. Європейська Соціальна Хартія від 18 жовтня 1961 року // Международные акты о правах человека. Сборник документов. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – С. 570-580.
13. Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 року № 1771-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53. – Ст. 799.
14. Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р., зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30. – Ст. 260.
15. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України // Офіційний вісник України. – 2005. – № 40. – Ст. 2536.
16. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 49. – Ст. 1604.
17. Про звернення громадян: Закон України від 2.10.1996 р., зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 47. – Ст. 256.
18. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11.12.2003 р., зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 15. – Ст. 232.
19. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 р., зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 25. – Ст. 147.
20. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р., зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 20. – Ст. 99.
21. Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо забезпечення реалізації та гарантування конституційного права на звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування» від 7 лютого 2008 року № 109/2008 // Офіційний вісник Президента України. – 2008. – № 5. – Ст. 207.

22. Рішення Конституційного Суду України від 25 листопада 1997 року № 6-зп/1997 у справі за конституційним зверненням громадянки Дзюби Галини Павлівни щодо офіційного тлумачення частини другої статті 55 Конституції України та статті 248-2 Цивільного процесуального кодексу України (справа громадянки Дзюби Г.П. щодо права на оскарження в суді неправомірних дій посадової особи) // Вісник Конституційного Суду України. – 1998. – № 1. – С. 3-12.

23. Рішення Конституційного Суду України від 25 грудня 1997 року № 9-зп/1997 у справі за конституційним зверненням громадян Проценко Раїси Миколаївни, Ярошенко Поліни Петрівни та інших громадян щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води) // Офіційний вісник України. – 1998. – № 1. – Ст. 25.

24. Рішення Конституційного Суду України від 19 квітня 2000 року № 6-рп/2000 у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статті 58 Конституції України, статей 6, 81 Кримінального кодексу України (справа про зворотню дію кримінального закону в часі) // Вісник Конституційного Суду України. – 2000. – № 2. – С. 29-37.

25. Рішення Конституційного Суду України від 16 листопада 2000 року № 13-рп/2000 у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) // Офіційний вісник України. – 2000. – № 47. – Ст. 2045.

26. Рішення Конституційного Суду України від 19 квітня 2001 року № 4-рп/2001 у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 39 Конституції України про завчасне сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій (справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання) // Вісник Конституційного Суду України. – 2001. – № 2. – С. 25-27.

27. Рішення Конституційного Суду України від 29 травня 2002 року № 10-рп/2002 у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 49 Конституції України «у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно» (справа про безоплатну медичну допомогу) // Вісник Конституційного Суду України. – 2002. – № 3. – С. 19-24.

28. Рішення Конституційного Суду України від 4 березня 2004 року № 5-рп/2004 у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 53 Конституції України «держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах» (справа про доступність і безоплатність освіти) // Офіційний вісник України. – 2004. – № 11. – Ст. 674.

Навчальні, монографічні та науково-періодичні видання:

1. Барабаш Ю. Соціальні права громадян та можливості їх захисту Конституційним Судом України (частина перша) // Публічне право. – 2011. – № 4. – С. 15-21.

2. Барабаш Ю. Соціальні права громадян та можливості їх захисту Конституційним Судом України (частина друга) // Публічне право. – 2012. – № 1. – С. 15-23.

3. Бедь В. Конституційні обов'язки в релігійній сфері: проблеми теорії та практики // Наукові записки інституту законодавства Верховної Ради України. – 2011. – № 2. – С. 9-13.

4. Биков О. М. Правове регулювання відносин у сфері реалізації права на свободу віросповідання в Україні: конституційно-правовий аспект: монографія / О. М. Биков. – К.: Четверта хвиля, 2011. – 344 с.
5. Бідняжевська А.Ю. Зміст конституційного права на недоторканність жила людини і громадянина в Україні // Право і суспільство. – 2010. – № 3. – С. 46-50.
6. Білоскурська О. Питання типології конституційних обов'язків людини і громадянина // Юридична Україна. – 2010. – № 9. – С. 21-24.
7. Білоскурська О.В. Правове регулювання обов'язку кожного неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 2. – С. 72-76.
8. Богословська Ж.М. Види конституційного права людини і громадянина на соціальний захист в Україні // Право і суспільство. – 2010. – № 2. – С. 53-58.
9. Боняк В. О. Конституційне право людини і громадянина на освіту: монографія / В. О. Боняк. – Дніпропетровськ : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ; Ліра ЛТД, 2008. – 180 с.
10. Гаєва Н.П. Право на свободу об'єднання як суб'єктивне право // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 4. – С. 123-127.
11. Головін А. С. Захист прав і свобод людини і громадянина при здійсненні правосуддя в рішеннях Конституційного Суду України / А. С. Головін. – К. : Логос, 2011. – 307 с.
12. Головін А. С. Захист прав і свобод людини і громадянина єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні : монографія / А. С. Головін. – К. : Логос, 2012. – 384 с.
13. Гуренко М. М. Теоретико-правові проблеми гарантій прав і свобод людини і громадянина / М. М. Гуренко. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2001. – 218 с.
14. Дотримання економічних, соціальних та культурних прав в Україні / упоряд. Є. Ю. Захаров. – Х.: Права людини, 2009. – 394 с.
15. Заворотченко Т. М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні : монографія / Т. М. Заворотченко. – Д. : Вид-во ДНУ, 2007. – 256 с.
16. Заворотченко Т. М. Механізм реалізації політичних прав громадян: методологічні засади // Право і безпека. – 2013. – № 1. – С. 12-17.
17. Заворотченко Т.М. Проблеми класифікації суб'єктивних політичних прав і свобод людини й громадянина в Україні // Право і суспільство. – 2013. – № 2. – С. 23-27.
18. Ієрусалімов О. С. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина: курс лекцій / О. С. Ієрусалімов, М. Ф. Стахурський, І. О. Єрусалимова. – К.: Нац. транс. ун-т, 2004. – 250 с.
19. Колодій А. М. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні : підручник / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 350 с.
20. Конституційні права, свободи і обов'язки людини і громадянина в Україні / За ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : Видавництво «Юридична думка», 2008. – 252 с.
21. Конституція України : Офіційний текст: Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина : навч. посібник / Авт.-упоряд. М. І. Хавронюк. – К. : Парламентське видавництво, 1999. – 544 с.
22. Котляревська Г. М. Конституційне право громадян на звернення до органів влади в Україні (питання теорії та практики): Монографія / Г. М. Котляревська. – К.: Парламентське вид-во, 2012. – 168 с.
23. Кравчук В. М. Місце та роль судового захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина в механізмі організаційно-правових гарантій // Правовий захист

- людини та громадянина в Україні: матеріали Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ, 24 листоп. 2011). – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2011. – С. 86-88.
24. Крегул Ю. І. Права і свободи людини : навч. посіб / Ю. І. Крегул. – К. : Книга, 2004. – 288 с.
25. Летнянич Л. І. Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні : проблеми теорії і практики : монографія / Л. І. Летнянич. – Х. : Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2006. – 256 с.
26. Малишко М. І. Конституційно-правовий статус громадян та інших груп населення / М. І. Малишко. – К. : МАУП, 1996. – 16 с.
27. Пазенюк А. С. Права та свободи людини і громадянина: навч. посіб. / А. С. Пазенюк. – К.: Академвидав, 2010. – 176 с.
28. Пашинський В.Й. Поняття та структура конституційно-правового статусу військовослужбовців // Юридична наука. – 2012. – № 4. – С. 25-31.
29. Пустовіт Ж. М. Актуальні проблеми прав і свобод людини і громадянина в Україні: навч. посіб. / Ж. М. Пустовіт. – К.: КНТ, 2009. – 232 с.
30. Пушкіна О. В. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / О. В. Пушкіна, В. М. Шкабаро, Т. М. Заворотченко. – Дніпропетровськ: ДУЕП ім. А. Нобеля, 2011. – 336 с.
31. Пушкіна О. Особисті права людини в конституційному законодавстві України // Юридична Україна. – 2013. – № 5. – С. 17-24.
32. Пушкіна О. В. Система прав і свобод людини та громадянина в Україні : теоретичні і практичні аспекти забезпечення / О. В. Пушкіна. – К. : Логос, 2006. – 416 с.
33. Рабінович П. Конституційні гарантії прав людини і громадянина: напрями удосконалення // Вісник Конституційного Суду України. – 2011. – № 1. – С. 66-74.
34. Рабінович П. М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень) / П. М. Рабінович. – Х. : Право, 1997. – 64 с.
35. Скрипнюк О. Конституційно-правове регулювання обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні // Публічне право. – 2011. – № 3. – С. 5-11.
36. Тодыка Ю. Н. Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине / Ю. Н. Тодыка, О. Ю. Тодыка. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 368 с.
37. Чуб О. О. Конституційне право громадян на участь в управлінні державними справами / О. О. Чуб. – Х. : Одиссей, 2005. – 232 с.
38. Швець Н. М. Право на страйк та умови його реалізації / Н. М. Швець. – Х.: Право, 2009. – 222 с.
39. Шевченко А. Є. Реалізація конституційного права на мирні зібрання в Україні: монографія / А. Є. Шевченко, М. М. Денісова, О. С. Денісова. – Донецьк: Ноулідж, Донец. від-ня, 2011. – 138 с.
40. Шукліна Н.Г. Місце економічних прав і свобод у системі конституційних прав і свобод людини та громадянина в Україні // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 36. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2007. – С. 173-177.

Тема 6: “Конституційно-правовий статус осіб, які на законних підставах перебувають на території України та закордонних українців”

(2 години)

*Лише вільний громадянин має вітчизну;
раб, кріпак, підлеглий деспоту
мають тільки батьківщину.*

Анатоль Франс

Мета заняття: формування цілісного уявлення про конституційно-правовий статус осіб, які на законних підставах перебувають на території України та закордонних українців.

Завдання: формування теоретичних знань і уявлень про правовий зміст конституційно-правового статусу осіб, які на законних підставах перебувають на території України (іноземців та осіб без громадянства, біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, іммігрантів, національних меншин) та закордонних українців.

Питання для обговорення:

1. Конституційно-правовий статус іноземців та осіб без громадянства в Україні.
2. Конституційно-правове регулювання статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.
3. Поняття та елементи конституційно-правового статусу іммігрантів в Україні.
4. Національні меншини в Україні: поняття, структура та принципи конституційно-правового статусу.
5. Конституційно-правове регулювання статусу закордонних українців.

Основні терміни та поняття: біженець; віза; гарантії реалізації прав національних меншин; дозвіл на імміграцію; закордонний українець; іммігрант; імміграційна віза; імміграція; іноземець; квота імміграції; національні меншини; нелегальний мігрант; особа без громадянства; особа, яка потребує додаткового захисту; особа, яка потребують тимчасового захисту; правовий статус національної меншини; принципи правового статусу національних меншин; реадмісія; статус біженця; українське етнічне походження.

Теми рефератів:

1. Конституційно-правовий статус іноземців, які перебувають в Україні на законних підставах.
2. Конституційно-правове регулювання процедури надання статусу біженця в Україні.
3. Умови надання та припинення статусу закордонного українця.

Творчо-аналітичні завдання (форма виконання письмова):

Тести-тренінги

1. Вкажіть види правових режимів іноземців:

1) іноземці та особи без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах; 2) іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні; 3) іноземці та особи без громадянства, які тимчасово перебувають на території України; 4) іноземці та особи без громадянства, які тимчасово проживають в Україні; 5) іноземці-біженці.

2. Іноземцю або особі без громадянства може бути відмовлено в наданні візи у разі:

1) перебування у базі даних осіб, яким згідно із законодавством України не дозволяється в'їзд в Україну; 2) подання недійсного паспортного документа; 3) подання завідомо неправдивих відомостей; 4) відсутності страхового полісу; 4) відсутності доказів, що підтверджують мету

запланованого перебування; 5) відсутності статутних документів; 6) працевлаштування; 7) звернення заявника про припинення розгляду клопотання щодо оформлення візи.

3. Особа, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань – це:

1) іноземець; 2) апатрид; 3) біженець; 4) особа, яка потребує додаткового захисту; 5) особа, яка потребує тимчасового захисту; 6) іммігрант; 7) закордонний українець.

4. Особа, яка не є біженцем відповідно до Конвенції про статус біженців 1951 року і Протоколу щодо статусу біженців 1967 року, але потребує захисту, оскільки така особа змушена була прибути в Україну або залишитися в Україні внаслідок загрози її життю, безпеці чи свободі в країні походження через побоювання застосування щодо неї смертної кари або виконання вироку про смертну кару чи тортур, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання – це:

1) іноземець; 2) апатрид; 3) біженець; 4) особа, яка потребує додаткового захисту; 5) особа, яка потребує тимчасового захисту; 6) іммігрант; 7) закордонний українець.

5. Іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають на території країни, що має спільний кордон з Україною, які масово вимушені шукати захисту в Україні внаслідок зовнішньої агресії, іноземної окупації, громадянської війни, зіткнень на етнічній основі,

природних чи техногенних катастроф або інших подій, що порушують громадський порядок у певній частині або на всій території країни походження – це:

1) біпатриди; 2) апатриди; 3) біженці; 4) особи, які потребують додаткового захисту; 5) особи, які потребують тимчасового захисту; 6) іммігранти; 7) закордонні українці.

6. Не може бути визнана біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, особа:

1) яка вчинила злочин проти миру, воєнний злочин або злочин проти людства і людяності, як їх визначено у міжнародному праві; 2) яка вчинила злочин політичного характеру за межами України; 3) яка винна у вчиненні дій, що суперечать меті та принципам Організації Об'єднаних Націй; 4) яка є апатридом; 5) яка до прибуття в Україну була визнана в іншій країні біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту; 6) яка до прибуття в Україну з наміром бути визнаною біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, перебувала в опозиційній політичній партії; 7) яка до прибуття в Україну з наміром бути визнаною біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, перебувала в третій безпечній країні.

7. Статус біженця та додатковий захист втрачаються у разі, якщо особа:

1) добровільно знову скористалася захистом країни громадянської належності (підданства); 2) набула громадянства України; 3) добровільно повернулася до країни, яку вона залишила чи за межами якої перебувала внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань; 4) отримала дозвіл на імміграцію; 5) отримала притулок чи дозвіл на постійне проживання в іншій країні; 6) отримала статус закордонного українця; 7) обрана народним депутатом України.

8. Іноземець чи особа без громадянства, який отримав дозвіл на імміграцію і прибув в Україну на постійне проживання, або,

перебуваючи в Україні на законних підставах, отримав дозвіл на імміграцію і залишився в Україні на постійне проживання – це:

1) іноземець; 2) апатрид; 3) біженець; 4) особа, яка потребує додаткового захисту; 5) особа, яка потребує тимчасового захисту; 6) іммігрант; 7) закордонний українець.

9. Квота імміграції встановлюється Кабінетом Міністрів України у визначеному ним порядку по категоріях іммігрантів:

1) діячі науки та культури, імміграція яких відповідає інтересам України; 2) висококваліфіковані спеціалісти і робітники, гостра потреба в яких є відчутною для економіки України; 3) особи, які здійснили іноземну інвестицію в економіку України; 4) особи, які є повнорідними братом чи сестрою громадян України; 5) особи, які раніше перебували в громадянстві України; 6) чоловік (дружина) іммігранта; 7) особи без громадянства.

10. Вкажіть принципи правового статусу національних меншин:

1) визнання та поваги прав національних меншин; 2) рівноправності; 3) неприпустимості дискримінації національних меншин; 4) взаємопов'язаності та взаємозалежності прав і обов'язків національних меншин; 5) універсальності та неподільності прав національних меншин; 6) невід'ємності прав національних меншин; 7) подолання міжнаціональної напруженості шляхом взаємних консультацій, діалогу та пошуку компромісів.

11. Особа, яка є громадянином іншої держави або особою без громадянства, а також має українське етнічне походження або є походженням з України – це:

1) іноземець; 2) апатрид; 3) біженець; 4) особа, яка потребує додаткового захисту; 5) особа, яка потребує тимчасового захисту; 6) іммігрант; 7) закордонний українець.

12. Основними засадами співпраці із закордонними українцями є:

1) визнання невід'ємності та належності кожній особі від народження основних прав і свобод людини і громадянина; 2) розв'язання проблем становлення та консолідації української нації; 3) обов'язковість задоволення

національно-культурних і мовних потреб закордонних українців; 4) взаємне збагачення надбаннями духовної та матеріальної культури; 5) взаємодія з іншими державами у сфері забезпечення прав і свобод закордонних українців; 6) паритет у забезпеченні іноземними державами та Україною прав і потреб закордонних українців та національних меншин України; 7) укладення та ратифікація міжнародних договорів.

13. Умовами надання особі статусу закордонного українця є:

1) українська самоідентифікація; 2) українське етнічне походження; 3) письмове звернення щодо бажання мати статус закордонного українця; 4) досягнення особою 16-річного віку; 5) відсутність громадянства України; 6) відсутність судимості; 7) наявність законних джерел існування.

14. Підставою для відмови у наданні статусу закордонного українця особі є:

1) дії, вчинені особою, які суперечать інтересам національної безпеки України; 2) подання завідомо неправдивих даних для отримання відповідного статусу; 3) подання підроблених документів для отримання відповідного статусу; 4) здійснення політичної агітації; 5) сповідування нетрадиційної релігії; 6) відсутність прописки; 7) володіння українською мовою.

15. Дія статусу закордонного українця припиняється:

1) у разі подання особою відповідної заяви з дня її реєстрації у Національній комісії; 2) у разі набуття закордонним українцем громадянства України; 3) якщо цього статусу було набуто внаслідок подання завідомо неправдивих даних; 4) якщо цього статусу було набуто внаслідок подання підроблених документів; 5) у разі досягнення повноліття; 6) у разі припинення громадянства України; 7) якщо закордонним українцем укладено шлюб з громадянкою України.

Завдання на перерахування:

- види правових режимів іноземців;
- категорії іммігрантів;
- принципи правового статусу національних меншин;

- засади співпраці із закордонними українцями.

Завдання на порівняння:

- іноземець і особа без громадянства;
- особа, яка потребує додаткового захисту і особа, яка потребує тимчасового захисту;
- квота імміграції і дозвіл на імміграцію;
- закордонний українець і громадянин України, що проживає за кордоном;
- закордонний українець та іноземець;
- українська само ідентифікація та українське етнічне походження.

Задачі

1. Професор із Китаю В. взяв участь у конференції, що проходила в одному з українських університетів. Після зробленого науковцем блискучого виступу ректор університету запросив його для читання лекцій студентам із проблематики, якою займається В. Останній погодився на пропозиції і попросив узгодити це питання із керівництвом китайської наукової установи, в якій працює. Через тиждень В. звернувся до адміністрації готелю, в якому мешкав, з проханням продовжити термін проживання. Адміністрація готелю відмовила йому, пославшись на те, що у В. відсутні законні підстави для перебування в Україні, оскільки закінчився строк його візи. Професор заперечив, зауваживши, що продовжує перебувати в Україні на законних підставах, і продемонстрував копію листа ректора університету до керівника наукової установи, в якій він працює, із пропозицією прочитати курс лекцій в університеті.

Які документи дають право перебувати на території України на законних підставах? Чи є законні підстави для продовження перебування В. на території України?

2. Громадянин Польщі Д. знаходився на лікуванні в санаторії «Лісова пісня». Через декілька днів він, пославшись на низький рівень обслуговування, виїхав із санаторію і вирішив помандрувати територією

України. Коли Д. намагався на власному авто в'їхати на територію м. Львів, його зупинив співробітник міського відділу ДАІ. Останній пояснив Д., що той, відповідно до чинного законодавства, не має права в'їзжати на територію міста, оскільки на цій території діє особливий правовий режим, який передбачає заборону перебування в місті іноземців без дозволу компетентних органів влади. Крім того, співробітник ДАІ вилучив у Д. паспорт, пояснивши свої дії тим, що Д. порушив порядок перебування іноземців на території України. Документ був переданий начальнику міського відділу ДАІ. Останній анулював візу Д. і виніс припис про необхідність залишення Д. території України протягом 24 годин.

Який порядок пересування територією України для іноземців, що перебувають в Україні на законних підставах? Дайте правову оцінку діям та рішенням співробітників ДАІ.

3. Сім'я із Канади Н. перебувала в туристичній поїздці в м. Львів. Оскільки подорож була тривалою, подружжя Н. вирішило віддати своїх двох неповнолітніх дітей на навчання до однієї із спеціалізованих львівських середніх шкіл із вивченням дисциплін англійською мовою, щоб останні витрачали свій час із користю. Директор школи погодився на прохання Н. Під час чергової перевірки навчального закладу інспектор районного управління освіти звернув увагу директора школи на неприпустимість навчання цих дітей у школі. Директор у свою чергу зауважив, що він правильно вчинив, оскільки сім'я Н. перебуває в Україні на законних підставах, а отже, має усі права, що і громадяни України.

Які соціально-економічні права мають іноземці в Україні? Наскільки правомірним було рішення директора школи?

4. Президент України від імені України підписав міжнародний договір з країнами-членами Європейського Союзу, згідно з яким запроваджувався безвізовий режим в'їзду їхніх громадян на територію України, якщо він не перевищував 90 днів. Після розгляду даного договору у Верховній Раді України його було ратифіковано у повному обсязі. Утім при практичній

реалізації норм міжнародного договору про спрощення візового режиму для громадян країн-членів ЄС, регіональні відділення міграційної служби України, а також українські посольства та консульства зіткнулися з однією проблемою. Її суть полягала у тому, що положення даного міжнародного договору суперечили деяким нормам Закону України «Про імміграцію» у частині порядку в'їзду на територію України.

Як Ви вважаєте, чи можливо застосовувати норми даного міжнародного договору, якщо у Законі України «Про імміграцію» передбачений інший порядок в'їзду на територію України?

5. Уродженець м. Мінськ Т. при незаконному перетинанні білорусько-українського кордону був затриманий українськими прикордонниками. Під час допиту Т. пояснив, що прибув до України з наміром отримати статус біженця, оскільки внаслідок активної політичної опозиційної діяльності у країні своєї громадської належності його життям загрожує небезпека. Щодо наміру перетнути кордон у незаконний спосіб Т. пояснив, що таким чином намагався не натрапити на співробітників органів державної безпеки Білорусії, які могли його чекати у пункті перетину білорусько-українського кордону. За результатами розслідування даного інциденту співробітниками ДПСУ було складено адміністративний протокол за незаконне перетинання Т. українського кордону.

Наскільки юридично вірними є дії співробітників Державної прикордонної служби України виходячи із ситуації, що склалася?

6. Громадянин Польщі К. на території своєї держави звернувся до українського посольства із заявою, у якій клопотав про надання йому в'їзної візи до України. Метою поїздки до України він назвав відвідування свого батька, який мешкає у Львові. За час оформлення в'їзних документів, співробітники посольства з'ясували, що К. хворіє на туберкульоз (активна форма). На підставі цього в українському посольстві йому було відмовлено у дозволі на імміграцію до України.

Чи з дотриманням норм міграційного законодавства співробітники посольства відмовили іноземному громадянину в оформленні в'їзної візи до України?

7. Уродженець американського міста Чикаго Л., прадід якого іммігрував із України до США понад 80 років тому, звернувся до українського посольства у цій країні із заявою. У ній американець клопотав надати йому статус закордонного українця. Метою набуття цього статусу Л. назвав безкоштовне оформлення багаторазової візи для відвідання України як своєї історичної батьківщини. Американським громадянином також було подано документи, які підтверджували його українське етнічне походження. Разом з тим у посольстві Л. відмовили у наданні статусу закордонного українця на підставі не знання ним української мови.

Визначте конституційно-правовий статус закордонного українця. Які ще він надає преференції, особі яка його має? Чи обов'язкове знання української мови для отримання цього статусу?

Запитання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте конституційно-правовий статус іноземців, осіб без громадянства в Україні. У чому полягають особливості правового режиму в'їзду до України і виїзду з України зазначених категорій фізичних осіб?

2. Визначте права та обов'язки іноземців і осіб без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України.

3. Охарактеризуйте конституційно-правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту в Україні. У чому полягають особливості правового режиму в'їзду до України і виїзду з України зазначених категорій фізичних осіб?

4. Охарактеризуйте конституційно-правовий статус та іммігрантів в Україні. У чому полягають особливості правового режиму в'їзду до України зазначених категорій осіб?

5. Хто такі закордонні українці й у чому полягають особливості їх конституційної правосуб'єктності. Якими правовими преференціями наділені закордонні українці порівняно з іншими іноземцями?

Рекомендовані джерела та література:

Нормативно-правові акти:

1. Загальна декларація прав людини: прийнята та проголошена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року № 217 А (III) // Вісник Конституційного Суду України. – 2006. – № 3. – С. 69-74.

2. Конвенція про рівноправність громадян країни та іноземців і осіб без громадянства у галузі соціального забезпечення від 28 червня 1962 року № 118: набула чинності 25 квітня 1964 року // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2004. – № 10. – С. 35-42.

3. Конвенція про статус апатридів від 28 вересня 1954 року // Международные акты о правах человека. Сборник документов. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – С.421-431.

4. Конвенція про статус біженців від 28 липня 1951 року та протокол щодо статусу біженців від 4 жовтня 1967 року: ратифіковані Законом України від 10 січня 2002 року № 2942-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 17. – Ст. 118.

5. Декларація про територіальний притулок, прийнята Комітетом Міністрів Ради Європи 1 січня 1977 року // Международное публичное право. Сборник документов. – Т. I. – М.: БЕК, 1996. – С. 546-547.

6. Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 року № 1771-ХП // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53. – Ст. 799.

7. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 року № 3671-VI, з наступними змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 67. – Ст. 250.

8. Про імміграцію: Закон України від 07.06.2001 року № 2491-III, з наступними змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 41. – Ст. 197.

9. Про національні меншини в Україні: Закон України від 25.06.1992 року № 2494-ХІІ, з наступними змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 36. – Ст. 529.

10. Про закордонних українців: Закон України від 04.03.2004 року № 1582-IV, з наступними змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 25. – Ст. 343.

11. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 року № 3773-VI, з наступними змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 83. – Ст. 261.

12. Про затвердження Порядку продовження строку перебування та продовження або скорочення строку тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства на території України: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.02.2012 року № 150 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 17. – Ст. 612.

13. Про затвердження Правил оформлення віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2011 року № 567 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 41. – Ст. 1681.

Навчальні, монографічні та науково-періодичні видання:

1. Бобокал О.М. Актуальні питання конституційно-правового статусу іноземців в Україні // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 61. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2013. – С. 101-107.

2. Бобокал О.М. Правове регулювання порядку в'їзду іноземців в Україну і виїзду з України // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 37. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2007. – С. 212-218.
3. Буроменський М. В. Міжнародний і національний захист прав людини та права біженців: підручник / М. В. Буроменський, В. М. Стешенко, В. Г. Куць. – К.: Б. в., 2000. – 160 с.
4. Вдовенко С. М. Закордонне українство в національному державотворчому процесі: ідентифікація, організація, взаємовідносини / С. М. Вдовенко. – Чернігів : ЧДТУ, 2004. – 209 с.
5. Кармаза О. О. Правовий статус біженця та процедура його отримання / О. О. Кармаза. – К.: Фурса, 2006. – 128 с.
6. Ковалишин І. Правовий статус біженців в Україні як вид правового статусу іноземців // Право України. – 2001. – № 2. – С. 38-42.
7. Колісник В. П. Національно-етнічні відносини в Україні : теоретичні засади та конституційно-правові аспекти : монографія / В. П. Колісник. – Харків : Фоліо, 2003. – 240 с.
8. Колісник В. Про визначення поняття правового статусу національних меншин та його головних елементів // Вісник Академії правових наук України. – 2002. – № 2 (29). – С. 28-34.
9. Копиленко О. Л. Науково-практичний коментар Закону України "Про правовий статус закордонних українців" / О. Л. Копиленко та ін. – К. : Парламентське вид-во, 2006. – 160 с.
10. Лиска І. Умови та порядок надання і припинення правового статусу закордонного українця // Наукові записки інституту законодавства Верховної Ради України. – 2011. – № 2. – С. 44-50.
11. Мендеграл Т.І. Система конституційно-правових гарантій забезпечення правового статусу осіб без громадянства // Адвокат. – 2009. – № 1. – С. 27-29.
12. Науково-практичний коментар Закону України "Про імміграцію" / С. П. Бритченко та ін. – К. : МП Леся, 2003. – 207 с.
13. Погорецька Н. Правовий статус іноземців в Україні // Вісник Національної Академії прокуратури України. – 2012. – № 4. – С. 20-25.
14. Посібник для біженців та шукачів притулку / упоряд. В. О. Новік. – Ужгород : Патент, 2004. – 96 с.
15. Римаренко Ю. І. Міжнародне міграційне право: підручник / Ю. І. Римаренко. – К.: КНТ, 2007. – 27-31.
16. Севрюков В.В. Конституційно-правові гарантії забезпечення прав корінних народів та національних меншин в Україні // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 41. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2008. – С. 309-313.
17. Севрюков В.В. Нормативно-правові гарантії забезпечення прав корінних народів та національних меншин в Україні // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 40. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2008. – С. 201-209.
18. Тодыка Ю. Н. Конституционно-правовой статус иностранцев и беженцев в Украине : Учеб. пособие / Ю. Н. Тодыка. – Х. : Факт, 1999. – 103 с.
19. Чехович С. Б. Міграційне право України : підручник / С. Б. Чехович. – К. : Школа, 2003. – 368 с.
20. Чехович С. Б. Юридичні аспекти міграційних процесів в Україні / С. Б. Чехович. – К. : Український центр правничих студій, 2001. – 288 с.
21. Шаповал Т.В. Про поняття корінних народів та їх права: нормативно-правовий аспект // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 53. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2011. – С. 183-187.

Тема 7: “ Форми безпосередньої демократії в Україні ”

(4 години)

Голосування не визначає ходу подій.

*Голосування вирішує,
хто буде визначати хід подій.*

Джордж Уїлл

Мета заняття: формування цілісного уявлення про форми безпосередньої демократії в Україні.

Завдання: формування знань і уявлень про виборче право і виборчу систему; принципи та джерела виборчого права України; стадії виборчого процесу; референдуми та референдумний процес в Україні.

Питання для обговорення:

1. Поняття, принципи та форми безпосередньої демократії.
2. Поняття та ознаки виборів. Класифікація виборів.
3. Поняття та принципи виборчого права.
4. Поняття та види виборчих систем.
5. Виборчий процес та його елементи.
6. Поняття та ознаки референдумів. Критерії класифікації референдумів.
7. Законодавче регулювання всеукраїнського референдуму.
8. Поняття, види та предмет місцевих референдумів.
9. Поняття, принципи та стадії референдумного процесу.
10. Юридична відповідальність за порушення законодавства про вибори та референдуми.

Основні терміни та поняття: абсентеїзм; агітація; активне виборче право; безпосередня демократія; бойкотування виборів; вибори; виборча

дільниця; виборча застава; виборча квота; виборча система; виборче право; виборчий блок; виборчий бюлетень; виборчий округ; виборчий процес; виборчі комісії; виборчі цензи; загальне виборче право; громадські опитування; консультативний референдум; народовладдя; плебісцит; предмет референдуму; референдумна демократія; референдумний процес; референдум; форми безпосередньої демократії.

Темі рефератів:

1. Поняття та види функцій безпосередньої демократії.
2. Об'єктивне виборче право.
3. Суб'єктивне виборче право.
4. Особливості виборчої системи в Україні.
5. Конституційний всеукраїнський референдум.
6. Законодавчий всеукраїнський референдум.
7. Конституційно-правове регулювання місцевих референдумів в Україні.

Творчо-аналітичні завдання (форма виконання письмова):

Тести-тренінги

1. Система форм безпосереднього вільного волевиявлення народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні шляхом прямої його участі в установленні представницьких органів державної влади та органів місцевого самоврядування і безпосередньому прийнятті владних рішень з питань, передбачених Конституцією України та законами України – це:

1) виборча демократія; 2) референдумна демократія; 3) безпосередня демократія; 4) опосередкована демократія; 5) представницька демократія; 6) охлократія; 7) технократія.

2. Вкажіть форми безпосередньої демократії, передбачені чинним законодавством України:

1) народні обговорення; 2) законодавчі ініціативи; 3) анонімне опитування громадян України; 4) опитування громадської думки; 5) загальні збори громадян; 6) місцеві ініціативи; 7) громадські слухання.

3. Передбачена Конституцією та законами України форма прямого народовладдя, яка є волевиявленням народу шляхом таємного голосування щодо формування конституційного якісного і кількісного складу представницьких органів державної влади та органів місцевого самоврядування – це:

1) вибори; 2) референдум; 3) безпосередня демократія; 4) народна ініціатива; 5) громадська ініціатива; 6) виборча система; 7) виборчий процес.

4. Назвіть соціальні функції виборів:

1) легітимізація влади; 2) реалізація народного і національного суверенітету; 3) забезпечення президентської влади; 4) унормування політичної діяльності; 5) формування і вираження суспільної думки; 6) забезпечення стабільності, поступовості та наступності існування влади; 7) забезпечення стабільності в державі.

5. Система правових норм, що регулюють суспільні відносини, пов'язані з виборами органів держави та місцевого самоврядування – це:

1) вибори; 2) виборче право; 3) безпосередня демократія; 4) об'єктивне виборче право; 5) суб'єктивне виборче право; 6) виборча система; 7) виборчий процес.

6. Гарантована громадянину державою можливість брати участь у виборах державних органів і органів місцевого самоврядування – це:

1) вибори; 2) виборче право; 3) безпосередня демократія; 4) об'єктивне виборче право; 5) суб'єктивне виборче право; 6) виборча система; 7) виборчий процес.

7. Врегульовані законодавством загальні засади та діяльність уповноважених органів і громадян держави, спрямовані на формування якісного та кількісного складу представницьких органів державної влади та органів місцевого самоврядування – це:

1) вибори; 2) виборче право; 3) безпосередня демократія; 4) об'єктивне виборче право; 5) суб'єктивне виборче право; 6) виборча система; 7) виборчий процес.

8. Вкажіть, чим забезпечується рівність прав і можливостей кандидатів у депутати, партій – суб'єктів виборчого процесу брати участь у виборчому процесі:

1) заборонаю привілеїв чи обмежень кандидатів у депутати за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками; 2) заборонаю втручання органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування у виборчий процес, за винятком випадків, передбачених законом; 3) рівним та неупередженим ставленням органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, їх службових та посадових осіб до кандидатів у депутати, партій – суб'єктів виборчого процесу; 4) заборонаю використання кандидатами у депутати, партіями – суб'єктами виборчого процесу під час фінансування передвиборної агітації інших коштів, крім коштів виборчих фондів; 5) рівним та неупередженим ставленням засобів масової інформації до кандидатів у депутати, партій – суб'єктів виборчого процесу.

9. Назвіть засади виборчого процесу по виборах народних депутатів України:

1) дотримання принципу поділу влади; 2) законності та заборони незаконного втручання будь-кого у виборчий процес; 3) багатопартійності; 4) публічності і відкритості; 5) свободи передвиборної агітації; 6) рівного доступу всіх кандидатів у депутати і партій – суб'єктів виборчого процесу до державного бюджету; 7) неупередженості органів державної влади та місцевого самоврядування, судів, підприємств, закладів, установ і організацій, їх керівників, інших посадових і службових осіб до партій – суб'єктів виборчого процесу, кандидатів у депутати.

10. Виборчий процес по виборах народних депутатів України включає такі етапи:

1) висування кандидатів у депутати; 2) реєстрація кандидатів у депутати; 3) проведення передвиборної агітації; 4) складання списків політичних партій, їх перевірка та уточнення; 5) голосування; 6) підрахунок голосів виборців та встановлення підсумків голосування; 7) припинення повноважень Верховної Ради України.

11. Вкажіть суб'єктів виборчого процесу по виборах народних депутатів України:

1) виборець; 2) Центральна виборча комісія; 3) партія, що висунула кандидата у депутати; 4) кандидат у депутати, зареєстрований у порядку, встановленому законом; 5) офіційний спостерігач від партії, кандидата у депутати, громадської організації; 6) Президент України; 7) тимчасова виборча комісія.

12. Виборчий процес по виборах Президента України включає такі етапи:

1) утворення територіальних виборчих округів; 2) утворення виборчих дільниць; 3) утворення окружних та дільничних виборчих комісій; 4) формування списків виборців, їх перевірка та уточнення; 5) реєстрація кандидатів у депутати; 6) проведення передвиборної агітації; 7) припинення повноважень Президента України.

13. Вкажіть суб'єктів виборчого процесу по виборах Президента України:

1) виборець; 2) виборчі комісії, утворені відповідно до закону; 3) кандидати на пост Президента України, зареєстровані у порядку, встановленому законом; 4) партії (блоки), які висунули кандидатів на пост Президента України; 5) офіційний спостерігач від партії, кандидата у депутати, громадської організації; 6) Верховна Рада України; 7) Комітет виборців України.

14. Виборчий процес по місцевих виборах включає такі етапи:

1) утворення виборчих округів; 2) утворення виборчих дільниць; 3) формування складу місцевих рад; 4) складання списків виборців, їх перевірка та уточнення; 5) висування та реєстрація кандидатів у народні депутати; 6) проведення передвиборної агітації; 7) голосування у день виборів.

15. Постійно діючий колегіальний державний орган, який діє на підставі Конституції України, законів України і наділений повноваженнями щодо організації підготовки і проведення виборів Президента України, народних депутатів України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, всеукраїнського і місцевих референдумів в порядку та в межах, встановлених законами України – це:

1) Верховна Рада України; 2) Центральна виборча комісія; 3) окружна виборча комісія; 4) дільнична виборча комісія; 5) Кабінет Міністрів України; 6) Президент України; 7) тимчасова виборча комісія.

16. Форма безпосередньої демократії, зміст якої полягає у прийнятті або затвердженні громадянами України Конституції, законів та інших найважливіших рішень загальнодержавного та місцевого значення шляхом голосування – це:

1) вибори; 2) референдум; 3) безпосередня демократія; 4) народна ініціатива; 5) громадська ініціатива; 6) референдумна система; 7) референдумний процес.

17. Хто може призначати всеукраїнський референдум?

1) місцеві органи влади; 2) Президент України; 3) Верховна Рада Автономної Республіки Крим; 4) Кабінет Міністрів України; 5) Верховна Рада України; 6) народ України; 7) органи місцевого самоврядування.

18. Яким може бути всеукраїнський референдум за предметом:

1) конституційний референдум; 2) ратифікаційний референдум; 3) законодавчий референдум; 4) загальний референдум; 5) факультативний референдум; 6) імперативний референдум; 7) дозаконодавчий референдум.

19. Вкажіть, на основі яких загальних принципів проводиться всеукраїнський референдум:

1) загального права голосу; 2) рівності; 3) законності; 4) непрямого волевиявлення; 5) вільної участі у виборах; 6) таємності голосування; 7) однократності голосування.

20. Система визначених Конституцією та законами України взаємозумовлених і послідовних стадій реалізації конституційного права громадян на референдум, які передбачають ініціювання та призначення (проголошення), організацію проведення, голосування та встановлення результатів всеукраїнського та місцевих референдумів – це:

1) предмет референдуму; 2) зміст референдуму; 3) стадії референдуму; 4) об'єкт референдуму; 5) референдумний процес; 6) референдумний проект; 7) референдумний суб'єкт.

Завдання на перерахування:

- ознаки безпосередньої демократії;
- принципи безпосередньої демократії;
- функції безпосередньої демократії;
- види форм безпосередньої демократії за наступними критеріями:
  - за результатами діяльності;
  - за механізмом діяльності;
  - за правовими засадами;
  - за територіальною ознакою;
  - за суб'єктами;
- види виборів за наступними критеріями:
  - за способом волевиявлення виборців;
  - за територіальною ознакою;
  - за об'єктом;
  - за часом проведення;
  - за кількісною ознакою участі виборців;
  - за правовими наслідками;

- принципи виборчого права;
- види виборчих систем;
- види мажоритарної виборчої системи;
- види пропорційної виборчої системи;
- елементи виборчого процесу;
- стадії виборчого процесу;
- види референдумів за наступними критеріями:
  - за територіальною ознакою;
  - за предметом референдуму;
  - за обов'язковістю;
  - за моментом проведення;
  - за правовими наслідками;
  - за часом проведення;
- принципи референдумного процесу;
- стадії референдумного процесу;
- принципи проведення всеукраїнського референдуму.

Завдання на порівняння:

- безпосередня демократія і представницька демократія;
- об'єктивне виборче право і суб'єктивне виборче право;
- активне виборче право і пасивне виборче право;
- мажоритарна система абсолютної більшості і мажоритарна система відносної більшості;
- референдум і плебісцит;
- конституційний референдум і законодавчий референдум;
- дозаконодавчий референдум і післязаконодавчий референдум.

Задачі

1. Верховна Рада України за попереднім погодженням з Президентом України 2/3 від свого конституційного складу прийняла рішення про одночасне проведення дострокових парламентських і президентських виборів. Цей крок було мотивовано надзвичайно напруженим протистоянням

політичних сил у країні, що призвів до громадського конфлікту. Голова Центральної виборчої комісії отримавши дане рішення одразу ж звернувся з конституційним поданням до Конституційного Суду України на предмет тлумачення низки статей виборчого законодавства в аспекті можливості одночасного проведення парламентських та президентських виборів.

Як Ви гадаєте, чи можливо згідно чинного виборчого законодавства України одночасно провести дострокові парламентські та президентські вибори? Відповідь обґрунтуйте відповідними нормами чинного виборчого законодавства України.

2. Громадянин України К. шляхом самовисунення подав до дільничної виборчої комісії усі необхідні документи для реєстрації кандидатом у депутати Липинської сільської ради. Голова виборчої комісії розглянувши надані документи, відмовив К. у його реєстрації. Аргументом цьому було названо те, що К. не проживає, а також не працює на території виборчого округу, за яким балотується до селищної ради.

Наскільки юридично обґрунтованою є відмова голови дільничної виборчої комісії у даному випадку?

3. У день безпосереднього голосування на чергових виборах Президента України, виборець В. прийшовши на виборчу дільницю за місцем свого проживання з'ясував, що його прізвища немає у списку виборців. За дачним фактом член дільничної виборчої комісії пояснив В., що він повинен був завчасно себе перевірити у списках виборців як мінімум за п'ять днів до дня проведення виборів. Посадовець також повідомив виборцю, що він на жаль не зможе наразі проголосувати, оскільки чинним виборчим законодавством заборонено вносити зміни до списків виборців безпосередньо у день голосування. Це зумовлено насамперед унеможливленням будь-яких спроб фальсифікації у день проведення виборів.

Як Ви вважаєте, наскільки вірним є пояснення члена дільничної виборчої комісії виборцю у даному разі? Відповідь обґрунтуйте відповідними нормами чинного виборчого законодавства України.

4. Виборець М. на позачергових виборах Президента України прийшов на виборчу дільницю. Унаслідок фізичної вади він не мав змоги самостійно заповнити виборчий бюлетень, тому після його отримання від члена дільничної виборчої комісії, М. звернувся за відповідною допомогою до офіційного спостерігача. Останній з'ясувавши суть вимоги виборця, у присутності іншого офіційного спостерігача зробив відмітку у квадраті виборчого бюлетеня на проти прізвища кандидата у Президенти України, на яке вказав М. Після цього офіційним спостерігачем виборчий бюлетень одразу ж було опущено до виборчої скриньки.

Як Ви вважаєте, чи дотримано процедуру голосування у ситуації, що склалася?

5. Громадянин В. на чергових виборах народних депутатів України отримавши від члена дільничної виборчої комісії виборчий бюлетень, пройшов для реалізації свого виборчого права до кабінки для таємного голосування. Утім при заповненні виборчого бюлетеню, виборець помилково зробив позначку у квадраті проти назви іншої політичної партії, ніж тієї за яку він хотів віддати свій голос. Намагаючись обміняти зіпсований виборчий бюлетень на новий, В. отримав з цього питання відмову від члена виборчої комісії. Відмова була пояснена тим, що з метою унеможливлення фальсифікації результатів виборів, кожному виборцю надається лише один виборчий бюлетень.

Наскільки юридично вірними є дії члена дільничної виборчої комісії у даному разі?

6. На всеукраїнському референдумі було прийнято Закон України «Про Консультативно-дорадчі установи при органах влади». Утім застосування його норм засвідчило, що прийнятий закон потребує суттєвого доопрацювання у контексті узгодження його норм з чинним законодавством. З цією метою Верховною Радою України до нього були внесені відповідні зміни. Президент України, котрому для промудрації надійшов закон «Про внесення змін до Закону України «Про Консультативно-дорадчі установи при

органах влади», відмовився його підписувати. Свою позицію гарант Конституції України пояснив тим, що парламент у даній ситуації перевищив свої повноваження.

Скажіть будь-ласка, чи мала Верховна Рада України повноваження вносити зміни до закону, який був прийнятий на всеукраїнському референдумі?

7. Представники ініціативної групи направили Президентові України клопотання про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою з питання скасування низки положень Закону України «Про європейську інтеграцію України», прийнятого Верховною Радою України. Глава держави розглянувши подані разом із заявою документи ініціативної групи, які були складені згідно з вимогами чинного законодавства України, відмовив їм у проголошенні всеукраїнського референдуму за народною ініціативою з порушеного питання.

Що таке народне вето? Наскільки юридично вірною є відмова Президента України про проголошення всеукраїнського референдуму у даному разі?

8. На вимогу трьох з половиною мільйонів громадян України, які мають право голосу, Президент України проголосив всеукраїнський референдум за народною ініціативою з питання висловлення недовіри Верховній Раді України. Дана народна ініціатива була аргументована чисельними корупційними скандалами у парламенті, його бездіяльністю з прийняття низки важливих для суспільства законів, невиконанням депутатськими фракціями передвиборчих програм, а також надання Главі держави законної підстави для дострокового припинення повноважень «дискредитованої» Верховної Ради України й призначення позачергових парламентських виборів. Сімдесят п'ять народних депутатів України не погодилися з Указом Президента України про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою з порушених питань та направили

конституційне подання до Конституційного Суду України щодо його конституційності.

Як Ви вважаєте, яке рішення повинен ухвалили Конституційний Суд України у даному разі?

9. Представники опозиційної до міського голови політичної партії «Удар» звернулися до міської влади з клопотанням прийняти рішення щодо зменшення тарифів на проїзд у міському транспорті на 20 %. Даний крок вони аргументували досить суттєвим погіршенням добробуту мешканців міста, унаслідок скрутного економічного становища у державі. У виконавчому комітеті міської ради розглянувши подане клопотання, відмовили заявникам у його задоволенні, пославшись на необґрунтованість наведених аргументів. Представники політичної партії «Удар» натомість запропонували міській владі спитати з цього питання територіальну громаду шляхом проведення щодо нього місцевого референдуму. Міський голова у відповідь наголосив, що політична партія у такий спосіб намагається підвищити власні електоральні рейтинги на передодні чергових місцевих виборів та зазначив, що не допустить проведення відповідного місцевого референдуму.

Як Ви вважаєте, наскільки юридично вірними є дії міського голови щодо відмови у проведенні вище вказаного місцевого референдуму?

10. Ініціативна група проводить збір підписів про проведення Всеукраїнського референдуму за народною ініціативою, ідея проведення референдуму отримала підтримку у десятих областях України у кожній по 200 000 громадян України, які мають право голосу; у п'ятих областях України у кожній по 210 000 громадян України, які мають право голосу; у ще одній області України 90 500 громадян України, які мають право голосу. У всіх інших областях ідея референдуму підтримки не знайшла.

Підтримки якої мінімальної кількості громадян не вистачило, щоб проголосити всеукраїнський референдум за народною ініціативою?

Запитання для самоконтролю:

1. Визначте поняття безпосередньої демократії та охарактеризуйте її конституційно-правові основи. Які ідеї європейського конституціоналізму отримали своє втілення в правових механізмах безпосередньої реалізації народного суверенітету?

2. Назвіть основні види і форми безпосередньої демократії, передбачені Конституцією та законами України.

3. Запропонуйте визначення виборів в Україні. Охарактеризуйте чинне виборче законодавство України та перспективи прийняття виборчого кодексу України.

4. Які види виборів в Україні вам відомі? Охарактеризуйте особливості виборів Президента України, народних депутатів України і місцевих виборів.

5. У чому полягають особливості виборчої системи в Україні? Визначте особливості генезису української виборчої системи у ХХІ ст.

6. Визначте поняття виборчого процесу та розкрийте його зміст (на прикладі одного з видів виборів).

7. Розкрийте сутність і зміст інституту референдумів в Україні. Яку роль всеукраїнський референдум відіграв у становленні України як суверенної та незалежної держави?

8. Охарактеризуйте стан і перспективи розвитку референдумного законодавства України.

9. Що слід розуміти під предметом референдуму? Які предмети всеукраїнського та місцевих референдумів вам відомі? Охарактеризуйте обмеження щодо питань, які виносяться на референдум.

10. Охарактеризуйте референдумний процес і розкрийте зміст його основних стадій (на прикладі одного з видів референдумів).

Рекомендовані джерела та література:

Нормативно-правові акти:

1. Керівні принципи для конституційних референдумів на національному рівні: ухвалені Венеціанською комісією на 47-й сесії 6-7 липня 2001 року // *Вибори та демократія*. – 2007. – № 1. – С. 80-84.

2. Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів: Закон України від 10.07.2010 року № 2487-VI, з наступними змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 35-36. – Ст. 491.
3. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17.11.2011 року № 4061-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 78. – Ст. 866.
4. Про вибори Президента України: Закон України від 5.03.1999 року № 474-XIV, з наступними змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 14. – Ст. 81.
5. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 6.11.2012 року // Голос України. – 2012. – 28 листопада.
6. Про Державний реєстр виборців: Закон України від 22.02.2007 року № 698-V, з наступними змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 20. – Ст. 282.
7. Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 30.06.2004 року № 1932-IV, з наступними змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 36. – Ст. 448.
8. Указ Президента України «Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою» від 15 січня 2000 року № 65/2000 (зі змінами і доповненнями, внесеними Указом Президента України від 29 березня 2000 року № 548/2000) // Офіційний вісник України. – 2000. – № 3. – Ст. 68.
9. Рішення Конституційного Суду України від 26 лютого 1998 року № 1-рп/98 у справі за конституційними поданнями народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про вибори народних депутатів України» (справа про вибори народних депутатів України) // Вісник Конституційного Суду України. – 1998. – № 2. – С. 4-18.
10. Рішення Конституційного Суду України від 25 березня 1998 року № 3-рп/98 у справі за конституційним поданням Центральної виборчої комісії щодо офіційного тлумачення положень частин одинадцятої та тринадцятої статті 42 Закону України «Про вибори народних депутатів України» (справа про тлумачення Закону України «Про вибори народних депутатів України») // Вісник Конституційного Суду України. – 1998. – № 2. – С. 24-27.
11. Рішення Конституційного Суду України від 27 березня 1998 року № 5-рп/98 у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради України «Про Закон України «Про порядок проведення виборів депутатів міської, районних у місті Києві рад та міського голови у місті Києві» (справа про вибори у містах Києві та Севастополі) // Офіційний вісник України. – 1998. – № 23. – Ст. 853.
12. Рішення Конституційного Суду України від 27 березня 2000 року № 3-рп/2000 у справі за конституційними поданнями 103 і 108 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою» (справа про всеукраїнський референдум за народною ініціативою) // Вісник Конституційного Суду України. – 2000. – № 2. – С. 5-16.
13. Рішення Конституційного Суду України від 30 січня 2002 року № 2-рп/2002 у справі за конституційним поданням 63 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 43 Закону України «Про вибори народних депутатів України» (справа про виборчу заставу) // Вісник Конституційного Суду України. – 2002. – № 1. – С. 14-18.
14. Рішення Конституційного Суду України від 17 квітня 2003 року № 9-рп/2003 у справі за конституційним поданням Верховної Ради АРК щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини сьомої статті 3 Закону України «Про

вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим» (справа про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим) // Вісник Конституційного Суду України. – 2003. – № 2. – С. 31-33.

15. Рішення Конституційного Суду України від 3 липня 2003 року № 13-рп/2003 у справі за конституційним зверненням громадянина Діяка Івана Васильовича та конституційним поданням 49 народних депутатів України про офіційне тлумачення положення частини шостої статті 29 Закону України «Про вибори народних депутатів України» (справа про строки оскарження порушень під час підрахунку голосів та встановлення результатів голосування) // Вісник Конституційного Суду України. – 2003. – № 3. – С. 23-31.

16. Рішення Конституційного Суду України від 23 жовтня 2003 року № 17-рп/2003 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини третьої статті 30 Закону України «Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» (справа про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів) // Вісник Конституційного Суду України. – 2003. – № 5. – С. 11-13.

17. Рішення Конституційного Суду України від 24 грудня 2004 року № 22-рп/2004 у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України» при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року» (справа про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України») // Вісник Конституційного Суду України. – 2004. – № 6. – С. 39-42.

18. Рішення судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 3 грудня 2004 року (справа про факти системного і грубого порушення принципів і засад виборчого процесу при повторному голосуванні з виборів Президента України від 21 листопада 2004 року) // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 234. – С. 4.

19. Рішення Конституційного Суду України від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005 у справі про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом) // Вісник Конституційного Суду України. – 2005. – № 5. – С. 26-31.

20. Рішення Конституційного Суду України від 16 квітня 2008 року № 6-рп/2008 у справі за конституційними поданнями Президента України про офіційне тлумачення положень частини другої, третьої статті 5, статті 69, частини другої статті 72, статті 74, частини другої статті 94, частини першої статті 156 Конституції України (справа про прийняття Конституції України та законів України на референдумі) // Вісник Конституційного Суду України. – 2008. – № 3. – С. 15-37.

21. Рішення Конституційного Суду України від 15 жовтня 2008 року № 23-рп/2008 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення 6 частини першої статті 106 Конституції України (справа про проголошення Президентом України всеукраїнського референдуму за народною ініціативою) // Офіційний вісник України. – 2008. – № 80. – Ст. 2701.

Навчальні, монографічні та науково-періодичні видання:

1. Баймуратов М. О. Міжнародні виборчі стандарти: правова природа, змістовна та системна характеристика, актуальні питання імплементації в законодавство України: монографія / М. О. Баймуратов, Б. Я. Кофман. – Суми: Університетська книга, 2012. – 227 с.

2. Бесчастний В. М. Правові засади виборів Президента України у 2010 році : наук.-практ. комент. / В. М. Бесчастний, І. К. Василенко, Ю. В. Делія. – Донецьк : ДЮІ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. – 116 с.

3. Бисага Ю. М. Вибори президента: український та зарубіжний досвід : навч. посіб. / Ю. М. Бисага. – Ужгород : Ліра, 2003. – 60 с.

4. Богашева Н. В., Ключковський Ю. Б., Колісецька Л. В. Дослідження деяких аспектів еволюції виборчого законодавства України (1989-2006 роки): монографія / Н. В. Богашева, Ю. Б. Ключковський, Л. В. Колісецька. – К. : Центр учбової л-ри, 2006. – 146 с.
5. Бучин М. А. Демократичні принципи виборів: політико-правові аспекти регулювання в Україні : монографія / М. А. Бучин. – Л. : Вид-во Львів. політехніки, 2012. – 359 с.
6. Виборче право України. Навчальний посібник / За ред. В. Ф. Погорілка, М. І. Ставнійчук. – К. : Парламентське видавництво, 2003. – 383 с.
7. Галус О. О. Форми безпосереднього народовладдя в Україні : монографія / О. О. Галус; науковий редактор Г. О. Мурашин. – Хмельницький : ХУУП, 2013. – 210 с.
8. Дерев'янка С. М. Політико-правові засади референдумів в Україні : монографія / Сергій Дерев'янка. – Івано-Франківськ : Місто-НВ, 2011. – 847 с.
9. Закон України "Про вибори Президента України" : наук.-практ. коментар / заг. ред. С. В. Ківалов, М. О. Баймуратов. – К. : Консультант, 2004. – 440 с.
10. Заяць Н. В. Народне представництво: сутність, суб'єкти та особливості здійснення в Україні: монографія / Н. В. Заяць. – Луцьк: Вежа, 2012. – 300 с.
11. Ключковський Ю. Б. Виборчі системи та українське виборче законодавство : монографія / Ю. Б. Ключковський. – К. : Час друку, 2011. – 132 с.
12. Коментар Закону України «Про вибори народних депутатів України» / За ред. М. І. Ставнійчук, М. І. Мельника. – К. : Атіка, 2002. – 384 с.
13. Конончук С. Г. Непрямі вибори в європейських демократіях / С. Г. Конончук. – К.: Агентство «Україна», 2010. – 64 с.
14. Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні : проблеми теорії і практики. До 10-ї річниці незалежності України. / За ред. В. Ф. Погорілка. – К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – 356 с.
15. Кресіна І. О. Парламентські вибори в Україні: правові і політичні проблеми / І. О. Кресіна, Є. В. Перегуда. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2003. – 366 с.
16. Максакова Р. М. Конституційно-правові проблеми організації та реалізації установчої влади в Україні : монографія / Р. М. Максакова. – Запоріжжя: Класич. приват. ун-т, 2012. - 435 с.
17. Малишко М. І. Основи виборчого права (порівняльний аналіз) / М. І. Малишко. – К. : [б.в.], 2000. – 20 с.
18. Марцеляк О. В. Вибори народних депутатів України: історія, теорія, практика : навч. посіб. / О. В. Марцеляк. – Х. : Прометей-Прес, 2008. – 635 с.
19. Матвієнко А. С. Референдум-2000. Причини і наслідки. Фальсифікації та фальсифікатори. Імплементация? / А. С. Матвієнко, В. П. Войтенко. – К. : [б.в.], 2000. – 28 с.
20. Мірошниченко Ю. Р. Конституційно-правове забезпечення народовладдя в Україні: Монографія / Ю. Р. Мірошниченко; за ред. О. Л. Копиленка. – К.: «Фенікс», 2012. – 360 с.
21. Місцеві референдуми в Україні : теоретичні та нормопроектні аспекти : матеріали «круглого столу», 23 липня 2009 р., м. Київ // Автор. кол.: Федоренко В. Л. та ін. – К. : СПД Москаленко О.М., 2009. – 60 с.
22. Науково-практичний коментар Закону України "Про вибори народних депутатів України" : у ред. від 7 липня 2005р. (із зм., внесеними Законами України від 17 листопада 2005р., від 19 січня 2006р. та від 9 лютого 2006р.) / Н. В. Богашева та ін. ; ред. Ю. Б. Ключковський. – К. : Парламентське вид-во, 2006. – 680 с.
23. Оніщук М. В. Референдна демократія: проблеми конституційної теорії та практики : монографія / М. В. Оніщук. – К. : Вид-во Європейського ун-ту, 2009. – 450 с.
24. Основи демократії: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / за заг. ред. А. Ф. Колодій. – 3-тє вид., оновл. і доповн. – Л.: Астролябія, 2009. – 831 с.

25. Погорілко В. Ф. Науково-практичний коментар Закону України "Про вибори Президента України" / В. Ф. Погорілко. – К. : Парламентське видавництво, 2004. – 82 с.
26. Погорілко В. Ф., Ставніччук М. Л. Виборче право України: Навчальний посібник / В. Ф. Погорілко, М. Л. Ставніччук. – К.: Парламентське видавництво, 2003. – 383 с.
27. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Референдне право України : навч. посібник / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко. – К. : Видавництво «Ліра-К», 2006. – 366 с.
28. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Референдуми в Україні : історія та сучасність : монографія / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко. – К. : Інститут держави і права НАН України, 2000. – 248 с.
29. Росенко М. І. Виборчі системи в Україні: трансформація, становлення парламентаризму, утвердження демократичного врядування : монографія / Росенко Марія Іванівна. – Севастополь : Кручинин Н. П., 2012. – 220 с.
30. Скрипнюк О. В. Демократія: Україна і світовий вимір (концепції, моделі та суспільна практика) / О. В. Скрипнюк. – Х.: Логос, 2006. – 366 с.
31. Ставніччук М. І. Законодавство про вибори народних депутатів України : актуальні проблеми теорії і практики / М. І. Ставніччук. – К. : Факт, 2001. – 156 с.
32. Стрижак А. А. Виборче право в Україні. Історія та сучасність / А. А. Стрижак. – К. : Логос, 2012. – 447 с.
33. Тодика О. Ю. Вибори до парламентів країн СНД (порівняльно-правовий аспект) : моногр. / О. Ю. Тодика. – Х.: Право, 2003. – 147 с.
34. Тодика О. Ю. Народовластие в условиях глобализации / О. Ю. Тодика. – Х.: Право, 2005. – 334 с.
35. Фурашев В. М. Виборчий кодекс України: системна інформатизація : монографія / Фурашев В. М., Ланде Д. В.. – К. : Синопис, 2011. – 210 с.
36. Цушко І. І. Посібник для організаторів місцевих виборів : навч.-метод. посіб. / Цушко І. І., Шульга А. В., Шульга В. В. – Боярка : Ніка-Центр, 2010. – 175 с.
37. Шведа Ю. Вибори та виборчі системи. Європейські стандарта та досвід для утвердження демократа в Україні : моногр. / Ю. Шведа. – Л., 2010. – 462 с.
38. Шипіло Л. М. Народовладдя як основа демократичної держави : монографія / Л. М. Шипіло. – Харків : видавництво «ФІНН», 2009. – 216 с.
39. Юридична відповідальність за порушення законодавства про вибори народних депутатів України / ред. О. Л. Копиленко. – К. : Парламентське вид-во, 2007. – 96 с.
40. Юрійчук Є. П. Електоральна та референдна легітимація влади на пострадянському просторі: зовнішньополітичні аспекти : моногр. / Є. П. Юрійчук. – Чернівці: Рута, 2012. – 480 с.
41. Янчук А. О. Теоретичні засади референдумного процесу в Україні: монографія / А. О. Янчук. – К.: Видавничо-поліграф. центр «Київський ун-т», 2010. – 207 с.

Перелік питань для модульної контрольної роботи 2

1. Поняття «конституційний лад України» та його засади. Закріплення засад конституційного ладу України в Конституції України.
2. Конституційне закріплення суверенітету українського народу і форми його реалізації.
3. Конституційні засади державного суверенітету України і його гарантії.
4. Конституційний принцип поділу влади і його втілення в державно-правовій практиці.
5. Конституційний принцип верховенства права.
6. Політичні та економічні основи конституційного ладу.
7. Конституційні принципи мовної політики України.
8. Статус державних символів України.
9. Міжнародно-правові аспекти засад конституційного ладу України. Статус міжнародних договорів у правовій системі України.
10. Гарантії захисту конституційного ладу України.
11. Поняття та інститути громадянського суспільства.
12. Поняття та види об'єднань громадян.
13. Конституційно-правовий статус громадських організацій: порядок створення, права, обов'язки, відповідальність, підстави та порядок припинення діяльності.
14. Конституційно-правовий статус політичних партій: порядок створення, права, обов'язки, відповідальність, підстави та порядок припинення діяльності.
15. Конституційно-правовий статус релігійних організацій: порядок створення, права, обов'язки, відповідальність, підстави та порядок припинення діяльності.
16. Інформація як об'єкт конституційного регулювання. Законодавство про інформацію.
17. Конституційно-правовий статус засобів масової інформації.
18. Поняття конституційно-правового статусу людини і громадянина та його структура.
19. Тенденції конституційно-правового регулювання основних прав, свобод і обов'язків людини і громадянина.
20. Принципи конституційно-правового статусу людини і громадянина.
21. Види конституційно-правового статусу людини і громадянина.
22. Поняття громадянства і належність до громадянства України.
23. Принципи громадянства України.
24. Набуття громадянства України.
25. Припинення громадянства України.
26. Органи, які вирішують питання, пов'язані з громадянством України.
27. Поняття, ознаки та види конституційних прав і свобод людини та громадянина.

28. Громадянські (особисті) права і свободи людини та громадянина в Україні.
29. Основні політичні права і свободи громадян України.
30. Основні економічні, соціальні та культурні права і свободи людини та громадянина в Україні.
31. Гарантії прав і свобод людини та громадянина в Україні.
32. Обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина в Україні.
33. Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні.
34. Конституційно-правовий статус іноземців та осіб без громадянства в Україні.
35. Конституційно-правове регулювання статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.
36. Поняття та елементи конституційно-правового статусу іммігрантів в Україні.
37. Національні меншини в Україні: поняття, структура та принципи конституційно-правового статусу.
38. Конституційно-правове регулювання статусу закордонних українців.
39. Поняття, соціальні функції та види виборів.
40. Поняття та принципи виборчого права.
41. Поняття і види виборчих систем.
42. Виборчий процес та його стадії.
43. Відповідальність за порушення виборчого законодавства.
44. Поняття, принципи і форми безпосередньої демократії в Україні.
45. Поняття та види референдумів в Україні, законодавство про референдуми.
46. Предмет всеукраїнського та місцевих референдумів.
47. Порядок призначення референдумів, підготовка їх проведення.
48. Порядок голосування і визначення результатів референдумів.
49. Юридичні наслідки проведення референдумів.
50. Відповідальність за порушення законодавства про референдуми.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3.
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ І
ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Тема 1: “Конституційно-правовий статус законодавчої влади в
Україні”

(4 години)

*Представницьке правління – це інструмент,
На якому можуть грати лише справжні майстри,
Настільки він важкий та примхливий.
Клеменс Меттерніх*

Мета заняття: формування цілісного уявлення про конституційно-правовий статус законодавчої влади в Україні.

Завдання: формування теоретичних знань про конституційно-правовий статус Верховної Ради України; функції та повноваження Верховної Ради України; організаційно-правові форми її діяльності; законодавчий процес та інші парламентські процедури; юридичну природу правових актів Верховної Ради України; конституційно-правовий статус народного депутата України.

Питання для обговорення:

1. Поняття та елементи конституційно-правового статусу Верховної Ради України.
2. Конституційний склад і структура Верховної Ради України.
3. Компетенція (функції та повноваження) Верховної Ради України.
4. Організаційно-правові форми діяльності Верховної Ради України.
5. Законодавчий процес та інші парламентські процедури.
6. Юридична природа правових актів Верховної Ради України.

7. Поняття та принципи конституційно-правового статусу народного депутата України.

8. Права та обов'язки народного депутата. Конституційно-правова природа мандата народного депутата України.

9. Підстави та порядок припинення повноважень народних депутатів України.

10. Гарантії діяльності народних депутатів України.

11. Відповідальність народних депутатів України.

Основні терміни та поняття: вето; декларація; денонсація; депутат; депутатська фракція; депутатське звернення; депутатський запит; депутатський імунітет; депутатський індемнітет; депутатський мандат; закон; законодавча влада; законодавча ініціатива; законодавчий процес; законопроект; засідання; коаліційна угода; коаліція; коаліція депутатських фракцій; лобіювання; мандат; мандатарій; народний депутат; омбудсман; опозиція; парламент; парламентар; парламентаризм; парламентська опозиція; поправка; постанова; присяга народного депутата України; проект акта; промульгація; пропозиція; ратифікація; сесія; тимчасова слідча комісія; тимчасова спеціальна комісія; фракція.

Теми рефератів:

1. Загальна теорія і стан парламентаризму.
2. Конституційно-правовий статус Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.
3. Конституційно-правовий статус Рахункової палати.

Творчо-аналітичні завдання (форма виконання письмова):

Тести-тренінги

1. Особливий конституційно-правовий режим, який забезпечується високим авторитетом парламенту в країні та виявляється в

спроможності парламенту ефективно забезпечувати народне представництво, своєчасно та якісно здійснювати законодавче регулювання всіх сфер життя в суспільстві та державі, утверджувати та гарантувати права і свободи людини і сприяти консолідації нації довкола ідеалів демократії та верховенства права – це:

1) парламентаризм; 2) конституціоналізм; 3) бікамералізм; 4) лобізм; 5) протекціонізм.

2. Єдиний виборний колегіальний загальнонаціональний постійно діючий представницький орган законодавчої влади в Україні – це:

1) парламент; 2) Президент України; 3) комітет Верховної Ради України; 4) Верховна Рада України; 5) Кабінет Міністрів України.

3. Назвіть ознаки українського парламенту як органу законодавчої влади:

1) колегіальність; 2) одноосібність; 3) виборність; 4) гласність; 5) постійно діючий характер.

4. Назвіть принципи функціонування парламенту України:

1) законність (легітимність); 2) призначуваність; 3) постійність; 4) гласність; 5) колегіальність; 6) оперативність; 7) ведення роботи державною мовою.

5. Зумовлена завданнями, функціями та повноваженнями й визначена Конституцією та законами України внутрішня побудова парламенту – це:

1) палати українського парламенту; 2) структура Верховної Ради України; 3) будова Верховної Ради України; 4) склад Верховної Ради України; 5) депутатська організація.

6. Структурними елементами Верховної Ради України є:

1) Голова Верховного Суду України; 2) комітети Верховної Ради України; 3) бюджетна комісія Верховної Ради України; 4) тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України; 5) тимчасові комітети Верховної

Ради України; 6) депутатські фракції у Верховній Раді України; 7) нижня палата Верховної Ради України.

7. Назвіть повноваження Голови Верховної Ради України:

1) веде засідання Верховної Ради; 2) координує діяльність бюджетних органів; 3) підписує акти, прийняті Верховною Радою; 4) представляє Україну у зносинах з органами влади інших держав; 5) організує роботу апарату Верховної Ради України.

8. Орган Верховної Ради України, який утворюється з числа народних депутатів України для здійснення за окремими напрямками законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до повноважень Верховної Ради України, виконання контрольних функцій – це:

1) парламент; 2) тимчасова спеціальна комісія Верховної Ради України; 3) комітет Верховної Ради України; 4) тимчасова слідча комісія Верховної Ради України; 5) депутатська фракція.

9. Вкажіть на яких принципах будують свою роботу комітети Верховної Ради України:

1) верховенства права; 2) законності; 3) гласності; 4) паритетності; 5) доцільності; 6) фракційності; 7) колегіальності.

10. Назвіть функції комітетів Верховної Ради України:

1) законопроектна; 2) організаційна; 3) контрольна; 4) прогностична; 5) законодавча; 6) інформаційна; 7) фінансового контролю.

11. Які функції виконує Верховна Рада України:

1) представницьку; 2) установчу; 3) законодавчу; 4) прогностичну; 5) охоронну; 6) зовнішньоекономічну; 7) контрольну.

12. Назвіть установчі повноваження Верховної Ради України:

1) внесення змін до Конституції України; 2) призначення всеукраїнського референдуму; 3) регулювання суспільних процесів; 4) призначення виборів Президента України; 5) здійснення помилування; 6)

введення надзвичайного стану; 7) встановлення та зміна меж адміністративно-територіальних одиниць.

13. Назвіть контрольні повноваження Верховної Ради України:

1) заслуховування Президента України; 2) усунення Президента України з поста в порядку особливої процедури (імпичменту); 3) прийняття законів; 4) здійснення контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України відповідно до Конституції України; 5) прийняття рішення про надання гуманітарної допомоги іншим державам; 6) дострокове припинення повноважень Конституційного Суду України; 7) визначення правових засад законодавчої діяльності.

14. Назвіть бюджетно-фінансові повноваження Верховної Ради України:

1) контроль за виконанням Державного бюджету України; 2) прийняття Державного бюджету України; 3) затвердження Державного бюджету України; 4) визначення засад соціальної політики; 5) прийняття рішення щодо звіту про виконання Державного бюджету України; 6) затвердження рішень про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам; 7) фінансування виборчого процесу.

15. Передбачені Конституцією України та актами чинного законодавства парламентські процедури і способи та методи організації роботи парламенту України, його органів і структурних підрозділів, народних депутатів України з метою реалізації завдань, функцій і повноважень українського парламенту – це:

1) регламент Верховної Ради України; 2) організаційно-правові форми роботи Верховної Ради України; 3) методи роботи Верховної Ради України; 4) принципи діяльності Верховної Ради України; 5) законодавчий процес.

16. Назвіть правові акти, які приймає Верховна Рада України для реалізації наданої їй Конституцією та законами України компетенції:

1) закони; 2) протоколи; 3) постанови; 4) декрети; 5) звернення; 6) рішення; 7) нормативно-правові договори.

17. Назвіть організаційно-правові форми роботи Верховної Ради України:

1) обговорення; 2) сесії; 3) зібрання; 4) круглі столи; 5) пленарні засідання.

18. Врегульована Конституцією і законами України, діяльність парламенту щодо підготовки, обговорення, прийняття законів та їх оприлюднення – це:

1) виборчий процес; 2) референдумний процес; 3) законодавчий процес; 4) бюджетний процес; 5) парламентські слухання.

19. Назвіть стадії законодавчого процесу:

1) внесення (подання) законопроекту до парламенту; 2) попередній розгляд і обговорення законопроекту у комітетах парламенту; 3) прийняття закону; 4) відхилення законопроекту; 5) підписання закону; 6) офіційне оприлюднення закону; 7) набрання чинності законом.

20. Несумісність депутатського мандата з іншими видами діяльності, означає, що народний депутат не має права:

1) бути членом Кабінету Міністрів України; 2) бути на державній службі; 3) обіймати посаду міського, сільського, селищного голови; 4) займатися викладацькою, науковою та творчою діяльністю; 5) займатися адвокатською діяльністю.

21. Повноваження народного депутата припиняються достроково у разі:

1) особистої письмової заяви про складення депутатських повноважень; 2) набрання законної сили виправдовувальним вироком щодо нього; 3) визнання його судом обмежено дієздатним; 4) припинення його громадянства; 5) смерті.

22. Народний депутат на пленарному засіданні Верховної Ради України має право у порядку, передбаченому законом про регламент Верховної Ради України:

1) обирати і бути обраним Президентом України; 2) обирати і бути обраним до органів Верховної Ради України; 3) пропонувати питання для розгляду правоохоронними органами; 4) виступати із законодавчою ініціативою у Верховній Раді України; 5) звертатися із депутатськими запитами; 6) брати участь у судових дебатах; 7) висловлювати свою думку щодо кожного питання, яке розглядається на засіданні.

23. Вимога народного депутата, народних депутатів чи комітету Верховної Ради України, яка заявляється на сесії Верховної Ради України до Президента України, до органів Верховної Ради України, до Кабінету Міністрів України, до керівників інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також до керівників підприємств, установ і організацій, розташованих на території України, незалежно від їх підпорядкування і форм власності, дати офіційну відповідь з питань, віднесених до їх компетенції – це:

1) депутатський закон; 2) депутатський протокол; 3) депутатське звернення; 4) депутатський декрет; 5) депутатський запит; 6) депутатське рішення; 7) депутатський протест.

24. Викладена в письмовій формі пропозиція народного депутата, звернена до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, керівників підприємств, установ і організацій, об'єднань громадян здійснити певні дії, дати офіційне роз'яснення чи викласти позицію з питань, віднесених до їх компетенції – це:

1) депутатський закон; 2) депутатський протокол; 3) депутатське звернення; 4) депутатський декрет; 5) депутатський запит; 6) депутатське рішення; 7) депутатський протест.

25. Парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі здійснює:

1) парламент; 2) Президент України; 3) комітети Верховної Ради України; 4) Верховна Рада України; 5) Кабінет Міністрів України; 6) Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; 7) Рахункова палата.

Завдання на перерахування:

- функції Верховної Ради України;
- повноваження Верховної Ради України;
- організаційно-правові форми роботи Верховної Ради України;
- стадії законодавчого процесу;
- суб'єкти законодавчої ініціативи;
- гарантії депутатської діяльності.

Завдання на порівняння:

- парламент і парламентаризм;
- склад Верховної Ради України і структура Верховної Ради України;
- сесія Верховної Ради України і пленарне засідання Верховної Ради України;
- законодавчий процес і законодавча процедура;
- депутатський запит і депутатське звернення.

Задачі

1. У вітчизняній юридичній науці та політикумі неодноразово порушувалося питання щодо необхідності впровадження моделі двопалатного парламенту в Україні, за якого одна із палат буде представляти інтереси регіонів України, а інша – інтереси усього Українського народу. Дане питання також було одною із підстав для проголошення Указом Президента України всеукраїнського референдуму за народною ініціативою.

Як Ви відноситеся до реалізації ідеї бікамералізму в Україні? Вкажіть позитивні та негативні сторони упровадження моделі двопалатного парламенту в Україні?

2. Опозиційними депутатськими фракціями з мотивів відвертого ігнорування їхніх законодавчих ініціатив парламентською коаліцією, було заблоковано у будинку Верховної Ради України вхід до зали для проведення

пленарних засідань. Зважаючи на цей факт та на безрезультатні перемовини з опозицією, народні депутати України від коаліції через тиждень зібралися в одному із конференц-залів м. Києва. На даному засіданні парламентарі від коаліції депутатських фракцій ухвалили рішення більшістю від конституційного складу Верховної Ради України проводити пленарні засідання у цьому місті до моменту розблокування опозицією приміщення у будинку парламенту.

Дайте конституційно-правову оцінку діям як опозиції, так і коаліції. Чи можливо проводити пленарні засідання Верховної Ради України поза межами її приміщення?

3. До Верховної Ради України обрано 448 народних депутатів повноваження яких визнані та не припинені у встановленому законом порядку. На пленарне засідання з'явилося 399 народних депутатів. В голосуванні з питання про перенесення столиці України з м. Києва до м. Львова взяло участь 345 депутатів. За прийняття даного рішення проголосувало 298 депутатів.

Скільки голосів не вистачило для прийняття даного рішення?

4. Народний депутат України Н. у міжсесійний період роботи Верховної Ради України під час зустрічі з виборцями, дізнався про системні порушення у діяльності Регіонального відділення центру зайнятості в Рівненській області. З метою їх усунення Н. направив керівнику даної державної установи Л. депутатський запит, оформлений на бланку народного депутата України із зазначенням номера його посвідчення. У запиті депутат насамперед вимагав надати йому інформацію про всі працевлаштування за останній рік та провести службові розслідування щодо низки посадовців. Л. попередньо ознайомившись зі змістом надісланого запиту відмовився його розглядати пославшись на те, що на ньому не має вихідного номеру Верховної Ради України.

Наскільки юридично вмотивованою є позиція Л. щодо відмови розглядати отриманий депутатський запит?

5. Народний депутат України К. на сесії Верховної Ради України звернувся із депутатським запитом до Президента України, попередньо підтриманий у формі підписів під ним 1/3 від конституційного складу парламенту. Після того як зміст цього запиту було заявлено на сесії Верховної Ради України, його невідкладно направили Главі держави. Депутатський запит був заявлений стосовно негайного вжиття заходів щодо стабілізації роботи паливно-енергетичного комплексу України, недопущення поглиблення енергетичної кризи. Президент України отримавши запит, відмовився його розглядати на підставі порушення процедури направлення депутатського запиту, яка встановлена чинним конституційним законодавством України.

Скажіть будь-ласка, чи вірною є позиція Глави держави, щодо відмови розглядати депутатський запит, направлений у вище вказаний спосіб?

6. Прокурор району порушив кримінальну справу проти народного депутата України Б. і викликав його для пред'явлення звинувачення у вчиненні злочину.

Адвокат Б. звернувся до адміністративного суду зі скаргою на дії прокурора, в якій просить суд скасувати постанову про порушення кримінальної справи проти народного депутата Б. та визнати дії прокурора незаконними.

Чи є в суду правові підстави для задоволення скарги адвоката? У чому полягає порядок притягнення народного депутата України до кримінальної відповідальності?

7. Розглянувши депутатський запит народного депутата С. з вимогою надати інформацію про стан злочинності й відповідні копії звітів, начальник обласного УМВС України К. відмовився це зробити, обґрунтовуючи свої дії тим, що такі дані становлять інформацію про діяльність органів досудового слідства і не можуть бути надані громадянам на підставі їх запитів.

Чи обґрунтованою є відмова К. у наданні інформації за депутатським запитом народного депутата С. ?

Запитання для самоконтролю:

1. Визначте поняття Верховної Ради України та назвіть основні юридичні ознаки українського парламенту.
2. Вкажіть історико-правові витоки українського парламентаризму та охарактеризуйте перспективи його подальшого розвитку. Аргументуйте свою правову позицію стосовно можливості запровадження в Україні бікамералізму.
3. Розкрийте передбачений Конституцією України порядок формування парламенту.
4. Як Конституція України визначає склад і структуру Верховної Ради України? Що означає термін «повноважність Верховної Ради України»?
5. Охарактеризуйте конституційну правосуб'єктність парламентської коаліції та парламентської опозиції.
6. Розкрийте функціональне призначення комітетів Верховної Ради України, порядок їх формування та діяльності.
7. Визначте та охарактеризуйте основні форми роботи Верховної Ради України за Конституцією та законами України.
8. Що являє собою законодавчий процес, які його стадії вам відомі? Які нормативно-правові акти регулюють законодавчий процес в Україні?
9. Охарактеризуйте конституційно-правовий статус народного депутата України.

Рекомендовані джерела та література:

Нормативно-правові акти:

1. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17.11.2011 р., зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 78. – Ст. 866.
2. Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 04.04.1995 р., зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 19. – Ст. 134.
3. Про Рахункову палату: Закон України від 11.07.1996 р., зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1996 – № 43. – Ст. 164.
4. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 р., зі змінами і доповненнями // Офіційний вісник України. – 2010. – № 12. – Ст. 565.
5. Про статус народного депутата України: Закон України від 17.11.1992 р., зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 3. – Ст. 17.

6. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р., зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 20. – Ст. 99.
7. Положення про помічника-консультанта народного депутата України, затверджене Постановою Верховної Ради України від 13.10.1995 р., зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 37. – Ст. 27.
8. Указ Президента України «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності» від 10.06.1997 р. // Офіційний вісник України. – 1997. – № 24. – Ст. 11.
9. Рішення Конституційного Суду України від 13 травня 1997 року № 1-зп/97 «Про офіційне тлумачення статей 58, 78, 79, 81 Конституції України та статей 243-21, 243-22, 243-25 Цивільного процесуального кодексу України (у справі щодо несумісності депутатського мандата) // Вісник Конституційного Суду України. – 1997. – № 2. – С. 5-18.
10. Рішення Конституційного Суду України від 7.07.1998 року № 11-рп/98 у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення частин другої і третьої статті 84 та частин другої і четвертої статті 94 Конституції України (справа щодо порядку голосування та повторного розгляду законів Верховною Радою України) // Вісник Конституційного Суду України. – 1998. – № 4. – С. 16-22.
11. Рішення Конституційного Суду України від 19 травня 1999 року № 4-рп/99 у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України та Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення статті 86 Конституції України та статей 12, 19 Закону України «Про статус народного депутата України» (справа про запити народних депутатів України) // Вісник Конституційного Суду України. – 1999. – № 3. – С. 12-15.
12. Рішення Конституційного Суду України від 27 жовтня 1999 року № 9-рп/99 щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність) // Офіційний вісник України. – 1999. – № 44. – Ст. 2193.
13. Рішення Конституційного Суду України від 11 квітня 2000 року № 4-рп/2000 у справі за конституційним поданням Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень статті 86 Конституції України та статей 12, 19 Закону України «Про статус народного депутата України» (справа про запити народних депутатів України до прокуратури) // Вісник Конституційного Суду України. – 2000. – № 2. – С. 17-21.
14. Рішення Конституційного Суду України від 17.10.2002 року № 17-рп/2002 щодо офіційного тлумачення положень статей 75, 82, 84, 91, 104 Конституції України (справа про повноважність Верховної Ради України) // Офіційний вісник України. – 2002. – № 44. – Ст. 2045.
15. Рішення Конституційного Суду України від 14 жовтня 2003 року № 16-рп/2003 у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини другої статті 84, пункту 34 частини першої статті 85, частини першої статті 86, статті 91 Конституції України, частин другої, третьої, четвертої статті 15 Закону України «Про статус народного депутата України» (справа про направлення запиту до Президента України) // Вісник Конституційного Суду України. – 2003. – № 5. – С. 5-10.
16. Рішення Конституційного Суду України від 5 березня 2003 року № 5-рп/2003 у справі за конституційним поданням Національного банку України про офіційне тлумачення положень статті 86, частини другої статті 89 Конституції України, частини другої статті 15, частини першої статті 16 Закону України «Про статус народного депутата України» (справа про звернення народних депутатів України до Національного банку України) // Офіційний вісник України. – 2003. – № 12. – Ст. 544.
17. Рішення Конституційного Суду України від 26 червня 2003 року № 12-рп/2003 у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частин першої, третьої статті 80 Конституції України, частини

першої статті 26, частин першої, другої, третьої статті 27 Закону України «Про статус народного депутата України» та за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 80 Конституції України стосовно затримання народного депутата України (справа про гарантії депутатської недоторканності) // Вісник Конституційного Суду України. – 2003. – № 3. – С. 16-22.

18. Рішення Конституційного Суду України від 1.04.2008 року № 4-рп у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини, другої, третьої, четвертої статті 219 Регламенту Верховної Ради України (справа про Регламент Верховної Ради України) // Офіційний вісник України. – 2008. – № 28. – Ст. 904.

Навчальні, монографічні та науково-періодичні видання:

1. Антошук Л. Д. Законотворчість: організація апарату парламентів, світовий досвід / Л. Д. Антошук. – К.: Заповіт, 2007. – 98 с.

2. Бандурка О. М. Парламентаризм в Україні : становлення і розвиток : монографія / О. М. Бандурка, Ю. Д. Древаль. – Харків : Ун-т внутр. справ, 1999. – 288 с.

3. Барабаш Ю. Г. Парламенський контроль в Україні (конституційно-правовий аспект) : монографія / Ю. Г. Барабаш. – Х., 2004. – 192 с.

4. Борденюк В. Депутатська недоторканність у конституційно-правовому вимірі: вітчизняний та зарубіжний досвід // Віче. – 2007. – № 15. – С. 20-23.

5. Борденюк В. Депутатська недоторканність як гарантія діяльності представницького органу державної влади: конституційно-правові аспекти // Юридична Україна. – 2011. – № 3. – С. 22-27.

6. Борденюк В.І. Деякі питання створення двопалатного парламенту в Україні у контексті зарубіжного досвіду // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 51. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2011. – С. 201-208.

7. Богачова О. В. Законотворчий процес в Україні / О. В. Богачова, О. В. Зайчук, О. Л. Копиленко. – К. : Реферат, 2006. – 424 с.

8. Георгіца А. Законодавча влада: поняття, правова природа, місце і роль у системі органів публічної влади // Право України. – 2009. – № 11. – С. 100-116.

9. Георгіца А. Парламентарна форма державного правління: особливості та видові ознаки // Право України. – 2009. – № 10. – С. 67-71.

10. Георгіца А. З. Сучасний парламентаризм : проблеми теорії та практики / А. З. Георгіца. – Чернівці : «Рута», 1998. – 484 с.

11. Депутатська недоторканність : (Сучасна парламентська та судова практика : правовий аналіз) / За ред. О. В. Задорожнього. – К. : Логос, 2004. – 288 с.

12. Древаль Ю. Д. Парламентаризм у політичній системі України (політико-правовий аналіз): монографія / Ю. Д. Древаль. – Х. : Вид-во Націон. ун-ту внутр. справ, 2003. – 280 с.

13. Журавський В. С. Становлення і розвиток українського парламентаризму (теоретичні та організаційно-правові проблеми) / В. С. Журавський. – К. : Парламентське вид-во, 2002. – 344 с.

14. Законотворчість: основні аспекти законодавчого процесу / заг. ред. і упорядкув.: Нечипоренко Л. О., Крижанівський В. П. – К. : Заповіт, 2006. – 81 с.

15. Законотворчість. Участь громадськості у законотворчому процесі. Основні аспекти законодавчого процесу / Базілевич Д. С. та ін. – К. : Москаленко О. М., 2013. – 231 с.

16. Копиленко О. Л. Законотворчий процес: стан і шляхи вдосконалення : монографія : у 2 ч. / О. Л. Копиленко, О. В. Богачова. – К. : Реферат, 2010. – 693 с.

17. Кравчук В. М., Коренга Ю. В. Основні аргументи проти створення двопалатного парламенту в Україні // Актуальні питання реформування правової системи

України: Зб. наук. ст. за матеріалами VI Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 29 – 30 травня. 2009 р. / Уклад. Т. Д. Климчук. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2009. – С. 215-216.

18. Майданник О. О. Парламентський контроль в Україні / О. О. Майданник. – К. : [б.в.], 2004. – 320 с.

19. Олуйко В. М. Парламентське право України : проблеми теорії та практики / В. М. Олуйко. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 216 с.

20. Парламентське право України : навч. посіб. / За ред. О. Н. Ярмиша. – Харків : Видавництво Харківського національного університету внутрішніх справ, 2007. – 500 с.

21. Погорілко В. Функції українського парламенту. Від номінального до реального // Віче. – 2002. – № 2. – С. 17-20.

22. Пустовіт Ж.М. Поняття законодавчого процесу в Україні // Часопис Київського університету права. – 2006. – № 2. – С. 86-90.

23. Пустовіт Ж.М. Поняття, сутність та зміст функцій Верховної Ради України // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2012. – № 11. – С. 18-23.

24. Пустовіт Ж.М. Поняття та сутність установчої функції Верховної Ради України // Часопис Київського університету права. – 2007. – № 2. – С. 59-64.

25. Пустовіт Ж.М. Становлення і розвиток функцій Верховної Ради України // Право і суспільство. – 2012. – № 6. – С. 8-14.

26. Ришелюк А. М. Законотворчий процес в Україні : навч. посіб. / А. М. Ришелюк. – К. : Видавництво НАДУ, 2004. – 218 с.

27. Скрипнюк О. Двопалатний парламент як конституційна модель структурної організації вищого законодавчого органу влади // Право України. – 2009. – № 11. – С. 92-99.

28. Словська І. Доцільність формування двопалатного парламенту в Україні // Право України. – 2011. – № 3. – С. 187-192.

29. Словська І. Законодавча влада: тлумачення дефініції та суб'єкти // Юридична Україна. – 2011. – № 3. – С. 33-38.

30. Словська І.Є. Класифікація парламентів за повноваженнями // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 50. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2010. – С. 161-167.

31. Словська І. Сесія – основна організаційно-правова форма діяльності Верховної Ради України // Право України. – 2012. – № 7. – С. 134-140.

32. Словська І. Є. Характеристика окремих принципів діяльності Верховної Ради України // Актуальні проблеми держави і права. Збірник наукових праць. – 2012. – Вип. 63. – С. 27-33.

33. Совгира О. В. Правовий статус парламентської опозиції: навчальний посібник / О. В. Совгира. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 264 с.

34. Український парламентаризм : минуле і сучасне / За ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : Парламентське вид-во, 1999. – 368 с.

35. Федоренко В. Конституційні засади організації та діяльності комітетів, тимчасових спеціальних комісій і тимчасових слідчих комісій Верховної Ради України // Вісник прокуратури. – 2011. – № 2. – С. 40-50.

36. Шаповал В. Парламентаризм в Україні: пошук парадигми чи рух до нового? // Віче. – 1997. – № 5. – С. 14-24.

37. Шаповал В. М. Парламентаризм і законодавчий процес в Україні : навч. посіб. / В. М. Шаповал та ін. – К. : УАДУ, 2000. – 216 с.

38. Юхимюк О.М., Самолюк О.В. Теоретичні аспекти функціонування двопалатного парламенту // Актуальні питання реформування правової системи України: Зб. наук. ст. за матеріалами VII Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 4–5 червня 2010 р. / Уклад. Вознюк Н. І., Крисюк Ю. П., Климчук Т. Д., Старко О. Л., Старчук О. В., Шевчук І. М., Чупринський Б. О. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2010. – С. 327-329.

Тема 2: “Конституційно-правовий статус Президента України”

(2 години)

Погано, що лише президент може виступати з посланням до свого народу, тому що народ також хотів би послати свого президента.

Дарій (філософ)

Мета заняття: формування цілісного уявлення про конституційно-правовий статус Президента України.

Завдання: формування теоретичних знань про конституційно-правовий статус Президента України його місця і ролі в державному механізмі в контексті реалізації принципу поділу влад; функції та повноваження Президента України; юридичну природу правових актів Президента України; гарантіях діяльності Президента України.

Питання для обговорення:

1. Поняття і юридичні форми глави держави. Становлення та розвиток інституту президента в Україні.
2. Президент України: поняття, ознаки і його місце в системі органів державної влади.
3. Функції і повноваження Президента України. Акти Президента України.
4. Підстави і порядок дострокового припинення повноважень Президента України.
5. Конституційно-правовий статус Ради національної безпеки і оборони України.
6. Адміністрація Президента України, консультативні, дорадчі та інші органи і служби при Президентові України.

Основні терміни та поняття: адміністрація Президента України; вето; відставка; глава держави; імпічмент; інавгурація; компетенція Президента України; конституційно-правовий статус Президента України; контрасигнація; монарх; повноваження Президента України; президент; присяга Президента України; промульгація; розпорядження; указ; функції Президента України.

Теми рефератів:

1. Історія становлення та розвиток інституту президента в Україні.
2. Роль і місце Президента України в механізмі стримувань і противаг.
3. Конституційно-правовий статус адміністрації Президента України.

Творчо-аналітичні завдання (форма виконання письмова):

Тести-тренінги

1. Офіційна особа або державний орган, що займає, як правило, найвищий щабель в ієрархічній системі органів державної влади і здійснює верховне представництво держави як у межах її кордонів, так і у відносинах з іншими державами – це:

- 1) парламент; 2) уряд; 3) глава держави; 4) глава уряду; 5) мерія.

2. Назвіть відомі Вам юридичні форми глави держави:

- 1) президент; 2) монарх; 3) спікер; 4) хунта; 5) вождь племені.

3. Загальнодержавний, представницький, виборний, одноособовий, постійно діючий орган державної влади, який визнається главою держави – це:

- 1) парламент України; 2) уряд України; 3) Президент України; 4) Кабінет Міністрів України; 5) Конституційний Суд України.

4. Назвіть ознаки інституту Президента України:

- 1) загальнодержавність; 2) періодичність; 3) виборність; 4) колегіальність; 5) одноособовість.

5. Внутрішньополітична діяльність Президента України як глави держави представлена наступними повноваженнями:

1) виступає гарантом державного суверенітету; 2) забезпечує правонаступництво держави; 3) звертається з щорічними і позачерговими посланнями до народу України; 4) очолює Верховну Раду України; 5) приймає закони України; 6) здійснює помилування; 7) нагороджує державними нагородами.

6. Зовнішньополітична діяльність Президента України як глави держави представлена наступними повноваженнями:

1) представляє державу в міжнародних відносинах; 2) здійснює керівництво законодавчою діяльністю держави; 3) укладає міжнародні договори України; 4) приймає рішення про визнання іноземних держав; 5) призначає та звільняє глав місцевих державних адміністрацій в Україні; 6) призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах; 7) приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав.

7. Назвіть законодавчі повноваження Президента України:

1) має право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України; 2) підписує невідкладні законопроекти; 3) має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів; 4) приймає закони України; 5) підписує закони, прийняті Верховною Радою України; 6) здійснює помилування; 7) видає постанови і рішення.

8. Назвіть установчі повноваження Президента України:

1) призначає Прем'єр-міністра України; 2) призначає членів Кабінету Міністрів України; 3) призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Генерального прокурора України; 4) призначає третину складу Ради Національного банку України; 5) призначає половину складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення; 6) призначає третину складу Конституційного Суду України; 7) утворює суди у визначеному законом порядку.

9. Назвіть правові акти, які може приймати Президент України на виконання своїх повноважень:

1) закони; 2) рішення; 3) укази; 4) постанови; 5) інструкції; 6) декрети; 7) розпорядження.

10. Нормативно-правові чи індивідуально-владні акти, які приймаються Президентом України на виконання Конституції та законів України з найважливіших питань державного і суспільного життя – це:

1) закони; 2) рішення; 3) укази; 4) постанови; 5) інструкції; 6) декрети; 7) розпорядження.

11. Скріплення акта Президента України підписами Прем'єр-міністра України або міністрами, відповідальними за правовий акт та його виконання, у результаті чого вони стають політично та юридично відповідальними за указ глави держави – це:

1) промульгація; 2) ратифікація; 3) денонсація; 4) нострифікація; 5) контрасигнація; 6) узурпація; 7) фальсифікація.

12. Індивідуально-владні внутрішньо-організаційні акти Президента України, що приймаються з питань кадрового та іншого забезпечення – це:

1) закони; 2) рішення; 3) укази; 4) постанови; 5) інструкції; 6) декрети; 7) розпорядження.

13. Назвіть підстави дострокового припинення повноважень Президента України:

1) відпустка; 2) складення повноважень за його особистою заявою; 3) відставка; 4) неможливість виконання своїх повноважень за станом здоров'я; 5) усунення з поста в порядку імпичменту; 6) смерть глави держави; 7) визнання його судом обмежено дієздатним.

14. На кого, у разі дострокового припинення повноважень Президента України покладається обмежене коло його обов'язків на період до обрання і вступу на пост нового Президента України:

1) Голову Верховної Ради України; 2) Голову Конституційного Суду України; 3) Голову Верховного Суду України; 4) Прем'єр-міністра України; 5) Голову Адміністрації Президента України; 6) Голову Ради національної безпеки і оборони України; 7) Голову Національного банку України.

15. Назвіть суб'єктів забезпечення національної безпеки України:

1) Президент України; 2) Верховна Рада України; 3) Кабінет Міністрів України; 4) Рада національної безпеки і оборони України; 5) Національний банк України; 6) суди загальної юрисдикції; 7) прокуратура України.

Завдання на перерахування:

- юридичні форми глави держави;
- ознаки інституту Президента України;
- функції Президента України;
- повноваження Президента України;
- правові акти Президента України;
- підстави дострокового припинення повноважень Президента України;
- суб'єкти забезпечення національної безпеки України.

Завдання на порівняння:

- глава держави і президент;
- президент і монарх;
- указ Президента України і розпорядження Президента України;
- Адміністрація Президента України і Секретаріат Президента України.

Задачі

1. 5 березня Голова Верховної Ради України підписав прийнятий парламентом закон «Про амністію». Того ж дня цей закон було передано на підпис Президенту України. За два дні до закінчення строку, передбаченого Конституцією України, Президент України повертає закон зі своїми пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду. Наступного дня, на ранковому засіданні парламенту під час повторного розгляду закону «Про амністію» за його прийняття проголосувало 398

народних депутатів України. Того ж дня закон було передано Президенту України.

Вкажіть дату (число і місяць), не пізніше якої Президент України зобов'язаний підписати закон «Про амністію»?

2. Вранці 17.03.2014 року народні депутати України К. і М. на засіданні одного з комітетів Верховної Ради України оприлюднили заяву про намір організувати збір підписів під вимогою порушити питання про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту. Наступного дня під час перерви в засіданнях цю заяву своїми підписами підтримали: 90 народних депутатів України, Голова Конституційного Суду України, Голова Верховного Суду України, Голова Верховної Ради України та його заступники, голови обласних державних адміністрацій 1/3 областей, 5 голів комітетів Верховної Ради України, 4 заступники голів і 2 секретарі комітетів.

Скільки підписів не вистачило для ініціювання питання про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту?

3. Ініціативу про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту висунули народні депутати України кількість яких відповідала мінімальній кількості народних депутатів, необхідних для затвердження Конституції Автономної Республіки Крим, плюс ще десять депутат. На засідання Верховної Ради України 14 червня, коли розглядались висновки і пропозиції тимчасової слідчої комісії, яка була створена Верховною Радою України, з'явилися народні депутати України, які ініціювали питання про імпічмент Президента України та ще дев'яносто депутатів. З них «за» рішення про звинувачення Президента України проголосувало на трое депутатів більше від мінімальної кількості голосів, необхідних для прийняття цього рішення, всі інші – «утримались».

Після перевірки справи Конституційним Судом України і отримання його висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про імпічмент та отримання висновку Верховного Суду України про те, що діяння, в яких звинувачується Президент України, містять

ознаки злочину Верховна Рада України на засіданні 15 вересня розглянула питання про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту (на даному засіданні була відсутня група народних депутатів, яка у 8 раз менша від кількості народних депутатів, які прийняли участь у засіданні). За це рішення проголосували всі народні депутати, які ініціювали питання про відставку та ще група народних депутатів, яка у три рази є меншою від кількості народних депутатів, які голосували за рішення про звинувачення Президента України.

Скільки голосів народних депутатів України не вистачило для прийняття рішення про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту, якщо на момент голосування фактична кількість народних депутатів України, повноваження яких були визнані у встановленому законом порядку становила 90 відсотків від конституційного складу Верховної Ради України?

4. На засіданні РНБО Секретар Ради оголосила результати перевірки діяльності низки дипломатичних представництв України. Зокрема, Секретар зауважила, що вкрай неефективною є діяльність посольства України в Республіці Болівія. У проекті рішення РНБО передбачалося усунення надзвичайного і повноважного посла України в Республіці Болівія Д. із займаної посади. За це рішення проголосували всі присутні на засіданні Ради високопосадовці крім Прем'єр-міністра та Міністра закордонних справ, які утрималися від голосування. Відразу після цього Президент України своїм указом ввів у дію вказане рішення РНБО.

Які юридичні наслідки матиме таке рішення РНБО? Проаналізуйте повноваження РНБО у сфері контролю органів державної влади. У чому полягає сутність інституту контрасигнації актів Президента України?

5. Перед поїздкою на багатосторонню міжнародну зустріч міністрів у сфері промисловості країн-членів світової організації торгівлі від Президента України на ім'я Міністра промислової політики України були направлені Директиви з приводу ведення переговорів та підписання багатосторонньої

угоди з питань співробітництва в галузі важкого машинобудування. Однак Міністр відмовився діяти відповідно до Директив, посилаючись на те, що згідно з Конституцією України він як член Кабінету Міністрів виконуватиме лише акти Президента України, якими відповідно до Основного Закону визнаються укази і розпорядження.

Проаналізуйте повноваження Президента України, в зовнішньополітичній сфері. Наскільки обґрунтованою з конституційно-правової точки зору є відмова Міністра виконувати Директиви?

Запитання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте призначення глави держави у механізмі державної влади. Порівняйте інститут Президента України з інститутами глави держави в інших, зокрема монархічних, країнах.

2. Визначте сутність і зміст конституційно-правового статусу Президента України, а також його юридичну конструкцію.

3. Встановіть і класифікуйте основні завдання, функції та повноваження Президента України за Основним Законом.

4. Яке значення мають завдання, функції та повноваження Президента України, визначені в Основному Законі, для механізму стримувань і противаг між гілками влади в Україні?

5. Розкрийте зміст установчих (державотворчих), безпекових і оборонних, а також зовнішньополітичних повноважень Президента України.

6. Охарактеризуйте підстави та порядок дострокового припинення повноважень Президента України за Основним Законом. Охарактеризуйте сутність і зміст інституту імпічменту Президенту України.

7. Визначте зміст конституційно-правового статусу Ради національної безпеки і оборони України (РНБО). Охарактеризуйте функції та повноваження РНБО, її структуру та порядок діяльності. Назвіть правові акти РНБО і вкажіть порядок введення їх у дію.

8. Які консультативні, дорадчі й інші органи та служби у межах своїх повноважень і коштів, передбачених Державним бюджетом, створює Президент України? У чому полягає зміст функцій і повноважень цих служб і органів?

Рекомендовані джерела та література:

Нормативно-правові акти:

1. Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР від 05.07.1991 р., зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 33 – Ст. 445.
2. Про Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим: Закон України від 02.03.2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 21. – Ст. 158.
3. Про Президента Української РСР: Закон України від 05.07.1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 33 – Ст. 446.
4. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05.03.1998 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 35. – Ст. 237.
5. Указ Президента України «Про Положення про Адміністрацію Президента України» від 02.04.2010 р., з наступними змінами та доповненнями // Офіційний вісник Президента України. – 2010. – № 13. – Ст. 468.
6. Положення про порядок підготовки та внесення проектів актів Президента України: затверджено Указом Президента України від 15.11.2006 р., з наступними змінами та доповненнями // Офіційний вісник України. – 2006. – № 47. – Ст. 3123.
7. Положення про Представника Президента України у Верховній Раді України: затверджено Указом Президента України від 15.02.2008 р. // Офіційний вісник Президента України. – 2008. – № 5. – Ст. 228.
8. Положення про Представника Президента України у Кабінеті Міністрів України: затверджено Указом Президента України від 15.02.2008 р. // Офіційний вісник Президента України. – 2008. – № 5. – Ст. 229.
9. Положення про Представника Президента України у Конституційному Суді України: затверджено Указом Президента України від 27.07.2007 р. // Офіційний вісник Президента України. – 2007. – № 30. – Ст. 158.
10. Рішення Конституційного Суду України від 11.03.2003 року № 6-рп/2003 у справі за конституційним поданням 73 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) здійсненого Президентом України права вето стосовно прийнятого Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до статті 98 Конституції України» та пропозицій до нього (справа щодо права вето на закон про внесення змін до Конституції України) // Вісник Конституційного Суду України. – 2003. – № 2. – С. 4-20.
11. Рішення Конституційного Суду України від 10.12.2003 року № 19-рп/2003 про офіційне тлумачення положень частини першої статті 105, частини першої статті 111 Конституції України (справа щодо недоторканості та імпідменту Президента України) // Вісник Конституційного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 5-7.
12. Рішення Конституційного Суду України від 25.12.2003 року № 22-рп/2003 у справі за конституційними поданнями 53 і 47 народних депутатів України про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 103 Конституції України (справа щодо строків перебування на посту Президента України) // Вісник Конституційного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 47-59.

13. Рішення Конституційного Суду України від 16.04.2008 року № 6-рп/2008 у справі за конституційними поданнями Президента України про офіційне тлумачення положень частини другої, третьої статті 5, статті 69, частини другої статті 72, статті 74, частини другої статті 94, частини першої статті 156 Конституції України (справа про прийняття Конституції України та законів України на референдумі) // Вісник Конституційного Суду України. – 2008. – № 3. – С. 15-37.

14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 08.12.2004 року № 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) // Офіційний вісник України. – 2010. – № 72/1. – Спеціальний випуск. – Ст. 2597.

Навчальні, монографічні та науково-періодичні видання:

1. Антонов В.О., Закутайло О.П. Рада національної безпеки і оборони України як важливий суб'єкт системи забезпечення національної безпеки Української держави // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 58. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2012. – С. 140-143.

2. Барабаш Ю.Г. Про політичну складову у статусі глави держави в напівпрезидентських республіках // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 6. – С. 27-36.

3. Батанов О.В. Інавгурація президента як інститут конституційного права: аксіологічні та онтологічні засади // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 4. – С. 114-119.

4. Берназюк Я.О. Конституційно-правова природа права вето Президента України та пропозицій до прийнятих Верховною Радою України законів // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2012. – № 2. – С. 43-48.

5. Берназюк Я. Особливості видання Президентом України актів, які не передбачені Конституцією України // Публічне право. – 2013. – № 1. – С. 38-44.

6. Берназюк Я.О. Поняття та ознаки рішення Президента України у формі доручення // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 1. – С. 16-22.

7. Берназюк Я. О. Правотворчість Президента України крізь призму особливостей деяких видів його актів // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 59. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2013. – С. 71-78.

8. Берназюк Я.О. Розпорядження Президента України як один із видів актів глави держави // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 53. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2010. – С. 164-169.

9. Берназюк Я. Роль та місце указів Президента України в системі актів глави держави // Публічне право. – 2012. – № 2. – С. 15-22.

10. Белов Д. М. Конституційно-правове регулювання інституту президента в Україні та Франції / Д. М. Белов, Ю. М. Бисага. – Ужгород: Ліра, 2007. – 216 с.

11. Бисага Ю., Белов Д. Інститут глави держави в механізмі стримувань та противаг: порівняльно-правовий аналіз // Українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал «Порівняльно-правові дослідження». – 2006. – №1. – С. 68-72.

12. Бурчак Ф. Г. Президент України / Ф. Г. Бурчак. – К. : Ін Юре, 1997. – 24 с.

13. Волощук О.Т. Місце Президента у механізмі державної влади // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 12. – С. 23-33.

14. Задорожня Г.В. Нормативна регламентація правового статусу глави держави // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 5. – С. 31-37.

15. Зозуля О. І. Секретаріат Президента України: нормативно-правові засади організації та діяльності : монографія / О. І. Зозуля ; за ред. О. В. Марцеляка. – Харків: Харків юридичний, 2008. – 303 с.
16. Кампо В. Муніципальна політика Президента України / В. Кампо, М. Пухтинський. – К. : [б.в.], 2002. – 49 с.
17. Коломієць Ю. М. Інститут глави держави в системі вищих органів влади і управління зарубіжних країн / Коломієць Ю. М. – Харків : Основа, Ун-т внутрішніх справ, 1998. – 246 с.
18. Кондратьєв Я. Ю.. Концепція національної безпеки України : теоретико-правові аспекти зарубіжного досвіду / Я. Ю. Кондратьєв, В. А. Ліпкан. – К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2003. – 20 с.
19. Кравчук В. М. Правові засади інституту контрасигнування актів Президента України як засобу реалізації політичної відповідальності // Актуальні проблеми державного управління на сучасному етапі державотворення: Матеріали V наук.-практ. конф. (27 жовтня 2011 р.) / За наук. ред. Т. М. Литвиненко, В. Я. Малиновського. – Луцьк: СПД Гадак Жанна Володимирівна, 2011. – С. 25-27.
20. Кресіна І. О. Інститут імпичменту : Порівняльний політико-правовий аналіз / І. О. Кресіна, А. А. Коваленко, С. В. Балан. – К. : Видавництво «Юридична думка», 2004. – 176 с.
21. Литвак О. М. Правова природа інституту президентства : монографія / О. М. Литвак, Н. О. Рибалка. – К. : Атіка, 2010. – 168 с.
22. Малишко М. І. Президент України : конституційно-правовий статус / М. І. Малишко. – К. : УНА, 2003. – 23 с.
23. Мартинюк Р.С. Аналіз функціональної природи інституту Президента в Україні // Часопис Київського університету права. – 2008. – № 2. – С. 80-84.
24. Нормотворча діяльність Президента України та її нормопроектне забезпечення : монографія / За ред. О. В. Скрипнюка і В. Л. Федоренка. – К. : НАДУ, 2011. – 344 с.
25. Орзіх М. Президентська республіка – різновид республіканської форми правління // Право України. – 2009. – № 10. – С. 72-76.
26. Плахотнюк Н. Г. Інститут президентства в Україні: становлення та розвиток / Н. Г. Плахотнюк, В. І. Мельниченко. – К.: Максимус, 2004. – 223 с.
27. Пушкіна О. Особливості конституційно-правового регулювання інституту Президента України // Юридична Україна. – 2012. – № 2. – С. 20-25.
28. Серьогіна С. Г. Теоретико-правові та організаційні засади функціонування інституту президентства в Україні : монографія / С. Г. Серьогіна. – Х. : «Ксілон», 2001. – 280 с.
29. Скомороха Т. Акти Президента України у системі нормативно-правових актів держави // Наукові записки інституту законодавства Верховної Ради України. – 2011. – № 3. – С. 61-65.
30. Скрипнюк О.В., Федоренко В.Л. Функції та повноваження Президента України – основа конституційно-правового статусу глави держави в Україні // Науковий вісник Національного університету внутрішніх справ України. – 2011. – № 3. – С. 35-40.
31. Сухонос В. В. Інститут глави держави в конституційному праві: монографія / В. В. Сухонос. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. – 339 с.
32. Сухонос В. В. Інститут глави держави в умовах республіки: конституційно-правовий та історико-теоретичний аспекти: монографія / В. В. Сухонос. – Суми: Унів. кн., 2011. – 317 с.
33. Тодыка Ю. Н. Президент Украины : конституционно-правовой статус : монографія / Ю. Н. Тодыка, В. Д. Яворский. – Х. : «Факт», 1999. – 256 с.
34. Федоренко В.Л. Конституційно-правовий статус Ради національної безпеки і оборони України // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 12. – С. 32-39.

Тема 3: “Конституційні основи виконавчої влади в Україні”

(2 години)

*Завдання уряду полягає в тому,
щоб забрати як можна більша грошей
у одних людей, і передати їх іншим.*

Вольтер

Мета заняття: формування цілісного уявлення про конституційно-правовий статус виконавчої влади в Україні.

Завдання: формування теоретичних знань про конституційно-правовий статус Кабінету Міністрів України; функції та повноваження Кабінету Міністрів України; юридичну природу правових актів Кабінету Міністрів України; конституційно-правовий статус Прем'єр-міністра України; конституційно-правовий статус центральних та місцевих органів виконавчої влади.

Питання для обговорення:

1. Поняття виконавчої влади і система її органів.
2. Конституційно-правовий статус Кабінету Міністрів України.
3. Конституційно-правовий статус Прем'єр-міністра України.
4. Конституційно-правовий статус міністерств та інших центральних органів виконавчої влади.
5. Конституційно-правовий статус місцевих органів виконавчої влади.

Основні терміни та поняття: агентства; виконавча влада; державна служба; державне управління; інспекції; Кабінет Міністрів України; компетенція Кабінету Міністрів України; контрасигнація; міністерство; міністр; місцеві органи виконавчої влади; наказ; орган виконавчої влади;

повноваження Кабінету Міністрів України; постанова; прем'єр-міністр; розпорядження; служби; уряд; центральні органи виконавчої влади.

Теми рефератів:

1. Конституційні засади виконавчої влади в Україні.
2. Конституційно-правовий статус Уряду в Україні.
3. Конституційно-правова характеристика актів Кабінету Міністрів України.

Творчо-аналітичні завдання (форма виконання письмова):

Тести-тренінги

1. Самостійна гілка державної влади, зміст діяльності якої визначається реалізацією Конституції України, законів України, указів Президента України, формуванням і здійсненням державної політики в усіх сферах соціально-економічного, гуманітарного, екологічного, інформаційного, інноваційного життя суспільства і держави та здійсненням ефективного державного управління в інтересах людини і задля реалізації її конституційних прав і свобод – це:

1) законодавча влада; 2) президентська влада; 3) виконавча влада; 4) судова влада; 5) влада народу.

2. Назвіть ознаки виконавчої влади:

1) представлена виконавчими органами місцевих рад; 2) повністю залежна від законодавчої влади; 3) створена для виконання Конституції та законів України; 4) виконавча влада діє на території України постійно; 5) представлена системою органів державної виконавчої влади, які перебувають в ієрархічній підпорядкованості.

3. Система центральних і місцевих, одноособових і колегіальних органів державної виконавчої влади загальної та спеціальної компетенції на чолі з Кабінетом Міністрів України, що відповідно до Конституції та законів України забезпечують виконання Конституції

України, законів України, указів Президента України, постанов Верховної Ради України в найважливіших сферах суспільного і державного життя України – це:

1) органи законодавчої влади; 2) президентська влада; 3) органи виконавчої влади; 4) органи судової влади; 5) органи народного представництва.

4. Систему органів виконавчої влади в Україні становлять:

1) Кабінет Міністрів України; 2) міністерства; 3) місцеві державні адміністрації; 4) органи місцевого самоврядування; 5) Президент України; 6) державні служби; 7) державні підприємства.

5. Назвіть основні завдання Кабінету Міністрів України:

1) виконання Конституції та законів України; 2) створення сприятливих умов для вільного розвитку підприємництва; 3) забезпечення проведення бюджетної, фінансової, цінової та інвестиційної політики; 4) забезпечення рівних умов для розвитку всіх форм державного правління; 5) здійснення заходів щодо забезпечення обороноздатності та національної безпеки України; 6) організація і забезпечення провадження правоохоронної діяльності; 7) спрямування та координація роботи міністерств, інших органів виконавчої влади.

6. Назвіть принципи діяльності Кабінету Міністрів України:

1) верховенства закону; 2) законності; 3) комунікабельності; 4) поділу державної влади; 5) періодичності; 6) колегіальності; 7) конфіденційності.

7. До складу Кабінету Міністрів України входять:

1) Прем'єр-міністр України; 2) Перший віце-прем'єр-міністр України; 3) Перший заступник Прем'єр-міністра України; 4) три віце-прем'єр-міністри; 5) віце-прем'єр-міністри; 6) чотири віце-прем'єр-міністри; 7) міністри.

8. Діяльність Кабінету Міністрів України спрямовується на вирішення питань державного управління у наступних сферах:

1) економіки та фінансів; 2) соціальної політики; 3) законодавчої діяльності; 4) правової політики; 5) громадянства; 6) законності; 7) національної безпеки.

9. Центральний орган виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику в одній чи декількох визначених Президентом України сферах, проведення якої покладено на Кабінет Міністрів України Конституцією та законами України – це:

1) державне агентство; 2) міністерство; 3) відомство; 4) державна інспекція; 5) державна комісія; 6) державна служба; 7) державна установа.

10. Які з перерахованих нижче органів належать до центральних органів виконавчої влади:

1) державні агентства; 2) міністерства; 3) відомства; 4) державні інспекції; 5) державні комісії; 6) державні служби; 7) державні установи.

11. Вкажіть, як називається центральний орган виконавчої влади, основним завданням якого є надання адміністративних послуг:

1) державне агентство; 2) міністерство; 3) відомство; 4) державна інспекція; 5) державна комісія; 6) державна служба; 7) державна установа.

12. Вкажіть, як називається центральний орган виконавчої влади, основним завданням якого є здійснення державного нагляду (контролю):

1) державне агентство; 2) міністерство; 3) відомство; 4) державна інспекція; 5) державна комісія; 6) державна служба; 7) державна установа.

13. Вкажіть, як називається центральний орган виконавчої влади, основним завданням якого є управління об'єктами державної власності:

1) державне агентство; 2) міністерство; 3) відомство; 4) державна інспекція; 5) державна комісія; 6) державна служба; 7) державна установа.

14. Кажіть, які з перерахованих нижче органів є центральними органами виконавчої влади зі спеціальним статусом:

1) Державна податкова адміністрація України; 2) Антимонопольний комітет України; 3) Центральна виборча комісія; 4) Фонд державного майна України; 5) Генеральна прокуратура України; 6) Державний комітет

телебачення і радіомовлення України; 7) Державна судова адміністрація України.

15. Вирішення яких питань належить до відання місцевих державних адміністрацій:

1) забезпечення законності; 2) бюджету та фінансів; 3) управління правоохоронною системою; 5) охорони довкілля; 6) охорони праці; 7) зовнішньоекономічної діяльності.

Завдання на перерахування:

- ознаки виконавчої влади;
- система органів виконавчої влади;
- види органів виконавчої влади за наступними критеріями:
  - за сутністю та змістом;
  - за суб'єктами діяльності;
  - за формою діяльності;
  - за способами діяльності;
- принципи організації та діяльності органів виконавчої влади;
- завдання Кабінету Міністрів України;
- принципи діяльності Кабінету Міністрів України;
- функції Кабінету Міністрів України;
- повноваження Кабінету Міністрів України;
- завдання міністерств;
- завдання центральних органів виконавчої влади;
- види центральних органів виконавчої влади;
- види місцевих органів виконавчої влади.

Завдання на порівняння:

- виконавча влада і органи виконавчої влади;
- Кабінет Міністрів України і уряд;
- центральний орган виконавчої влади і центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом;
- державне агентство і державна інспекція;

- державна інспекція і державна служба;
- місцева державна адміністрація і місцевий орган виконавчої влади.

Задачі

1. Прем'єр-міністр України звернувся з поданням до Президента України про звільнення Л. з посади Міністра внутрішніх справ, яке було аргументоване неодноразовим порушенням посадовцем урядової дисципліни. Президент України підтримав внесені подання Прем'єр-міністра України та звільнив Л. із займаної ним посади. Останній не погодився зі своїм звільненням, оскільки при цьому не було дотримано норм Кодексу України про працю, та звернувся з відповідним позовом до суду.

Як Ви вважаєте, яке повинен прийняти рішення суд виходячи з вище наведених фактів та обставин?

2. Президент України видав указ про створення державного слідчого комітету як центрального органу виконавчої влади зі спеціальним статусом. Згідно з цим указом названий комітет мав підпорядковуватися безпосередньо РНБО. Кабінет Міністрів оскаржив цей указ до Вищого адміністративного суду України.

Порівняйте установчі повноваження Президента України і Кабінету Міністрів України. Яким чином має бути вирішений цей спір?

3. На засіданні парламенту після виступу Міністра освіти і науки України один із народних депутатів висунув вимогу про відставку цього Міністра, посилаючись на вкрай неефективну роботу міністерства. Депутати з фракції політичної партії "Відродження" обурилися на цю пропозицію колеги, посилаючись на те, що парламент не має права розглядати питання про відставку Міністра, оскільки пройшло лише 6 місяців з дня затвердження Кабінетом Міністрів на своєму засіданні програми діяльності уряду і відсутнє відповідне подання Прем'єр-міністра про відставку Міністра освіти і науки.

Проаналізуйте механізм притягнення Кабінету Міністрів та його членів до парламентської відповідальності. Дайте конституційно-правовий аналіз заявам народних депутатів.

4. Президент України за поданням Кабінету Міністрів України звільнив П. з посади голови Волинської обласної державної адміністрації. Підставою цьому – суттєве погіршення економічних показників Волинської області. Президент України також до узгодження відповідної кандидатури з Кабінетом Міністрів України, іншим своїм указом на вакантну посаду призначив тимчасово виконуючого обов'язки – громадянина України С. Останній до цього перебував на посаді заступника Голови Адміністрації Президента України.

Як Ви вважаєте, чи була дотримана процедура призначення С. на посаду голови Волинської обласної державної адміністрації виходячи з вище наведених фактів та обставин?

5. Президент України за поданням Кабінету Міністрів України видав Указ про звільнення Голови Київської міської державної адміністрації Г. із займаної ним посади. Підставою для цього було досягнення посадовцем граничного віку перебування на державній службі. Голова Київської міської державної адміністрації коментуючи Указ Глави держави на прес-конференції, яка була зібрана з цього приводу, назвав його актом політичної розправи. Г. також повідомив журналістам, що сьогодні ж звернеться до адміністративного суду щодо законності вищевказаного Указу Президента України.

Скажіть будь-ласка, чи були підстави для звернення до суду Голови Київської міської державної адміністрації щодо законності Указу Президента України у даному разі?

Запитання для самоконтролю:

1. Визначте поняття виконавчої влади та її призначення в системі стримувань і противаг між гілками влади.

2. Охарактеризуйте конституційні основи системи виконавчої влади в Україні. Вкажіть основні нормативно-правові акти, які врегульовують конституційно-правовий статус органів виконавчої влади в Україні та їх діяльність.

3. Класифікуйте та систематизуйте органи виконавчої влади в Україні.

4. Визначте конституційно-правовий статус Кабінету Міністрів України, його склад і конституційні повноваження. Охарактеризуйте конституційні засади організації та діяльності Уряду України.

5. У чому полягає зміст конституційно-правового статусу Прем'єр-міністра України і членів Кабінету Міністрів?

6. Визначте конституційні засади організації та діяльності міністерств в Україні.

7. Охарактеризуйте правовий статус і конституційні засади діяльності інших центральних органів виконавчої влади – державних служб, державних інспекцій і державних агентств. Аргументуйте свою відповідь прикладами.

8. Визначте конституційно-правовий статус місцевих державних адміністрацій в Україні. Якими актами чинного законодавства регулюється організація та діяльність місцевих державних адміністрацій?

9. У чому полягає особливість організації та діяльності місцевих державних адміністрацій у містах Києві та Севастополі, а також у Автономній Республіці Крим?

Рекомендовані джерела та література:

Нормативно-правові акти:

1. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 07.10.2010 р., з наступними змінами та доповненнями // Офіційний вісник України. – 2010. – № 79. – Ст. 2792.

2. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 р., з наступними змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 20-21. – Ст. 190.

3. Про столицю України – місто-герой Київ: Закон України від 15.01.1999 р., з наступними змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 11. – Ст. 79.

4. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 38. – Ст. 385.

5. Указ Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 09.12.2010 р., з наступними змінами та доповненнями // Офіційний вісник України. – 2010. – № 94. – Ст. 3334.

6. Регламент Кабінету Міністрів України: затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 18.07.2007 р., з наступними змінами та доповненнями // Офіційний вісник України. – 2007. – № 54. – Ст. 2180.

7. Рішення Конституційного суду України від 24 грудня 1997 року № 8-зп у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) розпоряджень Президента України про призначення перших заступників, заступників голів обласних, Київської міської державних адміністрацій, виданих протягом липня – грудня 1996 року, січня 1997 року (справа щодо призначення заступників голів місцевих державних адміністрацій) // Вісник Конституційного Суду України. – 1998. – № 1. – С. 29-33.

8. Рішення Конституційного Суду України від 4 грудня 2001 року № 16-рп/2001 у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини другої статті 12 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» (справа про поєднання посади в місцевій державній адміністрації з мандатом депутата місцевої ради) // Вісник Конституційного Суду України. – 2001. – № 6. – С. 4-15.

9. Рішення Конституційного Суду України від 25 грудня 2003 року № 21-рп/2003 у справі за конституційним поданням Президента України та конституційним поданням 56 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої, третьої, четвертої статті 118, частини третьої статті 133, частин першої, другої, третьої статті 140, частини другої статті 141 Конституції України, статті 23, пункту 3 частини першої статті 30 Закону України «Про державну службу», статей 12, 79 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», статей 10,13,16, пункту 2 розділу VII «Прикінцеві положення» Закону України «Про столицю України – місто-герой Київ», статей 8,10 Закону України «Про місцеві державні адміністрації», статті 18 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» (справа про особливості здійснення виконавчої влади та місцевого самоврядування у місті Києві) // Вісник Конституційного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 40-46.

10. Рішення Конституційного Суду України від 13 жовтня 2005 року № 9-рп/2005 у справі за конституційним поданням 61 народного депутата України про офіційне тлумачення положень пункту 10 частини першої статті 106, частин першої, другої, четвертої статті 118, частини третьої статті 133, частини другої статті 140 Конституції України, частини четвертої статті 1, частини другої статті 8, частини четвертої статті 9 Закону України «Про місцеві державні адміністрації», пункту 2 розділу VII «Прикінцеві положення» Закону України «Про столицю України – місто-герой Київ» (справа про особливості здійснення виконавчої влади та місцевого самоврядування в районах міста Києва) // Вісник Конституційного Суду України. – 2005. – № 5. – С. 53-56. 208

11. Рішення Конституційного Суду України від 16 жовтня 2007 року № 8-рп/2007 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 23 Закону України «Про державну службу», статті 18 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування», статті 42 Закону України «Про дипломатичну службу» (справа про граничний вік перебування на державній службі та на службі в органах місцевого самоврядування) // Вісник Конституційного Суду України. – 2007. – № 5. – С. 10-15.

12. Рішення Конституційного Суду України від 11 грудня 2007 року № 12-рп у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень пункту 12 частини першої статті 85 Конституції України у контексті положень частини четвертої статті 114, частини другої, третьої статті 115

Конституції України (справа про порядок припинення повноважень членів Кабінету Міністрів України) // Вісник Конституційного Суду України. – 2008. – № 1. – С. 12-27.

Навчальні, монографічні та науково-періодичні видання:

1. Авер'янов В.Б. Відповідальність уряду перед парламентом у системі «стримувань» і «противаг» // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2005. – № 2. – С. 5-16.
2. Авер'янов В. Б. Органи виконавчої влади в Україні / В. Б. Авер'янов. – К.: Ін Юре, 1997. – 45 с.
3. Авер'янов В. Б., Крупчан О. Д. Виконавча влада: конституційні засади і шляхи реформування / В. Б. Авер'янов, О. Д. Крупчан. – Харків: Право, 1998. – 37 с.
4. Авер'янов В. Система органів виконавчої влади: проблеми реформування у світлі конституційних вимог // Право України. – 2003. – № 9. – С. 24-30.
5. Берназюк Я.О. Конституційно-правовий статус прем'єр-міністра України: проблеми теорії та практики // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 36. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2007. – С. 199-205.
6. Виконавча влада в Україні: навч. посіб. / Н. Р. Нижник, М. Г. Плахотнюк, В. І. Мельниченко та ін. – К.: Укр. Акад. держ. упр. при Президентові України, 2002. – 126 с.
7. Волошук О.Т. Місце уряду в системі розподілу влад // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 57. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2012. – С. 136-143.
8. Гладун З. С. Система виконавчої влади в Україні : (організаційно-правові проблеми вдосконалення) : наукова доповідь / З. С. Гладун ; під заг. ред. Ю. С. Шемшученка, В. Б. Авер'янова. – Київ: [б.в.], 1996. – 19 с.
9. Дерещ В. А. Органи виконавчої влади України та управлінські відносини. Монографія / В. А. Дерещ. – К.: «Юридична думка», 2007. – 180 с.
10. Єзеров А.А. Сучасні проблеми конституційно-правової організації виконавчої влади // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 2. – С. 51-59.
11. Кисіль С. П. Центральні органи виконавчої влади України: стан і розвиток / С. П. Кисіль. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 1999. – 78 с.
12. Коваленко А. А. Розвиток виконавчої влади в Україні на сучасному етапі: теорія і практика / А. А. Коваленко. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. – 508 с.
13. Коліушко І. Б. Виконавча влада та проблеми адміністративної реформи в Україні / І. Б. Коліушко. – К.: Факт, 2002. – 260 с.
14. Кравцова А. А. Виконавча влада і проблеми регулювання політики в Україні / А. А. Кравцова. – Суми: ВВП ТОВ «Мрія», 2007. – 193 с.
15. Крупчан О. Д. Організація виконавчої влади: Монографія / О. Д. Крупчан. – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – 132 с.
16. Ославський М. І. Виконавча влада в Україні : організаційно-правові засади : навч. посіб. / М. І. Ославський. – К. : Знання, 2008. – 216 с.
17. Проценко Т. О. Органи виконавчої влади в регіонах України: шляхи вдосконалення: Монографія / Т. О. Проценко. – Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2002. – 241 с.
18. Совгіря О. Види та правова природа актів Кабінету Міністрів України // Юридична Україна. – 2011. – № 8. – С. 39-45.
19. Совгіря О.В. Загальні питання компетенції Кабінету Міністрів України: конституційно-правовий аспект // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – № 4 (8). – С. 155-165.
20. Совгіря О.В. Конституційно-правовий статус глави уряду в Україні та в зарубіжних країнах: теоретичні й практичні аспекти // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 4. – С. 104-107.

21. Совгіря О. Правова природа програми діяльності Уряду // Юридична Україна. – 2010. – № 9. – С. 25-31.
22. Совгіря О. Принципи відкритості, прозорості та гласності діяльності Уряду: визначення змісту і співвідношення понять // Публічне право. – 2011. – № 2. – С. 19-25.
23. Совгіря О.В. Структура конституційно-правового статусу Кабінету Міністрів України // Вісник Вищої ради юстиції. – 2012. – № 4 (12). – С. 105-115.
24. Совгіря О. Участь Уряду України у виборчому процесі: теоретико-прикладні аспекти // Право України. – 2013. – № 5. – С. 150-157.
25. Сушинський О.І. Конституційна відповідальність Кабінету Міністрів України: інституціональний аспект // Проблеми законності. – 2009. – № 105. – С. 19-31.
26. Сушинський О. І. Місцеві державні адміністрації: відносини з іншими інституціями влади / О. І. Сушинський. – Л. : Видавництво ЛРІДУ УАДУ, 2002. – 60 с.
27. Сушинський О. І. Місцеві державні адміністрації: статус у контексті публічної влади / О. І. Сушинський. – Л. : Видавництво ЛРІДУ УАДУ, 2002. – 52 с.
28. Федоренко В.Л., Чипенко І.І., Рубан Т.П. Проблеми визначення та класифікація центральних органів виконавчої влади: теоретико-методологічні та нормопроектні аспекти // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – № 11-12. – С. 47-62.
29. Чикурлій С. Конституційно-правова природа актів Кабінету Міністрів України // Підприємництво, господарство і право. – 2004. - № 7.
30. Шаповал В. Конституційний механізм державної влади в незалежній Україні: політико-правові проблеми організації виконавчої влади // Право України. – 1997. – № 1. – С. 30-34.
31. Шаповал В. М. Конституція і виконавча влада / В. М. Шаповал. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 80 с.
32. Шатіло В.А. Уряд та центральні органи виконавчої влади у структурі конституційного механізму державної влади // Юридична наука. – 2011. – № 6. – С. 17-23.

Тема 4: “ Конституційний Суд України ”

(2 години)

Букву закону варто було б включити до абетки

Станіслав Лець

Мета заняття: формування цілісного уявлення про Конституційний Суд України як єдиний орган конституційної юрисдикції.

Завдання: формування теоретичних знань про конституційно-правовий статус Конституційного Суду України; функції та повноваження Конституційного Суду України; конституційно-правовий статус суддів Конституційного Суду України.

Питання для обговорення:

1. Поняття Конституційного Суду України та його місце в системі органів державної влади.
2. Порядок формування Конституційного Суду України.
3. Функції та повноваження Конституційного Суду України.
4. Структура та організація діяльності Конституційного Суду України.
5. Правовий статус та гарантії діяльності суддів Конституційного Суду України.

Основні терміни та поняття: конституційне звернення; конституційне подання; конституційний суд; конституційна юрисдикція; конституційна юстиція; суд; суддя; судова влада; судова система; функції конституційного суду.

Теми рефератів:

1. Становлення і розвиток конституційного судочинства в Україні.
2. Конституційна юрисдикція в Україні: поняття та зміст.

3. Конституційний контроль в механізмі сучасної правової держави.
4. Юридична природа актів Конституційного Суду України.
5. Ідея конституційної скарги у сучасній конституційно-правовій доктрині України.

Творчо-аналітичні завдання (форма виконання письмова):

Тести-тренінги

1. Єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні є:

- 1) Верховна Рада України; 2) Верховний Суд України; 3) Вищий адміністративний суд України; 4) Генеральна прокуратура України; 5) Конституційний Суд України.

2. Назвіть принципи діяльності Конституційного Суду України:

- 1) верховенства права; 2) незалежності; 3) колегіальності; 4) гласності; 5) самоврядування; 6) повного і всебічного розгляду справ; 7) вмотивованості прийнятих ним рішень.

3. По шість суддів Конституційного Суду України призначають:

- 1) політичні партії; 2) Президент України; 3) Кабінет Міністрів України; 4) Верховна Рада України; 5) Вища рада юстиції України; 6) з'їзд суддів України; 7) Верховний Суд України.

4. Конституційний Суд України приймає рішення та дає висновки у справах щодо:

- 1) конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим; 2) конституційності актів Президента України; 3) відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України; 4) додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Генерального прокурора України з поста в порядку імпичменту; 5) офіційного тлумачення Конституції та законів України; 6) відповідності проектів законів Конституції України; 7) порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України.

5. Підставами для прийняття Конституційним Судом України рішення щодо неконституційності правових актів повністю чи в їх окремих частинах є:

1) невідповідність Конституції України; 2) невідповідність законам України; 3) невідповідність чинним міжнародним договорам України; 4) порушення встановленої Конституцією України процедури їх розгляду; 5) порушення встановленої Конституцією України процедури їх ухвалення або набрання ними чинності; 6) перевищення службових повноважень при їх прийнятті; 7) перевищення конституційних повноважень при їх прийнятті.

6. Суддею Конституційного Суду України може бути громадянин України, який:

1) на день призначення досяг сорока п'яти років; 2) має вищу освіту; 3) стаж практичної, наукової або педагогічної роботи за фахом не менше десяти років; 4) володіє державною мовою; 5) на день призначення досяг сорока років; 6) проживає в Україні протягом останніх десяти років; 7) проживає в Україні протягом останніх двадцяти років.

7. Судді Конституційного Суду України не можуть:

1) належати до політичних партій; 2) належати до профспілок; 3) мати представницький мандат; 4) брати участь у виборах; 5) брати участь у будь-якій політичній діяльності; 6) обіймати суддівські посади; 7) здійснювати наукову та викладацьку діяльність.

8. До повноважень Голови Конституційного Суду України належить:

1) організація роботи колегій суддів Конституційного Суду України; 2) організація роботи комісій Конституційного Суду України; 3) організація роботи Секретаріату Конституційного Суду України; 4) скликання і проведення засідань Конституційного Суду України; 5) розпорядження бюджетними коштами України; 6) здійснення законодавчої діяльності; 7) затвердження регламенту Конституційного Суду України.

9. Суддя Конституційного Суду України звільняється з посади органом, що його обрав або призначив, у разі:

1) закінчення строку призначення; 2) досягнення суддею шістдесятирічного віку; 3) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я; 4) порушення суддею вимог регламенту; 5) порушення суддею присяги; 6) набрання законної сили виправдовувальним вирокom щодо нього; 7) припинення його громадянства.

8) визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим;

9) подання суддею заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням.

10. Суддя Конституційного Суду України звільняється з посади органом, що його обрав або призначив, у разі:

1) досягнення суддею шістдесятип'ятирічного віку; 3) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я; 4) порушення суддею вимог щодо несумісності; 5) порушення суддею регламенту; 6) визнання його безвісно відсутнім; 7) подання суддею заяви про відставку.

11. Формами звернення до Конституційного Суду України є:

1) конституційна заява; 2) конституційна скарга; 3) конституційне подання; 4) конституційний запит; 5) конституційне звернення.

12. Письмове клопотання до Конституційного Суду України про визнання правового акта (його окремих положень) неконституційним, про визначення відповідності проекту закону про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України, конституційності міжнародного договору або про необхідність офіційного тлумачення Конституції України та законів України. Конституційним поданням є також звернення Верховної Ради України про дачу висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту, порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України – це:

1) конституційна заява; 2) конституційна скарга; 3) конституційне подання; 4) конституційний запит; 5) конституційне звернення.

13. Суб'єктами права на конституційне подання з питань прийняття рішень Конституційним Судом України є:

1) Президент України; 2) не менш як сорок народних депутатів України; 3) Верховний Суд України; 4) Кабінет Міністрів України; 5) Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; 6) Рахункова палата України; 7) Верховна Рада Автономної Республіки Крим.

14. Письмове клопотання до Конституційного Суду України про необхідність офіційного тлумачення Конституції України та законів України з метою забезпечення реалізації чи захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також прав юридичної особи – це:

1) конституційна заява; 2) конституційна скарга; 3) конституційне подання; 4) конституційний запит; 5) конституційне звернення.

15. Назвіть стадії конституційного судочинства:

1) звернення до Конституційного Суду України; 2) подання до Конституційного Суду України; 3) провадження у справах у Конституційному Суді України, за якими відкрито конституційне провадження; 4) прийняття рішень і висновків Конституційного Суду України; 5) оскарження рішень і висновків Конституційного Суду України.

Завдання на перерахування:

- принципи діяльності Конституційного Суду України;
- види функцій Конституційного Суду України за наступними критеріями:

- за об'єктами його діяльності;

- за способами і засобами;

- повноваження Конституційного Суду України;

- підстави для визнання правових актів неконституційними;

- вимоги до судді Конституційного Суду України;

- повноваження Голови Конституційного Суду України;

- підстави звільнення з посади судді Конституційного Суду України;
- форми звернення до Конституційного Суду України;
- суб'єкти права на конституційне подання;
- акти Конституційного Суду України;
- стадії конституційного судочинства.

Завдання на порівняння:

- Конституційний Суд України і конституційна юстиція України;
- конституційна юстиція і конституційне судочинство;
- конституційне подання та конституційне звернення;
- висновки Конституційного Суду України і рішення Конституційного Суду України.

Задачі

1. Голова Конституційного Суду України подав заяву про звільнення із займаної посади. Цей крок був аргументований власною персональною відповідальністю за низьку ефективність роботи Конституційного Суду України щодо здійснення конституційної юрисдикції зі справ, які мають важливе суспільно-політичне значення. Орган конституційної юрисдикції України на пленарному засіданні більшістю від свого конституційного складу задовольнив подану заяву Голови Конституційного Суду України.

Скажіть будь-ласка, чи позбавляє звільнення Голови Конституційного Суду України із займаної ним посади повноважень судді КСУ?

2. На всеукраїнському референдумі, проголошеному за народною ініціативою, було прийнято Закон України «Про мови в Україні». Сорок шість народних депутатів України вбачили у ньому низку норм, які, на їхню думку, суперечать положенням Конституції України. На підставі цього вони звернулися з конституційним поданням до Конституційного Суду України щодо їх відповідності Конституції України (конституційності).

Як Ви вважаєте, чи входить до компетенції Конституційного Суду України приймати рішення щодо конституційності закону, який був прийнятий на всеукраїнському референдумі?

3. 30 народних депутатів України (депутатська група "Конституційний центр") виступили з пропозицією висунути депутата К. на посаду судді Конституційного Суду України від Верховної Ради України. Пропозицію підтримала депутатська фракція Народного Руху України (25 депутатів), новообраний голова Конституційного Суду та його заступники, заступники Голови Верховної Ради України, 15 позафракційних народних депутатів України, які одночасно підтримали кандидатуру К. на таку ж посаду.

Підтримки скількох народних депутатів України не вистачило, щоб Верховна Рада України розглянула питання про призначення на посаду судді Конституційного Суду України депутата К.?

4. На засідання Конституційного Суду України 15 квітня було присутніх на п'ять суддів Конституційного Суду України менше від конституційного складу суддів Конституційного Суду України. На цьому засіданні розглядалось питання щодо відкриття провадження у справі в Конституційному Суді України за конституційним зверненням. За рішення про відмову у відкритті такого провадження проголосувало на два судді Конституційного Суду України більше від мінімальної кількості суддів присутність яких необхідна щоб засідання Конституційного Суду України було повноважним.

Встановить на скільки голосів суддів Конституційного Суду України подано більше за це рішення від мінімальної кількості голосів, що необхідна для його прийняття?

5. На пленарному засіданні Конституційного Суду України 15 березня розглядалось конституційне подання Президента України про визнання неконституційним Закону України «Про політичні партії». На це пленарне засідання з'явилося на три судді Конституційного Суду України більше, ніж встановлена Законом мінімальна кількість суддів Конституційного суду, за якої пленарне засідання є правомочним. За рішення про визнання Закону України «Про політичні партії» проголосувало троє суддів Конституційного Суду, всі інші проголосували проти.

Скільки голосів суддів Конституційного Суду України не вистачило для прийняття рішення про визнання неконституційним Закону України «Про політичні партії»?

Запитання для самоконтролю:

1. Визначте й охарактеризуйте поняття конституційної юстиції. Чим відрізняється українська модель конституційної юстиції від моделей конституційної юстиції в зарубіжних країнах?

2. Дайте визначення Конституційного Суду України та охарактеризуйте його конституційно-правовий статус.

3. Якими актами чинного законодавства регулюється порядок організації та діяльності Конституційного Суду України? Охарактеризуйте регламент Конституційного Суду України.

4. Визначте конституційний склад Конституційного Суду України і проаналізуйте вимоги до кандидатів на посаду суддів Конституційного Суду України.

5. Який порядок формування Конституційного Суду України встановлює Конституція та закони України? Визначте підстави припинення повноважень Конституційного Суду України.

6. Назвіть і класифікуйте основні функції та повноваження Конституційного Суду України. Охарактеризуйте основні, на ваш погляд, повноваження Конституційного Суду України.

7. Як ви оцінюєте значення Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 р. № 20-рп (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) для подальшого розвитку сучасного конституційного процесу в Україні?

8. Визначте структуру Конституційного Суду України. Охарактеризуйте функції та повноваження голови Конституційного Суду України і його заступників.

9. Охарактеризуйте особливості організації та діяльності Конституційного Суду України.

10. Які на вашу думку, перспективи запровадження інституту індивідуальної конституційної скарги?

Рекомендовані джерела та література:

Нормативно-правові акти:

1. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16.10.1996 р., з наступними змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.

2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 р., з наступними змінами та доповненнями // Офіційний вісник України. – 2010. – № 55/1. – Ст. 1900.

3. Регламент Конституційного Суду України: затверджений рішенням Конституційного Суду України від 5.03.1997 р., з наступними змінами та доповненнями // Офіційний вісник України. – 1997. – № 20. – Ст. 87.

4. Рішення Конституційного Суду України від 14.12.2000 року № 15-рп/2000 у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради України «Про чинність Закону України «Про Рахункову палату», офіційного тлумачення положень частини другої статті 150 Конституції України, а також частини другої статті 70 Закону України «Про Конституційний Суд України» стосовно порядку виконання рішень Конституційного Суду України (справа про порядок виконання рішень Конституційного Суду України) // Вісник Конституційного Суду України. – 2000. – № 6. – С. 16-21.

Навчальні, монографічні та науково-періодичні видання:

1. Антошкіна В. К. Інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України: проблеми теорії та практики : навч. посіб. / В. К. Антошкіна, О. А. Мурзіна. – Донецьк : Юго-Восток, 2009. – 252 с.

2. Барабаш Ю. Преюдиціальність рішень Конституційного Суду України: проблемні питання теорії та практики // Право України. – 2010. – № 6. – С. 45-53.

3. Головін А. С. Захист прав і свобод людини і громадянина єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні : монографія / А. С. Головін. – К. : Логос, 2012. – 384 с.

4. Головін А. С. Права людини: інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України / А. С. Головін. – К. : Логос, 2012. – 369 с.

5. Гультай М. До питання про необхідність впровадження конституційної скарги в Україні // Вісник Конституційного Суду України. – 2010. – № 6. – С. 114-124.

6. Гультай М.М. Ідея конституційної скарги у сучасній конституційно-правовій доктрині України // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 2-. – С. 85-90.

7. Гультай М. Конституційна скарга: європейський досвід та пропозиції щодо її закріплення в Конституції України // Вісник Академії правових наук України. – 2011. – № 4. – С. 29-38.

8. Кампо В. Деякі проблеми розвитку конституційної юстиції в Україні // Право України. – 2010. – № 6. – С. 60-69.

9. Кампо В.М. До питання про конституційну модернізацію в практиці Конституційного Суду України // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2009. – № 11. – С. 13-16.

10. Конституційна юрисдикція : підручник / Ю. Г. Барабаш, І. І. Дахова, О. П. Євсєєв та ін. / За ред. Ю. Г. Барабаша та О. А. Селіванова. – Х. : Право, 2012. – 168 с.

11. Конституційний Суд у системі органів державної влади: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : матеріали міжнар. конф., м. Київ, 16 травня 2008 року / упоряд. К. О. Пігнаста, О. І. Кравченко. – К. : Ін Юре, 2008. – 567 с.
12. Лисенков С. Л. Закон «Про Конституційний суд України» : Популярний коментар / С. Л. Лисенков. – К. : Либідь, 1998. – 103 с.
13. Мироненко О. М. Конституційний Суд України: історія і сучасність, доктрина і практика : монографія / О. М. Мироненко. – К. : [б. в.], 2011. – 910 с.
14. Паліюк В. П. Рішення Конституційного Суду України : навч. посібник для самост. роботи студ. / В. П. Паліюк. – Миколаїв : ТОВ ВіД, 2002. – 178 с.
15. Паліюк В. П. Учасники конституційного судочинства України : навч. посіб. для самостійної роботи студ. / В. П. Паліюк. – Миколаїв : Видавництво "ТОВ ВіД", 2002. – 176 с.
16. Портнов А. В. Правове регулювання конституційного судочинства в Україні: доктрина, суб'єкти і форми конституційного судочинства, створення нових процесуальних інститутів: монографія / А. В. Портнов. – К.: Логос, 2008. – 202 с.
17. Проблеми та перспективи запровадження індивідуальної конституційної скарги в Україні : монографія / О. В. Петришин та ін. – К. : Атіка-Н, 2010. – 107 с.
18. Селіванов О. А. Верховенство права в Конституційному правосудді : Аналіз конституційної юрисдикції / О. А. Селіванов. – К.; Х. : Академія правових наук України, 2006. – 400 с.
19. Селіванов А. О. Конституційна юрисдикція і конституційне судочинство в Україні (навчально-методичний посібник) / О. А. Селіванов. – К. : Логос, 2009. – 36 с.
20. Селіванов А. О. Конституційна юрисдикція: поняття, зміст, принцип верховенства права, правові позиції по справах прав людини і конституційних конфліктів у сфері публічної влади / О. А. Селіванов. – К. : Ін Юре, 2008. – 120 с.
21. Селіванов А. О. Питання теорії конституційного правосуддя в Україні: актуальні питання сучасного розвитку конституційного правосуддя : моногр. дослідж. / А. О. Селіванов, А. А. Стрижак. – К. : Логос, 2010. – 276 с.
22. Селіванов А. О. Права і свободи громадян під захистом Конституційного Суду України : Правові позиції сучасної доктрини конституційного правосуддя / О. А. Селіванов. – К. : Логос, 2005. – 104 с.
23. Скомороха В. Є. Конституційна юрисдикція в Україні : проблеми теорії, методології і практики / В. Є. Скомороха. – К. : «МП Леся», 2007. – 716 с.
24. Сліденко І. Д. Тлумачення Конституції: питання теорії та практики в контексті світового досвіду / І. Д. Сліденко. – Одеса: Фенікс, 2003. – 234 с.
25. Стрижак А. А. Закон України «Про Конституційний Суд України» : науково-практичний коментар / А. А. Стрижак. – К. : Ін Юре, 2009. – 328 с.
26. Стрижак А. А. Конституція України в актах Конституційного Суду України : аналіт. огляд та комент. / А. Стрижак. – К. : Ін Юре, 2010. – 629 с.
27. Тесленко М. В. Конституційна юрисдикція в Україні / М. В. Тесленко. – К. : Вид-во «Школа», 2003. – 256 с.
28. Годика Ю. М., Марцеляк О. В. Конституційний Суд України і прокуратура в конституційно-правовому механізмі забезпечення основних прав громадян: Монографія. – Х., 1998. – 235 с.
29. Цимбалістий Т. О. Конституційна юстиція в Україні: навч. посіб. / Т. О. Цимбалістий. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 200 с.
30. Шевчук С. В. Основи конституційної юриспруденції: навч. посіб. / С. В. Шевчук. – Х.: Консум, 2002. – 296 с.
31. Шемшученко Ю. С. Конституційний Суд України / Ю. С. Шемшученко, Г. О. Мурашин. – К. : Ін Юре, 1997. – 24 с.

Тема 5: “Конституційно-правовий статус судів загальної юрисдикції в Україні”

(2 години)

Правосуддя варто розглядати як данину кожному свого.

Цицерон

Суддя – це мовлячий закон, а закон – це німий суддя

Цицерон

Мета заняття: формування цілісного уявлення про конституційно-правовий статус судів загальної юрисдикції в Україні.

Завдання: засвоєння теоретичних знань про конституційно-правовий статус судів загальної юрисдикції; функції та повноваження судів загальної юрисдикції; конституційно-правовий статус суддів судів загальної юрисдикції в Україні.

Питання для обговорення:

1. Поняття, сутність та функції судової влади.
2. Засади організації судової влади в Україні.
3. Конституційно-правові основи побудови та функціонування судів загальної юрисдикції.
4. Конституційно-правовий статус професійних суддів, народних засідателів та присяжних в Україні.
5. Суддівське самоврядування в Україні.
6. Статус і повноваження Вищої ради юстиції.

Основні терміни та поняття: апеляційний суд; Верховний Суд України; Вища рада юстиції; засади судочинства; кваліфікаційні комісії суддів; місцевий суд; народні засідателі; правосуддя; присяжні; професійні судді; система судів загальної юрисдикції; спеціалізований суд; статус

суддів; суд; суд загальної юрисдикції; суддівське самоврядування; суддя; судова влада; судова система; функції судів загальної юрисдикції; юрисдикція; юстиція

Теми рефератів:

1. Конституційно-правовий статус професійних суддів в Україні.
2. Конституційно-правовий статус народних засідателів та присяжних.

Творчо-аналітичні завдання (форма виконання письмова):

Тести-тренінги

1. Система незалежних і безсторонніх органів судової влади, які здійснюють через суддів цих судів правосуддя шляхом цивільного, господарського, адміністративного та кримінального судочинства в порядку, встановленому Конституцією та законами України, іншими актами чинного законодавства – це:

1) органи правопорядку; 2) правоохоронні органи; 3) судові органи; 4) суди загальної юрисдикції; 5) судові інстанції.

2. Специфічний вид державної діяльності, що здійснюється судом на підставі закону у встановленому ним порядку, полягає у розгляді та вирішенні судових справ з метою забезпечення гарантованих Конституцією і законами України прав і свобод людини і громадянина, законних інтересів юридичних осіб, суспільства та держави і завершується прийняттям правосудного, обов'язкового до виконання судового рішення – це:

1) правопорядок; 2) правоохоронна система; 3) правосуддя; 4) судоустрій; 5) судочинство.

3. Напрями і види діяльності судів у межах і порядку, передбачених Конституцією, законами й іншими актами чинного законодавства України – це:

1) функції правопорядку; 2) функції судової влади; 3) функції правосуддя; 4) функції судоустрою; 5) функції судочинства.

4. Назвіть засади правосуддя визначені Конституцією України:

1) правосуддя в Україні здійснюється виключно судами; 2) заборона утворення надзвичайних та особливих судів; 3) заборона утворення спеціалізованих судів; 4) юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі; 5) судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції; 6) народ бере участь у здійсненні правосуддя через професійних суддів; 7) судові рішення є обов'язковими до виконання на всій території України.

5. Назвіть засади правосуддя визначені Законом України «Про судоустрій і статус суддів»:

1) правосуддя в Україні здійснюється на засадах змагальності учасників судових дебатів; 2) право на правову допомогу; 3) право на правосуддя; 4) гласність судового процесу; 5) платність судового процесу; 6) обов'язковість судових рішень; 7) самостійність судів і незалежність суддів.

6. Систему судів загальної юрисдикції утворюють:

1) місцеві суди; 2) особливі суди; 3) апеляційні суди; 4) надзвичайні суди; 5) вищі спеціалізовані суди; 6) Конституційний Суду України; 7) Верховний Суд України.

7. Назвіть принципи побудови системи судів загальної юрисдикції в Україні:

1) законності; 2) територіальності; 3) гласності; 4) спеціалізації; 5) відкритості; 6) інстанційності; 7) змагальності.

8. Назвіть місцеві загальні суди:

1) сільські; 2) районні; 3) регіональні; 4) районні у містах; 5) адміністративні; 6) міські; 7) міськрайонні.

9. Назвіть спеціалізовані суди:

1) господарські; 2) цивільні; 3) сімейні; 4) земельні; 5) адміністративні; 6) податкові; 7) третейські.

10. Назвіть вищі спеціалізовані суди:

1) Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ; 2) Вищий спеціалізований суд України з розгляду господарських справ; 3) Вищий спеціалізований суд України з розгляду адміністративних справ; 4) Вищий господарський суд України; 5) Вищий адміністративний суд України; 6) Вищий конституційний суд України; 7) Вищий комерційний суд України.

11. Назвіть завдання, функції та повноваження Верховного Суду України:

1) здійснює касаційний перегляд справ з підстав неоднакового застосування судами законодавства; 2) переглядає справи у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикцію якої визнає Україна, порушення нашою державою зобов'язань у вирішенні справи судом; 3) надає висновок про наявність чи відсутність у діяннях, в яких звинувачується Президент України в порядку імпічменту, ознак державної зради або іншого злочину; 4) вносить за зверненням парламенту письмове подання про неможливість виконання Президентом України його повноважень за станом здоров'я; 5) звертається до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів; 6) звертається до Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України; 7) переглядає справи з підстав неоднакового застосування судами касаційної інстанції однієї і тієї ж норми матеріального права у подібних правовідносинах.

12. До системи забезпечення функціонування судів загальної юрисдикції належать:

1) Верховний Суд України; 2) Вища рада юстиції; 3) Національна школа суддів України; 4) Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого; 5) Вища кваліфікаційна комісія суддів України; 6) місцеве самоврядування; 7) суддівське самоврядування.

13. Назвіть скільки членів входить до складу Вищої ради юстиції:

1) 10; 2) 15; 3) 18; 4) 20; 5) 25; 6) 30; 7) 40.

14. По три члени до складу Вищої ради юстиції призначають:

1) Верховна Рада України; 2) Генеральний прокурор України; 3) Президент України; 4) Кабінет Міністрів України; 5) з'їзд суддів України; 6) з'їзд адвокатів України; 7) з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів і наукових установ.

15. За посадою до складу Вищої ради юстиції входять:

1) голова Верховного Суду України; 2) голова Вищого адміністративного суду України; 3) голова Вищого господарського суду України; 4) голова Конституційного Суду України; 5) міністр юстиції України; 6) міністр внутрішніх справ України; 7) Генеральний прокурор України.

16. Вища рада юстиції за Конституцією України повноважна:

1) вносити подання про призначення суддів на посади; 2) вносити подання про звільнення суддів з посад; 3) приймати рішення стосовно порушення суддями вимог щодо несумісності; 4) здійснювати дисциплінарне провадження стосовно суддів; 5) здійснювати дисциплінарне провадження стосовно суддів Верховного Суду України; 6) здійснювати дисциплінарне провадження стосовно прокурорів; 7) приймати рішення стосовно порушення прокурорами вимог щодо несумісності.

17. Система світоглядних принципів, що нормативно визначають сутність і зміст судочинства в цілому та встановлюють особливості здійснення цивільного, кримінального, господарського й адміністративного судочинства в Україні – це:

1) конституційні засади правосуддя; 2) конституційні засади судової влади; 3) конституційні засади судочинства; 4) конституційні засади судоустрою; 5) конституційні засади народовладдя.

18. Основними засадами судочинства в Україні за Конституцією є:

1) законність; 2) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; 3) забезпечення доведеності вини; 4) змагальність сторін; 5)

підтримання державного обвинувачення в суді прокурором; 6) забезпечення сторонам права на захист; 7) обов'язковість рішень суду.

19. За Конституцією України громадянин, який претендує на посаду судді, може бути рекомендований кваліфікаційною комісією суддів за умови, що він:

1) не молодше 25 років; 2) не молодше 30 років; 3) має вищу освіту; 4) має вищу юридичну освіту; 5) має стаж роботи не менше ніж 5 років; 6) має стаж роботи в галузі права не менше ніж 3 роки; 7) володіє державною мовою.

20. Суддя звільняється з посади органом, що його обрав або призначив, у разі:

1) закінчення строку, на який його обрано чи призначено; 2) досягнення суддею 60 років; 3) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я; 4) порушення суддею вимог щодо несумісності; 5) порушення суддею присяги; 6) набрання законної сили виправдовувальним вироком щодо нього; 7) припинення його громадянства.

Завдання на перерахування:

- ознаки судової влади;
- функції судової влади;
- засади правосуддя визначені Конституцією України;
- засади правосуддя визначені Законом України «Про судоустрій і статус суддів»;
- система судів загальної юрисдикції;
- принципи побудови системи судів загальної юрисдикції;
- види функцій судів загальної юрисдикції за наступними критеріями:
  - за суб'єктами здійснення правосуддя;
  - за об'єктами правосуддя;
  - за способами правосуддя;
  - за терміном (часом) здійснення;
  - за територією здійснення;

- місцеві загальні суди;
- вищі спеціалізовані суди;
- завдання, функції та повноваження Верховного Суду України;
- система забезпечення функціонування судів загальної юрисдикції;
- елементи конституційно-правового статусу суддів.

Завдання на порівняння:

- суди загальної юрисдикції і спеціалізовані суди;
- суд і правосуддя;
- судова інстанція і судова юрисдикція;
- спеціальні принципи судочинства і галузеві принципи судочинства;
- права судді і обов'язки судді.

Задачі

1. Суддя господарського суду Волинської області К. був висунутий з'їздом політичної партії «За демократію» кандидатом у народні депутати України. Зібравши необхідний перелік документів, К. подав їх до Центральної виборчої комісії для реєстрації кандидатом у народні депутати України. Однак у ЦВК йому у цьому відмовили, пославшись на конституційне положення про заборону професійним суддям брати участь у будь-якій політичній діяльності. К. також повідомили, що його можуть зареєструвати лише за умови якщо він подасть до ЦВК особисте зобов'язання про припинення службових повноважень на період виборчої кампанії.

Дайте конституційно-правову оцінку позиції Центральної виборчої комісії. Наскільки вона кореспондується з чинним законодавством?

2. Верховною Радою України було заслухано звіт спеціальної тимчасової слідчої комісії щодо корупції у судах загальної юрисдикції. За результатами його розгляду, парламент прийняв процедурне рішення про обов'язкову участь Голови Верховного Суду України у наступному пленарному засіданні Верховної Ради. Від нього також вимагалось надати звіт про стан розгляду судами деяких резонансних судових справ, пов'язані із хабарництвом суддів.

Скажіть будь-ласка, чи зобов'язаний Голова Верховного Суду України брати участь у засіданні парламенту та виконувати його вимогу щодо надання відповідного звіту?

3. Захисник підсудного К. під час судового розгляду кримінальної справи, порушеної щодо його клієнта за ст. 190 Кримінального кодексу України, виступив з клопотанням перед суддею прибрати із зали засідань суду усіх сторонніх осіб. Своє клопотання захисник аргументував тим, що його клієнт є невинуватим у даному злочині, а проведення відкритого судового розгляду щодо нього, може зашкодити репутації К. після його виправдання. Суддя відхилив заявлене клопотання мотивуючи це тим, що його б задоволення порушило принцип публічності при здійсненні правосуддя.

Як Ви гадаєте, чи вірно використав суддя принцип публічності при здійсненні правосуддя у даному разі?

4. Президентом України з мотивів невідповідності Конституції України було зупинено Постанову Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про оптимізацію заходів у земельній сфері АРК» та одночасно направлено конституційне подання до Конституційного Суду України щодо її конституційності. Юристи Верховної Ради АРК з огляду на безпідставність та необґрунтованість наведених аргументів в Указі Президента України, яким зупинено Постанову Верховної Ради Автономної Республіки Крим, оскаржили акт Глави держави у порядку адміністративного судочинства.

Чи мав повноваження адміністративний суд розглядати позов щодо даного Указу Президента України?

Запитання для самоконтролю:

1. У чому полягає призначення судової влади у конституційній державі? Чи відповідає сучасна система судоустрою та судочинства в Україні міжнародним правовим стандартам у відповідній сфері?

2. Визначте поняття судів загальної юрисдикції та їх призначення в системі судової влади в Україні. Який порядок утворення судів загальної юрисдикції унормовано в чинному законодавстві України?

3. Назвіть основні завдання, функції та повноваження судів загальної юрисдикції за Конституцією та законами України.

4. У чому полягає сутність і зміст правозахисної функції судів загальної юрисдикції в Україні? Наведіть приклади реалізації цієї функції в конституційно-правових реаліях сьогодення.

5. Охарактеризуйте судову систему України та її основні ланки. Які види судів загальної юрисдикції вам відомі?

6. Наведіть правову характеристику Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів і їх системи.

7. Визначте основні конституційні засади здійснення правосуддя в Україні та охарактеризуйте їх зміст.

8. Охарактеризуйте конституційно-правовий статус суддів судів загальної юрисдикції в Україні та його юридичну конструкцію.

9. Визначте основні права та обов'язки суддів судів загальної юрисдикції та їх гарантії.

Рекомендовані джерела та література:

Нормативно-правові акти:

1. Загальна декларація прав людини: прийнята та проголошена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року № 217 А (III) // Вісник Конституційного Суду України. – 2006. – № 3. – С. 69-74.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 1950 року: ратифікована Законом України 17 липня 1997 року № 475/97-ВР разом з першим протоколом та протоколами № 2, 4, 7 та 11 // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 40. – Ст. 263.

3. Основні принципи незалежності судових органів: схвалені резолюціями Генеральної Асамблеї 40/146 від 13 грудня 1985 року // Международные акты о правах человека. Сборник документов. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – С. 168-170.

4. Рекомендація № R (94) 12 Комітету Міністрів державам-членам щодо незалежності, дієвості та ролі суддів: ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи 13 жовтня 1994 року // Вісник Верховного Суду України. – 1997. – № 4. – С.10-11.

5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р., з наступними змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30. – Ст. 260.

6. Про Вишу раду юстиції: Закон України від 15.01.1998 р., з наступними змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 25. – Ст. 146.
7. Про доступ до судових рішень: Закон України від 22.12.2005 р., з наступними змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 15. – Ст. 128.
8. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 р., з наступними змінами та доповненнями // Офіційний вісник України. – 2010. – № 55/1. – Ст. 1900.
9. Указ Президента України «Питання мережі господарських судів України» від 12.08.2010 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 28. – Ст. 1243.
10. Указ Президента України «Питання мережі місцевих загальних та апеляційних судів» від 20.05.2011 р. // Офіційний вісник України. – 2011. – № 34. – Ст. 1580.
11. Указ Президента України «Про ліквідацію військових апеляційних та військових місцевих судів» від 14.09.2010 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 36. – Ст. 1659.
12. Указ Президента України «Про утворення місцевих та апеляційних адміністративних судів, затвердження їх мережі та кількісного складу суддів» від 16.11.2004 р., з наступними змінами та доповненнями // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 224 (Орієнтир). – С. 14-16.
13. Рішення Конституційного Суду України від 16.10.2001 року № 14-рп/2001 у справі за конституційним поданням Вищої ради юстиції щодо офіційного тлумачення положення пункту 1 частини першої статті 131 Конституції України стосовно внесення Вищою радою юстиції подань про призначення суддів на посади (справа про призначення суддів) // Вісник Конституційного Суду України. – 2001. – № 5. – С. 23-29.
14. Рішення Конституційного Суду України від 27.03.2002 року № 7-рп/2002 у справі за конституційним поданням Вищої ради юстиції щодо офіційного тлумачення положень абзаців другого, третього пункту 1 частини першої статті 150 Конституції України (справа щодо актів про обрання / призначення суддів на посади та про звільнення їх з посад) // Вісник Конституційного Суду України. – 2002. – № 2. – С. 23-28.
15. Рішення Конституційного Суду України від 01.12.2004 року № 19-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) // Вісник Конституційного Суду України. – 2004. – № 6. – С. 16-22.
16. Рішення Конституційного Суду України від 16.05.2007 року № 1-рп/2007 у справі за конституційним поданням Вищої ради юстиції про офіційне тлумачення положення частини п'ятої статті 20 Закону України «Про судоустрій України» (справа про звільнення судді з адміністративної посади) // Вісник Конституційного Суду України. – 2007. – № 3. – С. 5-19.
17. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 01.11.1996 року № 9 // Бюлетень законодавства і юридичної практики. – 2004. – № 11. – С. 20-28.

Навчальні, монографічні та науково-періодичні видання:

1. Амджадін Л., Гончарук О., Кравченко О. Судова система та суди в Україні в оцінках громадськості (комплексне соціологічне дослідження) / За наук. ред. Ю. Привалова, Ю. Саєнка. – К.: Прецедент, 2005. – 234 с.
2. Бойко В. Ф. Судова реформа в Україні: стан і перспективи: Навчальний посібник / В. Ф. Бойко. – К.: МАУП, 2004. – 176 с.
3. Бойко В.Ф., Євдокимов В.О., Юлдашев О.Х. Право людини на правосуддя (Судове право України): Навч. посіб. – К.: «Варта»; МАУП, 2003. – 256 с.
4. Бринцев В. Д. Організаційне забезпечення діяльності судів на регіональному рівні : нормативна база, проблеми та шляхи їх вирішення / В. Д. Бринцев. – К. : ЮСТІНІАН, 2003. – 394 с.

5. Бринцев В. Д. Організаційно-правове забезпечення судової влади (нормативна база) / Бринцев В. Д., Садовський К. С., Цицора Т. Р. – Харків : Ксилол, 2000. – 408 с.
6. Бринцев В. Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади: монографія / В. Д. Бринцев. – Х.: Право, 2010. – 464 с.
7. Городовенко В. В. Проблеми становлення незалежної судової влади в Україні : монографія / В. В. Городовенко. – К. : Фенікс, 2007. – 224 с.
8. Грошевий Ю. М. Органи судової влади в Україні / Ю. М. Грошевий, І. Є. Марочкін. – К. : Ін Юре, 1997. – 20 с.
9. Жуковський О. Г. Закон України «Про судоустрій і статус суддів»: Науково-практичний коментар / О. Г. Жуковський. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2010. – 304 с.
10. Жуковский А. Г. Судустройство Украины: история, теория и практика. Учебное пособие / Под ред. Личмана Л. Г. – 2-е изд. перераб. и доп. – Харьков: Бурун Книга, 2010. – 464 с.
11. Карпечкін П. Основні функції органів судової влади // Економіка, фінанси, право. – 2002. – № 12. – С. 30-32.
12. Карпечкін П.Ф. Функції судів загальної юрисдикції: поняття та види // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2005. - № 4 (42). – С. 66-78.
13. Коментар Закону України «Про судоустрій України» / За заг. ред. В. Т. Маляренка. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 464 с.
14. Кравчук В. М. Вимоги, які пред'являються до суддів, як елемент їхнього конституційно-правового статусу: порівняльно-правовий аналіз // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2012. – № 1. – С. 58-61.
15. Кравчук В. М. Інститут судової влади в системі конституційного права України // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 12. – С. 40-46.
16. Кравчук В. М. Конституційно-правове регулювання порядку призначення суддів на посади в Україні // Актуальні питання реформування правової системи України: зб. наук. статей за мат-ми X Міжнар. наук.-практ. конф. 7-8 червня 2013 року. – Луцьк: ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2013. – С. 162-164.
17. Кравчук В. М. Конституційно-правовий статус судді: поняття та елементи // Сучасне право та законодавство: новий погляд: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 14 грудня 2011 року. – Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2011. – Ч. 1. – С. 34-35.
18. Кравчук В. М. Місце та роль інституту судової влади в системі конституційного права України // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Юридичні науки. – 2010. – № 24. – С. 40-45.
19. Кравчук В. М. Поняття та структура конституційно-правового статусу суддів в Україні // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право: зб. наукових праць. – Випуск 14. – К: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – С. 95-101.
20. Кравчук В. М. Порівняльно-правовий аналіз окремих елементів конституційно-правового статусу судді // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2012. – № 3. – С. 15-22.
21. Кравчук В. М. Порядок призначення суддів на посаду як елемент їх конституційно-правового статусу // Правові реформи в Україні: досвід, проблеми, перспективи: матеріали підсумкової наук.-практ. конф. : у 2 ч. (Київ, 29 квітня 2013) / за заг. ред. професора В.В. Коваленка. – Ч. 1. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2013. – С. 28-31.
22. Кравчук В. М. Структурні елементи конституційно-правового статусу суддів в Україні: інформаційний аспект // Правова інформатика. – 2011. – № 3-4 (31-32). – С. 103-107.
23. Кравчук В. М. Сутність конституційно-правового статусу суддів в Україні // Актуальні проблеми юридичної науки очима молодих вчених: матеріали всеукраїнської

- науково-практичної конференції (в авторській редакції). – Донецьк: ООО «Цифровая типография», 2011. – Ч. 1. – С. 18-20.
24. Куйбіда Р. О. Реформування правосуддя в Україні: стан і перспективи: Монографія / Р. О. Куйбіда. – К.: Атіка, 2004. – 288 с.
25. Маляренко А. Про відповідальність судді за порушення вимог щодо несумісності // Закон и жизнь. – 2012. – № 2. – С. 43-48.
26. Маляренко А.В. Про присягу судді та відповідальність за її порушення // Вісник Верховного Суду України. – 2012. – № 2. – С. 26-31.
27. Маляренко В. Про рівень правосуддя у державі та повагу до суду // Судоустрій і судочинство в Україні. – 2005. – № 1. – С. 7-14.
28. Мельник П. В., Цимбал П. В. Судова система України. – Ірпінь: Академія ДПС України, 2000. – 320 с.
29. Москвич Л. М., Іваницький С. О., Русанова І. О. Правовий статус носіїв судової влади в Україні (професійні судді, народні засідателі, суд присяжних) / За заг. ред. І. Є. Марочкіна: Монографія. – Харків: «Фінн», 2009. – 488 с.
30. Москвич Л. М., Подкопаєв С. В., Прилуцький С. В. Статус судді: питання теорії та практики. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2004. – 360 с.
31. Назаров І. В. Принципи побудови судової системи: Монографія / І. В. Назаров. – Харків: Вид-во «ФІНН», 2009. – 144 с.
32. Організація судової влади в Україні : навчальний посібник / За ред. І. Є. Марочкіна, Н. В. Сібільової. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2007. – 328 с.
33. Погорілко В. Функції судів загальної юрисдикції // Судоустрій і судочинство в Україні. – 2005. – № 1. – С. 86-89.
34. Подкопаєв С. В. Дисциплінарна відповідальність суддів: сутність, механізм реалізації: Монографія / С. В. Подкопаєв. – 2-ге вид., випр. і доп. – Харків: ВД «ІНЖЕК», 2005. – 216 с.
35. Порівняльне судове право: Навч. посіб. / За ред. І. Є. Марочкіна та Л. М. Москвич. – Х.: Право, 2008. – 112 с.
36. Прилуцький С. В. Вступ до теорії судової влади (Суспільство. Правосуддя. Держава): Монографія / С. В. Прилуцький. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2012. – 317 с.
37. Самохвалов В. П. Загальна теорія судової влади: системно-правові аспекти розвитку: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. України / В. П. Самохвалов. – К.: Юстиніан, 2010. – 136 с.
38. Сердюк В. В. Верховний Суд України: витоки, сучасність, перспективи: монографія / В. В. Сердюк. – К.: Істина, 2008. – 303 с.
39. Статус суддів: Навч. посіб. / Кол. авт.: І. Є. Марочкін, Ю. І. Крючко, Л. М. Москвич та ін.; За заг. ред. І. Є. Марочкіна. – Х.: Право, 2009. – 120 с.
40. Судоустрій України: підручник / С. В. Ківалов, Ю. Є. Полянський, М. В. Косюта, В. В. Долежан; за ред. С. В. Ківалова. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 384 с.
41. Факас І.Б. Поняття та класифікація конституційно-правових принципів організації і діяльності судів загальної юрисдикції в Україні // Часопис Київського університету права. – 2008. – № 3. – С. 126-131.
42. Федоренко В.Л. Конституційно-правовий статус суддів судів загальної юрисдикції // Часопис Київського університету права. – 2005. – № 3. – С. 63-69.
43. Шишкін В. І. Судові системи країн світу: Навч. посібн. У 3-х кн. Кн. 1. / В. І. Шишкін. – К. Юрінком Інтер, 2001. – 320 с.
44. Шишкін В.І. Судові системи країн світу: Навч. посібн. У 3-х кн. Кн. 2. / В. І. Шишкін. – К. Юрінком Інтер, 2001. – 336 с.
45. Штогун С. Г. Організація діяльності місцевих загальних судів в Україні / С. Г. Штогун. – Острог, 2006. – 354 с.

Тема 6: “Конституційно-правовий статус прокуратури в Україні”

(2 години)

*Справедливість повинна бути сильною,
а сила повинна бути справедливою.*

Блез Паскаль

Мета заняття: формування цілісного уявлення про конституційно-правовий статус прокуратури в Україні.

Завдання: засвоєння теоретичних знань про конституційно-правовий статус прокуратури України; функції та повноваження прокуратури; конституційно-правовий статус прокурорів.

Питання для обговорення:

1. Поняття конституційно-правового статусу прокуратури.
2. Принципи організації та діяльності органів прокуратури України.
3. Функції та повноваження прокуратури України.
4. Система і структура прокуратури України.
5. Конституційно-правовий статус Генерального прокурора України.
6. Порядок діяльності органів прокуратури. Акти прокуратури України.

Основні терміни та поняття: акти прокурорського реагування; повноваження прокуратури; подання; припис; прокуратура; прокурор; протест; функції прокуратури.

Теми рефератів:

1. Інститут прокуратури в системі конституційного права України.
2. Прокуратура в системі поділу державної влади.
3. Елементи конституційно-правового статусу прокуратури.

Творчо-аналітичні завдання (форма виконання письмова):

Тести-тренінги

1. Єдина централізована система органів державної влади, які відповідно до Конституції та законів України здійснює обвинувальну, представницьку, контрольню-наглядову й інші функції в державі – це:

1) органи судової влади; 2) Прокуратура України; 3) органи виконавчої влади; 4) Служба безпеки України; 5) нотаріат України.

2. Назвіть принципи організації та діяльності органів прокуратури в Україні:

1) гуманізму; 2) централізації системи органів прокуратури; 3) самостійності й незалежності прокуратури; 4) законності; 5) гласності; 6) колегіальності та єдиноначальства прокуратури; 7) конфіденційності.

3. Систему органів прокуратури становлять:

1) Генеральна прокуратура України; 2) прокуратура Автономної Республіки Крим; 3) Генеральна прокуратура Автономної Республіки Крим; 4) прокуратури областей; 5) міськрайонні прокуратури; 6) транспортні прокуратури; 7) природоохоронні прокуратури.

4. Прокуратура України становить єдину систему, на яку відповідно до Конституції України покладаються такі функції:

1) підтримання державного обвинувачення в суді; 2) здійснення правосуддя; 3) представництво інтересів громадянина в суді; 4) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом; 5) нагляд за додержанням законів судовими органами; 6) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; 7) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах.

5. Акти, які виражають повноваження прокурора, можуть бути у формі:

1) вимоги; 2) протесту; 3) повідомлення; 4) припису; 5) подання; 6) позовної заяви; 7) постанови.

6. Подання – це акт реагування прокурора на виявлені порушення закону з вимогою (вимогами) щодо:

1) усунення порушень закону, причин та умов, що їм сприяли; 2) притягнення осіб до передбаченої законом відповідальності; 3) відшкодування шкоди; 4) скасування нормативно-правового акта, окремих його частин або приведення його у відповідність із законом; 5) припинення незаконних дій чи бездіяльності посадових і службових осіб.

7. У разі виявлення в діянні посадової особи або громадянина ознак адміністративного правопорушення прокурор, його перший заступник, заступник виносить:

1) вимогу; 2) протест; 3) повідомлення; 4) припис; 5) подання; 6) позовну заяву; 7) постанову.

8. Повноваження Генерального прокурора України по керівництву органами прокуратури:

1) спрямовує роботу органів прокуратури і здійснює контроль за їх діяльністю; 2) призначає першого заступника, заступників Генерального прокурора України; 3) затверджує структуру і штатну чисельність підпорядкованих органів прокуратури; 4) призначає за погодженням з Верховною Радою Автономної Республіки Крим прокурора Автономної Республіки Крим; 5) призначає прокурорів областей, міст Києва і Севастополя; 6) відповідно до законодавства визначає порядок прийняття, переміщення та звільнення прокурорів; 7) відповідно до законів України видає обов'язкові для всіх органів прокуратури накази, розпорядження, затверджує положення та інструкції.

9. Прокурорами можуть призначатися громадяни України, які:

1) мають вищу освіту; 2) мають вищу юридичну освіту; 3) мають військові звання; 4) мають необхідні ділові і моральні якості; 5) не мають досвіду практичної роботи за спеціальністю; 6) не мають судимості; 7) пройшли стажування.

10. Предметом нагляду є додержання законів органами, які:

1) здійснюють розвідувальну діяльність; 2) проводять оперативно-розшукову діяльність; 3) проводять дізнання; 4) займаються адвокатською діяльністю; 5) проводять досудове слідство.

Завдання на перерахування:

- принципи організації та діяльності органів прокуратури;
- система органів прокуратури;
- функції прокуратури;
- акти прокурорського реагування;
- повноваження Генерального прокурора України.

Завдання на порівняння:

- постанова і подання;
- прокурор і слідчий;
- функції прокуратури і повноваження прокуратури.

Задачі

1. Прокурором прокуратури міста Луцька було внесено подання до господарського суду щодо судового рішення, яким було визнано законність передання фінансових активів комерційної компанії «Інвестгарант» закритому акціонерному товариству «Трубопрокатний завод». Суддя, котрий виніс дане судове рішення відмовився розглядати даний акт прокурорського реагування, пославшись на те, що судове рішення не може бути опротестоване прокурором. Якщо прокурор сумнівається у його законності, то нехай оскаржує судове рішення у порядку апеляційного провадження.

Що таке подання прокурора? Чи можуть бути предметом подання прокурора судові рішення? Наскільки юридично обґрунтованими є дії судді у даному разі?

2. Слідчий слідчого відділення районного відділу внутрішніх справ Л. звернувся до районної прокуратури із заявою щодо можливості розгляду його кандидатури на призначення на вакантну посаду слідчого прокуратури. Прокурор розглянувши подані разом із заявою документи, відмовив Л. у занятті вакантної посади. При цьому прокурор послався на наказ

Генерального прокурора України, згідно якого на посади слідчих органів прокурори дозволяється призначати лише осіб, котрі мають юридичну освіту за спеціальністю прокурорський нагляд, а заявник є випускником Національного університету внутрішніх справ.

Які вимоги висуваються до осіб, які призначаються на посади слідчих органів прокуратури?

3. Народний депутат України член комітету ВРУ з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією К. надіслав на ім'я слідчого прокуратури міста Луцька П. депутатський запит. У ньому парламентар вимагав припинити проведення слідства у кримінальній справі щодо депутата Луцької міської ради Ч., мотивуючи це тим, що слідчий виконує «політичне замовлення» місцевої влади. К. у своєму запиті також попередив слідчого про кримінальну відповідальність, передбачену ст. 351 КК України щодо невиконання законних вимог народного депутата України.

Що б Ви зробили, якщо були на місці слідчого та отримали такого змісту депутатський запит?

Запитання для самоконтролю:

1. Визначте сутність і зміст інституту прокуратури. Запропонуйте власне бачення проблеми співвідношення конституційно-правового статусу прокуратури із закріпленим у статті 6 Конституції України принципом поділу влади у державі на законодавчу, виконавчу та судову.

2. Охарактеризуйте правовий статус прокуратури за Конституцією України. Чи відповідає чинний Закон України «Про прокуратуру» реаліям сьогодення? Які його положення вимагають нагального вдосконалення?

3. Визначте та класифікуйте основні функції та повноваження прокуратури в Україні. Охарактеризуйте зміст виявлених вами функцій прокуратури.

4. Назвіть систему органів прокуратури в Україні та охарактеризуйте її основні елементи.

5. Проаналізуйте порядок призначення та звільнення Генерального прокурора України й особливості його конституційно-правового статусу.

6. У чому полягає особливість актів органів прокуратури? Охарактеризуйте загальні та процесуальні правові акти органів прокуратури в Україні. Аргументуйте свою відповідь прикладами.

Рекомендовані джерела та література:

Нормативно-правові акти:

1. Загальна декларація прав людини: прийнята та проголошена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року № 217 А (III) // Вісник Конституційного Суду України. – 2006. – № 3. – С. 69-74.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 1950 року: ратифікована Законом України 17 липня 1997 року № 475/97-ВР разом з першим протоколом та протоколами № 2, 4, 7 та 11 // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 40. – Ст. 263.

3. Про прокуратуру: Закон України від 05.11.1991 р., з наступними змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53. – Ст. 793.

Навчальні, монографічні та науково-періодичні видання:

1. Бакаєв Д. М., Долежан В. В., Корж В. П. Закон України про внесення змін та доповнень до Закону України «Про прокуратуру» / Д. М. Бакаєв, В. В. Долежан, В. П. Корж. – Х.: Право, 1994. – 215 с.

2. Грицаєнко Л. Елементи конституційно-правового статусу прокуратури // Право України. – 2008. – № 8. – С. 115-123.

3. Грицаєнко Л. Конституційно-правовий статус прокуратури України // Вісник прокуратури. – 2007. – № 1. – С. 24-34.

4. Грицаєнко Л. Р. Конституційно-правовий статус прокуратури України : підручник / Л. Р. Грицаєнко. – К. : БІНОВАТОР, 2007. – 544 с.

5. Грицаєнко Л.Р. Модернізація функцій прокуратури України в контексті розвитку громадянського суспільства // Часопис Київського університету права. – 2008. – № 3. – С. 102-106.

6. Грошевой Ю., Марочкін І. Прокурорський нагляд в Україні / Ю. Грошевой, І. Марочкін. – Донецьк, 1997. – 289 с.

7. Грошевой Ю. М. Прокурорский надзор в Украине. Учебное пособие / Ю. М. Грошевой. – К.: Право, 1993. – 325 с.

8. Давиденко Л. М. Питання конституційно-правового статусу прокуратури України та удосконалення її діяльності / Л. М. Давиденко. – Х.: Право, 1999. – 265 с.

9. Давиденко Л. М. Ціль, завдання і функції прокуратури / Л. М. Давиденко. – Х.: Право, 1992. – 215 с.

10. Долежан В.В. Деякі аспекти конституційно-правового регулювання діяльності прокуратури // Вісник Національної Академії прокуратури України. – 2008. – № 2. – С. 38-43.

11. Долежан В., Косюта М. Конституційна реформа і функції прокуратури Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. – № 12. – С. 27 – 32.

12. Долежан В. В., Косюта М. В. Перспективи розвитку прокуратури України як системи органів правозахисту // Актуальні проблеми держави і права. Збірник наукових праць. – 2004. – Вип. 22. – С. 983-988.

13. Долежан В. Проблеми визначення статусу прокуратури у діяльності Конституційної Асамблеї // Вісник Національної Академії прокуратури України. – 2012. – № 3. – С. 16-21.
14. Дьомін Ю. М. Прокурорський нагляд в Україні на сучасному етапі: монографія / Ю. М. Дьомін – К.: УкрІНТЕІ, 2013. – 308 с.
15. Закон України «Про прокуратуру». Науково-практичний коментар: у 3 кн. / за заг ред. В. П. Пшонки, О. М. Литвака. – Кн. 1. – К.: Алерта, 2013. – 336 с.
16. Каркач П. Проблеми організації прокуратури і оптимізації її діяльності в сучасних умовах / П. Каркач. – Х.: Право, 1998. – 285 с.
17. Косюта М. Прокурорська система України в умовах демократичного суспільства / М. Косюта. – Одеса: Юрид. літ., 2002. – 366 с.
18. Кравчук В.М. Інституційно-правовий аспект функціонування прокуратури України як органу державної влади: монографія / В.М. Кравчук. – Тернопіль: Терно-граф, 2013. – 272 с.
19. Марочкін І., Толочко О. Організація роботи в органах прокуратури. Навчальний посібник / І. Марочкін, О. Толочко. – Х.: Право, 2002. – 355 с.
20. Марочкін І.Є. Прокуратура України: проблеми становлення й розвитку // Проблеми законності. – 2009. – № 100. – С. 376-385.
21. Мичко М. Функції та організаційний устрій прокуратури / М. Мичко. – Донецьк, 2001. – 365 с.
22. Полянський Ю. Конституційне реформування прокуратури України (нові виклики) // Вісник Національної Академії прокуратури України. – 2009. – № 2. – С. 16-43.
23. Прокуратура України: Академічний курс : підручник / В. В. Сухонос та ін. – Суми : ВТД "Університет. кн.", 2005. – 566 с.
24. Прокурорський нагляд за додержанням законів щодо подолання проявів расової, національної нетерпимості, ксенофобії: навч.-практ. посіб. / За ред. В. В. Білоуса. – К. : Алерта, 2013. – 144 с.
25. Скрипнюк О. Конституційно-правовий статус прокуратури України: завдання, функції, повноваження // Вісник Національної Академії прокуратури України. – 2009. – № 2. – С. 21-27.
26. Сухонос В.В. Конституційно-правові засади організації і діяльності прокуратури в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 1. – С. 75-80.
27. Сухонос В. В. Організація і діяльність прокуратури в Україні (історія і сучасність) / В. В. Сухонос. – Суми, 2004. – 414 с.
28. Сухонос В.В. Поняття і сутність правового статусу прокуратури // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 51. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2011. – С. 209-213.
29. Сухонос В. В. Прокуратура України у схемах, таблицях і діаграмах : навчальний посібник / В. В. Сухонос, О. Є. Звірко, Л. Р. Грицаєнко. – Суми : ВТД "Університет. кн.", 2006. – 256 с.
30. Тацій В. Поняття та система правоохоронних органів: у контексті системних змін до Конституції України // Вісник Академії правових наук України. – 2012. – № 4. – С. 3-17.
31. Тацій В. Прокуратура та органи правопорядку в системі правоохоронних органів у контексті системних змін до Конституції України // Вісник прокуратури. – 2013. – № 3. – С. 3-15.
32. Тодика Ю. М., Марцеляк О. В. Конституційний Суд України і прокуратура в конституційно-правовому механізмі забезпечення основних прав громадян: Монографія. – Х., 1998.
33. Федоренко В. Інститут прокуратури в системі конституційного права України // Вісник прокуратури. – 2006. – № 7. – С. 48-59.

**Тема 7: “Конституційні основи територіального устрою України.
Конституційний статус Автономної Республіки Крим”**

(2 години)

*Нема на світі України, немає другого Дніпра;
А ви претесь на чужину шукати доброго добра.
Тарас Шевченко*

Мета заняття: формування цілісного уявлення про конституційні основи територіального устрою України та конституційний статус Автономної Республіки Крим.

Завдання: засвоєння системи та принципів адміністративно-територіального устрою; особливостей конституційно-правового статусу Автономної Республіки Крим.

Питання для обговорення:

1. Форма державного устрою. Ознаки України як унітарної держави.
2. Поняття, зміст та принципи територіального устрою.
3. Система та принципи адміністративно-територіального устрою.
4. Автономна Республіка Крим – адміністративно-територіальна автономія у складі України.
5. Особливості конституційно-правового статусу Автономної Республіки Крим.

Основні терміни та поняття: автономія; Автономна Республіка Крим; адміністративно-територіальна одиниця; адміністративно-територіальний поділ; адміністративно-територіальний устрій; державна територія; державний кордон; державний устрій; междліс; місто; населений пункт; область; політико-територіальний устрій; район; регіон; селище; село;

система адміністративно-територіального устрою; територія; унітарна держава; форма державного устрою.

Темі рефератів:

1. Територія в конституційному праві України.
2. Конституційно-правовий режим державного кордону України.
3. Конституційно-правовий статус органів влади Автономної Республіки Крим.
4. Особливості конституційно-правового статусу міст Києва та Севастополя.

Творчо-аналітичні завдання (форма виконання письмова):

Тести-тренінги

1. Простір, зафіксований державним кордоном, на який поширюється суверенітет держави – це:

1) адміністративно-територіальний устрій; 2) політико-територіальний устрій; 3) територія держави; 4) державний кордон; 5) столиця держави.

2. Назвіть види територіального устрою:

1) суспільний; 2) політико-територіальний; 3) прикордонний; 4) адміністративно-територіальний; 5) транзитний.

3. Територіальна організація держави, що характеризується внутрішнім поділом її на складові – адміністративно-територіальні одиниці різного рівня, відповідно до яких утворюються місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування – це:

1) суспільний лад; 2) політико-територіальний устрій; 3) прикордонний режим; 4) адміністративно-територіальний устрій; 5) територія держави.

4. Територіальний устрій України ґрунтується на засадах:

1) єдності та цілісності державної території; 2) законності; 3) поєднання централізації та децентралізації у здійсненні державної влади; 4) поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову; 5) збалансованості та

соціально-економічного розвитку регіонів з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій.

5. Сукупність адміністративно-територіальних одиниць, що становлять основу територіального устрою України – це:

1) система адміністративного устрою України; 2) система державного ладу України; 3) система конституційного ладу України; 4) територія держави; 5) державні органи України.

6. Систему адміністративно-територіального устрою України складають:

1) Автономна Республіка Крим; 2) регіони; 3) області; 4) воєводства; 5) міста; 6) райони в містах; 7) хутори.

7. До складу України входять наступні області:

1) Волинська; 2) Луцька; 3) Житомирська; 4) Ужгородська; 5) Закарпатська; 6) Подільська; 7) Київська.

8. Адміністративно-територіальна одиниця України зі спеціальним правовим статусом, невід’ємна складова України, що вирішує в межах Конституції та законів України питання, віднесені до її відання – це:

1) Автономна Республіка Крим; 2) регіон; 3) область; 4) район; 5) місто; 6) район в місті; 7) село.

9. Адміністративно-територіальна одиниця, що сформувалася у межах території України під впливом історичних, географічних, економічних та інших чинників і характеризується певною самостійністю у вирішенні соціальних, економічних і культурних питань, а також у здійсненні регіональної політики – це:

1) Автономна Республіка Крим; 2) регіон; 3) область; 4) район; 5) місто; 6) район в місті; 7) село.

10. Великий населений пункт, що має власне комунальне господарство, житловий фонд і мережу соціально-культурних закладів; адміністративний, промисловий, торговельний і культурний центр – це:

1) мегаполіс; 2) регіон; 3) область; 4) район; 5) місто; 6) район в місті; 7) село.

11. Населений пункт, як правило, розташований при промислових підприємствах, будовах, залізничних вузлах, гідротехнічних спорудах, підприємствах із переробки сільськогосподарської продукції тощо, що має власну комунальну і соціальну інфраструктуру – це:

1) мегаполіс; 2) регіон; 3) область; 4) район; 5) місто; 6) селище; 7) село.

12. Представницьким органом Автономної Республіки Крим є:

1) Уряд Автономної Республіки Крим; 2) Загальні збори Автономної Республіки Крим; 3) Державна дума Автономної Республіки Крим; 4) Верховна Рада Автономної Республіки Крим; 5) Президент Автономної Республіки Крим; 6) Диван Автономної Республіки Крим; 7) Рада міністрів Автономної Республіки Крим.

13. Урядом Автономної Республіки Крим є:

1) Кабінет Міністрів Автономної Республіки Крим; 2) Загальні збори Автономної Республіки Крим; 3) Державна рада Автономної Республіки Крим; 4) Верховна Рада Автономної Республіки Крим; 5) Президент Автономної Республіки Крим; 6) Диван Автономної Республіки Крим; 7) Рада міністрів Автономної Республіки Крим.

14. Автономної Республіки Крим здійснює нормативне регулювання з питань:

1) сільського господарства і лісів; 2) місцевого самоврядування; 3) мисливства; 4) державної служби; 5) житлового господарства; 6) благодійництва; 7) митної справи.

14. Автономної Республіки Крим здійснює нормативне регулювання з питань:

1) податків; 2) меліорації та кар'єрів; 3) бджільництва; 4) санітарної та лікарняної служби; 5) містобудування; 6) готельної справи; 7) судоустрою.

15. До відання Автономної Республіки Крим належить:

1) призначення виборів Президента України; 2) організація та проведення місцевих референдумів; 3) розроблення проекту державного бюджету; 4) управління майном, що належить Автономній Республіці Крим; 5) охорона громадського порядку; 6) визнання статусу місцевостей як курортів; 7) охорона і використання пам'яток історії.

Завдання на перерахування:

- види територіального устрою;
- засади територіального устрою України;
- система адміністративно-територіального устрою України;
- види адміністративно-територіальних одиниць;

Завдання на порівняння:

- адміністративно-територіальний устрій і територіальний устрій;
- адміністративно-територіальний устрій і політико-територіальний устрій;
- державний устрій і територіальний устрій;
- адміністративно-територіальна одиниця і населений пункт;
- адміністративно-територіальна одиниця і територіальна громада.

Задачі

1. Сорок п'ять народних депутатів України виступили перед Верховною Радою України з ініціативою щодо перейменування назви міста Луцьк на Лучеськ, обґрунтовуючи це поверненням місту з давньою історією його первинної назви. Парламент розглянувши подану пропозицію, прийняв більшістю від конституційного складу Постанову «Про перейменування назви міста Луцьк на Лучеськ». Волинська обласна рада не погодилась з даним рішенням парламенту та звернулася з конституційним поданням до Конституційного Суду України щодо конституційності вище вказаної Постанови Верховної Ради України.

Скажіть будь-ласка, до повноважень якого органу влади належить перейменування населених пунктів? Яке повинен прийняти рішення Конституційний Суд України у даній справі?

2. Народним депутатом України К. до апарату Верховної Ради України було подано проект Закону України «Про внесення змін до Конституції Автономної Республіки Крим». Через 25 днів після його реєстрації, Голова Верховної Ради України за пропозицією комітету ВРУ з питань правової політики повернув даний законопроект суб'єкту права законодавчої ініціативи з мотивів його невідповідності Конституції України.

Чи є особливості у прийнятті Закону України «Про внесення змін до Конституції Автономної Республіки Крим»? Наскільки юридично вірними є дії Голови Верховної Ради України у даному разі?

3. Меджліс кримськотатарського народу прийняв рішення про передачу незайнятих земель у Старокримському районі Автономної Республіки Крим у приватну власність сім'ям кримськотатарського народу, які зробили відповідне клопотання до меджлісу щодо освоєння даних земель. Цей крок був аргументований зменшенням соціальної напруги на півострові, пов'язаної з питаннями отримання землі у власність, зокрема, репатріантами.

Що таке Меджліс кримськотатарського народу? Чи визначено його статус у чинному конституційному законодавстві? Чи уповноважений він приймати подібного роду рішення?

4. Депутати постійної комісії Верховної Ради Автономної Республіки Крим, розробляючи проект Постанови Верховної Ради АРК «Про управління майном, що знаходиться на балансі органів влади Автономної Республіки Крим», стикнулися з однією проблемою. Суть її полягала у тому, що чинне законодавство України не надає чіткої відповіді на питання – до якого виду власності необхідно віднести власність Автономної Республіки Крим?

Виокремте згідно чинного законодавства види власності. До якого б виду власності Ви віднесли власність Автономної Республіки Крим? Свої міркування обґрунтуйте.

5. Голова Ялтинської міської ради Б. був обраний депутатом Верховної Ради Автономної Республіки Крим за списками однієї із політичних партій. З мотивів усунення обставин, які призводять до порушення вимог щодо

несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, новообраний Голова Верховної Ради АРК М. запропонував Б. відмовитися від займаної ним посади на користь депутатської діяльності. Інакше, наголосив Голова Верховної Ради АРК, його повноваження депутата Верховної Ради АРК буде достроково припинено. Отримавши відмову Б., дане питання було поставлено М. на голосування, яке підтримали більшість депутатів від складу Верховної Ради АРК.

Як Ви вважаєте, наскільки юридично вірними є дії Голови Верховної Ради АРК виходячи з вище наведених фактів та обставин?

Запитання для самоконтролю:

1. Визначте поняття територіального устрою України і порівняйте його з адміністративно-територіальним устроєм держави. Як ці поняття пов'язані з місцевим самоврядуванням в Україні?

2. Якими нормативно-правовими актами урегульовано адміністративно-територіальний устрій України? Прокоментуйте необхідність і перспективи прийняття самостійного закону про адміністративно-територіальний устрій України?

3. Визначте систему адміністративно-територіального устрою України. Співвіднесіть конституційно визначені адміністративно-територіальні одиниці з територіальними громадами.

4. У чому полягає особливість адміністративно-територіального устрою м. Києва, Київської області та м. Севастополя?

5. Охарактеризуйте конституційно-правовий статус Автономної Республіки Крим. До якого виду автономій слід відносити АР Крим?

6. Назвіть і охарактеризуйте основні функції та повноваження Автономної Республіки Крим за Конституцією та законами України.

7. Охарактеризуйте систему органів Автономної Республіки Крим та їх конституційну правосуб'єктність. У чому полягає призначення Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим.

8. Визначте зміст конституційно-правового статусу Верховної Ради Автономної Республіки Крим і Ради міністрів Автономної Республіки Крим.

9. У чому полягає особливість конституційно-правового статусу столиці України – міста-героя Києва? Охарактеризуйте специфіку адміністративно-територіального устрою столиці.

Рекомендовані джерела та література:

Нормативно-правові акти:

1. Конституція Автономної Республіки Крим, затверджена Законом України від 23.12.1998 року // Відомості Верховної Ради України. – 1999. - № 5-6. – Ст. 179.

2. Про Автономну Республіку Крим: Закон України від 17.03.1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 11.

3. Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим: Закон України від 10.02.1998 р., з наступними змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 29. – Ст. 191.

4. Про державний кордон України: Закон України від 04.11.1991 р., з наступними змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 2. – Ст. 5.

5. Про Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим: Закон України від 02.03.2000 р., з наступними змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 21. – Ст. 158.

6. Про статус депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим: Закон України від 22.12.2006 р., з наступними змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 14. – Ст. 168.

7. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 8.09.2005 р., з наступними змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 51. – Ст. 548.

8. Про столицю України – місто-герой Київ: Закон України від 15.01.1999 р., з наступними змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 11. – Ст. 79.

9. Рішення Конституційного Суду України від 13.07.2001 року № 11-рп/2001 у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо офіційного тлумачення термінів «район» та «район у місті», які застосовуються в пункті 29 частини першої статті 85, частині п'ятій статті 140 Конституції України, і поняття «організація управління районами в містах», яке вживається в частині п'ятій статті 140 Конституції України та в частині першій статті 11 Закону України «Про столицю України – місто-герой Київ», а також щодо офіційного тлумачення положень пункту 13 частини першої статті 92 Конституції України, пункту 41 частини першої статті 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» стосовно повноваження міських рад самостійно вирішувати питання утворення і ліквідації районів у місті (справа про адміністративно-територіальний устрій) // Офіційний вісник України. – 2001. – № 29. – Ст. 1327.

10. Рішення Конституційного Суду України від 16.01.2003 року № 1-рп/2003 у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень Конституції Автономної Республіки Крим та Закону України «Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим» (справа про Конституцію Автономної Республіки Крим) // Офіційний вісник України. – 2003. – № 5. – Ст. 192.

11. Рішення Конституційного Суду України від 3.03.1998 року № 2-рп/98 у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону Республіки Крим «Про об'єднання громадян» (справа про об'єднання громадян в Автономній Республіці Крим) // Вісник Конституційного Суду України. – 1998. – № 2. – С. 19-23.

12. Рішення Конституційного Суду України від 27.02.2001 року № 1-рп/2001 у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень Регламенту Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Положення про Рахункову палату Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Положення про порядок управління майном, що належить Автономній Республіці Крим або передане в її управління, затверджених відповідними постановами Верховної Ради Автономної Республіки Крим та Постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про заходи щодо посилення кадрової роботи в Автономній Республіці Крим» (справа про правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим) // Вісник Конституційного Суду України. -2001. – № 1. – С. 5-39.

Навчальні, монографічні та науково-періодичні видання:

1. Адміністративно-територіальна реформа в Україні: оптимальна модель / заг. ред. О. І. Соскін. – К. : Інститут трансформації суспільства, 2007. – 287 с.

2. Адміністративно-територіальна реформа в Україні: політико-правові проблеми : монографія / І. О. Кресіна та ін. ; ред. І. О. Кресіна. – К. : Логос, 2009. – 480 с.

3. Адміністративно-територіальний устрій України. Історія. Сучасність. Перспективи : монографія / Куйбіда В. С. та ін. ; за заг. ред. Турчинова О. В. – К. : [б. в.], 2009. – 615 с.

4. Адміністративно-територіальний устрій та сталий розвиток регіону (концептуальні основи та методологія) : монографія / В. М. Бабаєв та ін. - 2-ге вид., стер. – Х. : НТУ "ХП", 2008. – 316 с.

5. Боєчко В. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан / В. Боєчко та ін. – К. : Основи, 1994. – 168 с.

6. Верменич Я. В. Територіальна організація в Україні як наукова проблема: регіонально-історичний та політико-адміністративний виміри : монографія / Я. В. Верменич. – К. : [б.в.], 2008. – 160 с.

7. Ганущак Ю. І. Територіальна організація влади. Стан та напрямки змін : монографія / Юрій Ганущак. – К. : Легальний статус, 2012. – 317 с.

8. Грицак В.М. До питання про поняття адміністративно-територіального устрою України // Право і суспільство. – 2010. – № 3. – С. 30-35.

9. Грицак В. Конституційно-правові поняття «державний устрій» та «територіальний устрій» і застосування їх у юридичній науці // Віче. – 2010. – № 7. – С. 8-10.

10. Губань Р. В. Правове регулювання адміністративно-територіального устрою України: вступ до курсу : навч. посіб. / Губань Р. В. – К. : Вид-во Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 2011. – 210 с.

11. Копиленко О. Л. Автономна Республіка Крим : проблеми правового статусу : монографія / О. Л. Копиленко. – К. : Таксон, 2002. – 342 с.

12. Копиленко О. До проблеми правового статусу Автономної Республіки Крим // Вісник Академії правових наук. – 1998. – № 1. – С. 41-50.

13. Копиленко О. Готовність чи безпорадність (чи здатне українське законодавство розв'язувати гострі проблеми АР Крим) // Вісник Академії правових наук України. – 2002. – № 2 (29). – С. 35-46.

14. Куйбіда В. С. Генеза територіальної організації України. Конституційно-правові аспекти : монографія / В. С. Куйбіда, І. Я. Заяць. – Х. : Книжковий клуб "Клуб сімейного дозвілля", 2010. – 479 с.

15. Куйбіда В. С. Територіальне планування в Україні: європейські засади та національний досвід / В. С. Куйбіда, Ю. М. Білоконь. – К. : Логос, 2009. – 107 с.
16. Кучабський О. Г. Адміністративно-територіальна організація України: теорія, методологія, механізми становлення : монографія / Олександр Кучабський. – Л. : ЛРІДУ НАДУ, 2010. – 315 с.
17. Магновський І. Особливості конституційно-правового статусу Автономної Республіки Крим // Юридична Україна. – 2009. – № 5. – С. 21-24.
18. Макаруч В. Правове регулювання кордонів незалежної України // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – 2001. – № 2. – С. 107-116.
19. Малиновський В. Я. Територіальна організація влади України: концептуальні засади трансформації : монографія / В. Я. Малиновський. – Луцьк : РВВ Волин. нац. ун-ту ім. Л. Українки, 2010. – 450 с.
20. Малишко М. І. Конституційні основи територіального устрою України / М. І. Малишко. – К. : УНА, 2002. – 52 с.
21. Міста та громади в адміністративно-територіальній реформі в Україні : міжнародний досвід та практичні пропозиції / М. В. Пітцик та ін. – К. : [б.в.], 2008. – 136 с.
22. Мяловицька Н.А. Сучасні тенденції видозмін державного устрою як структурного елемента форми держави // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2012. – № 4. – С. 59-64.
23. Носенко О.В. Особливості конституційно-правового розвитку Автономної Республіки Крим на сучасному етапі державотворення // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2012. – № 8. – С. 28-33.
24. Онупрієнко А. Концептуальні питання адміністративно-територіального устрою України // Вісник Академії правових наук. – 2008. – № 3. – С. 140-142.
25. Саханенко С. Є. Територіальна організація влади в Україні : навч.-метод. посіб. / С. Є. Саханенко, М. П. Попов, О. І. Чебан. – О. : ОРІДУ НАДУ, 2011. – Ч. 1 : Територіальні основи публічної влади в Україні. – 2011. – 278 с.
26. Саханенко С. Є. Територіальні основи організації публічної влади в Україні : конспект лекцій / С. Є. Саханенко. – О. : ОРІДУ УАДУ, 2003. – 192 с.
27. Скрипнюк О.В. Адміністративно-територіальна реформа і проблеми реалізації сучасної регіональної політики в Україні // Правова держава: щорічник наукових праць. – 2010. – Вип. 21. – С. 158-165.
28. Совгіря О., Іщенко О. Питання адміністративно-територіального устрою у правових позиціях Конституційного Суду України: проблеми теорії та практики // Вісник Конституційного Суду України. – 2010. – № 4. – С. 107-117.
29. Федоренко В. Столиця України – місто-герой Київ: поняття, адміністративно-територіальний устрій і функції (частина перша) // Публічне право. – 2012. – № 4. – С. 23-30.
30. Федоренко В. Столиця України – місто-герой Київ: поняття, адміністративно-територіальний устрій і функції (частина друга) // Публічне право. – 2013. – № 1. – С. 6-12.
31. Чабан А.А. Конституційно-правовий статус Автономної Республіки Крим: проблеми становлення та розвитку // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. – 2010. – № 4. – С. 43-49.
32. Шабельніков В. І. Адміністративно-територіальний устрій України: історичний досвід і уроки (1917 – червень 1941 рр.) : монографія / В. І. Шабельніков. – Донецьк : ДонНУ, 2011. – 305 с.
33. Шкабаро В.М. Аналіз нормативно-правової бази, що визначає конституційно-правовий статус міста в Україні // Часопис Київського університету права. – 2008. – № 3. – С. 116-120.
34. Шкабаро В.М. Критерії класифікації міст // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 4-5. – С. 100-109.

Тема 8: “ Конституційно-правові основи місцевого самоврядування в Україні”

(2 години)

*Яка сільрада, така й громада
Що громада забажає, того й пан не поламає.
Народна мудрість*

Мета заняття: формування цілісного уявлення про конституційно-правові засади місцевого самоврядування в Україні.

Завдання: засвоєння політико-правової природи місцевого самоврядування: основних теорій походження місцевого самоврядування; системи та функцій місцевого самоврядування в Україні; гарантій місцевого самоврядування в Україні.

Питання для обговорення:

1. Поняття та політико-правова природа місцевого самоврядування.
2. Основні теорії походження місцевого самоврядування. Сучасна концепція місцевого самоврядування.
3. Система та функції місцевого самоврядування в Україні.
4. Організаційно-правова та матеріально-фінансова основа місцевого самоврядування.
5. Гарантії місцевого самоврядування в Україні.

Основні терміни та поняття: гарантії місцевого самоврядування; громадські слухання; місцеве самоврядування; місцеві ініціативи; муніципальне право; муніципальні відносини; органи самоорганізації населення; самоврядування; служба в органах місцевого самоврядування; територіальна громада.

Темі рефератів:

1. Поняття і система конституційно-правових засад місцевого самоврядування в Україні.
2. Конституційно-правовий статус територіальної громади.

Творчо-аналітичні завдання (форма виконання письмова):

Тести-тренінги

1. Гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України – це:

1) конституційне право; 2) право на самовизначення; 3) місцеве самоврядування; 4) територіальна громада; 5) муніципальне право.

2. Жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр – це:

1) населення; 2) громадяни; 3) об'єднання громадян; 4) територіальна громада; 5) виборці.

3. Місцеве самоврядування в Україні здійснюється на принципах:

1) народовладдя; 2) законності; 3) гласності; 4) колегіальності; 5) виборності; 6) призначуваності; 7) судового захисту прав місцевого самоврядування.

4. Визначена Конституцією та законами України сукупність суб'єктів місцевого самоврядування, які, відповідно до Конституції та законів України, здійснюють основні функції місцевого самоврядування – це:

1) місцеві ради; 2) система виборчих комісій; 3) система місцевого самоврядування; 4) сукупність територіальних громад; 5) система муніципального права.

5. Система місцевого самоврядування включає:

1) територіальну громаду; 2) міську раду; 3) міського голову; 4) місцеві органи виконавчої влади; 5) обласні ради; 6) обласні державні адміністрації; 7) органи самоорганізації населення.

6. Вкажіть форми безпосереднього волевиявлення територіальних громад, спрямовані на забезпечення безпосереднього здійснення ними самоврядування в межах Конституції і законів України:

1) місцеві вибори; 2) місцеві референдуми; 3) парламентські слухання; 4) загальні збори громадян за місцем їх проживання; 5) місцеві ініціативи; 6) громадські слухання; 7) анкетування.

7. Які питання вирішуються виключно на пленарних засіданнях сільської, селищної, міської ради:

1) затвердження регламенту ради; 2) обрання голів місцевих рад; 3) утворення виконавчого комітету ради; 4) обрання на посаду голів місцевих державних адміністрацій; 5) затвердження плану роботи ради та заслуховування звіту про його виконання; 6) контроль засобів масової інформації; 7) прийняття рішення про недовіру сільському, селищному, міському голові.

8. Встановлені Конституцією і законами України умови і засоби забезпечення організації та діяльності місцевого самоврядування в Україні – це:

1) гарантії місцевого самоврядування; 2) система місцевих рад; 3) система місцевого самоврядування; 4) сукупність територіальних громад; 5) система муніципального права.

9. Назвіть організаційно-правові форми роботи місцевих рад:

1) сесія; 2) колегія; 3) конференція; 4) постійні комісії; 5) тимчасові комісії; 6) робочі групи; 7) президія.

10. Повноваження сільського, селищного, міського голови, вважаються достроково припиненими у разі:

1) його звернення з особистою заявою до відповідної ради про складення ним повноважень голови; 2) припинення його громадянства; 3) набрання законної сили рішенням суду про притягнення його до відповідальності за адміністративне корупційне правопорушення; 4) порушення ним присяги; 5) визнання його судом обмежено дієздатним; 6) його виходу з політичної партії; 7) його смерті.

Завдання на перерахування:

- теорії місцевого самоврядування;
- принципи місцевого самоврядування;
- система місцевого самоврядування;
- види функції місцевого самоврядування за наступними критеріями:
  - за об'єктами;
  - за суб'єктами;
- форми безпосереднього волевиявлення територіальних громад;
- гарантії місцевого самоврядування.

Завдання на порівняння:

- основи місцевого самоврядування та муніципальне право;
- система місцевого самоврядування і структура місцевого самоврядування;
- місцеве самоврядування і територіальна громада;
- органи місцевого самоврядування і місцеві органи виконавчої влади;
- нормативно-правові гарантії місцевого самоврядування і організаційно-правові гарантії місцевого самоврядування.

Задачі

1. Нововолинська міська рада прийняла рішення про проведення місцевого референдуму для вирішення питання про приєднання м. Нововолинська до Львівської області.

Які порушення закону мали місце при прийнятті цього рішення?

2. Виконком сільської ради систематично приймав незаконні рішення, ініціатором яких був його голова. Декілька рішень було скасовано за поданнями прокурора, натомість приймалися нові рішення з порушенням вимог закону.

У якому порядку можна поставити питання про дострокове припинення повноважень сільського голови?

3. Міська рада на своєму пленарному засіданні 2 квітня прийняла рішення про зміну більшості маршрутів міського громадського транспорту. Міський голова в останній день строку, що передбачений чинним законодавством, зупинив це рішення і в цей же день вніс його на повторний розгляд міської ради із обґрунтуванням зауважень. Міська рада в останній день строку, що визначений чинним законодавством, повторно розглянула це рішення і підтвердила його.

Вкажіть дату (число та місяць) коли міська рада повторно підтвердила своє рішення?

4. Депутат міської ради Р. звернувся до місцевого суду з адміністративним позовом проти міської ради. У позові депутат обґрунтовує і доводить незаконність деяких рішень міської ради і просить визнати їх незаконними.

Суд, вирішуючи питання про прийняття позову до розгляду, дійшов висновку, що депутат міської ради є неналежним суб'єктом звернення до суду і не має таких повноважень, як звернення до суду для визнання рішення органу місцевого самоврядування незаконним.

Суд відмовив депутату Р. у порушенні провадження у справі за його позовом і зазначив, що тільки за умови отримання депутатом Р. довіреностей від всіх виборців, що голосували за список партії, за яким його було обрано депутатом, і подання їх до суду можливо порушити провадження за його позовом.

Проаналізуйте повноваження депутатів місцевих рад у сфері захисту прав і законних інтересів виборців. Чи вірно вчинив суд в цьому випадку?

5. Президент концерну “Підшипник” своїм наказом звільнив начальника юридичного департаменту Б. Підставою для звільнення стало те, що Б. було обрано депутатом обласної ради за виборчим списком однієї з політичних партій.

З наказом Б. не погодився і звернувся до суду із вимогою про поновлення на роботі, зазначивши, що його обрання депутатом місцевої ради не може бути підставою для звільнення, а також законом передбачено гарантії збереження робочого місця на період обрання депутатом.

Чи обґрунтовані правові позиції Б.? Які гарантії передбачені для депутатів місцевих рад?

Запитання для самоконтролю:

1. Визначте поняття місцевого самоврядування та охарактеризуйте його історичні витoki. Які основні моделі місцевого самоврядування є нині найпоширенішими у світі?

2. Назвіть основні принципи місцевого самоврядування, визначені Конституцією та законами України.

3. Охарактеризуйте територіальну громаду як основу місцевого самоврядування в Україні. Які конституційні права територіальної громади вам відомі?

4. Проаналізуйте чинне законодавство про місцеве самоврядування в Україні та визначте шляхи його вдосконалення на сучасному етапі.

5. Визначте систему місцевого самоврядування в Україні та охарактеризуйте її основні складові. У чому полягає особливість місцевого самоврядування в містах Києві та Севастополі?

6. Який порядок формування представницьких органів місцевого самоврядування в Україні?

7. Вкажіть і класифікуйте основні функції та повноваження органів місцевого самоврядування в Україні.

8. Які організаційно-правові форми місцевого самоврядування вам відомі?

9. Охарактеризуйте конституційно-правовий статус сільських, селищних, міських голів і депутатів місцевих рад.

10. Що слід розуміти під гарантіями місцевого самоврядування в Україні? Які види гарантій місцевого самоврядування ви знаєте?

Рекомендовані джерела та література:

Нормативно-правові акти:

1. Європейська Хартія місцевого самоврядування, ратифікована Законом України від 15.07.1997 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1997. - № 38.

1. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р., зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. - 1997. - № 24.

2. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11.07.2002 р., зі змінами і доповненнями // Урядовий кур'єр. - 2002. - 2 серпня.

3. Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11.07.2001 р. // Урядовий кур'єр. - 2001. - 15 серпня.

4. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 06.07.2001 р., зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. - 2001. - № 33.

Навчальні, монографічні та науково-періодичні видання:

1. Андресюк Б. П. Місцеве самоврядування в сучасній Україні: проблеми і перспективи / Б. П. Андресюк. – К. : Інформаційно-видавничий центр, 1997. – 222 с.

2. Баймуратов М. О. Місцеве самоврядування та його роль в становленні малого та середнього підприємництва: монографія / М. О. Баймуратов, В. І. Андреев. – Суми: Університетська книга, 2011. – 210 с.

3. Баймуратов М.О. Місцеве самоврядування як загальний спадок людської цивілізації та феномен сучасного світового конституціоналізму // Бюлетень Міністерства юстиції України – 2009 - № 4-5 (90-91). – С. 38-47.

4. Баймуратов М. А., Орзих М. Ф. Международные стандарты местного самоуправления. Учебное пособие / М. А. Баймуратов, М. Ф. Орзих. – О.: Бахва, 1996. – 344 с.

5. Батанов О. В. Акти місцевого самоврядування як джерела конституційного права України: поняття та правова природа // Часопис Київського університету права. – 2007. – № 1. – С. 52-59.

6. Батанов О. В. Конституційно-правовий статус територіальних громад в Україні : монографія / За заг. ред. В. Ф. Погорілка. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 512 с.

7. Батанов О. В. Місцеве самоврядування в Україні в контексті реалізації принципу верховенства права // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – № 11-12. – С. 38-46.

8. Батанов О.В. Муніципальне право як галузь національного права України: дискусійні питання становлення та розвитку // Часопис Київського університету права. – 2008. – № 3. – С. 83-89.

9. Батанов О. В. Основні напрями і види діяльності територіальних громад: проблеми класифікації // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1998. – № 4. – С. 19-25.

10. Батанов О. В. Проблеми місцевого самоврядування в Україні в контексті реалізації принципу верховенства права // Часопис Київського університету права. – 2008. – № 1. – С. 62-73.
11. Батанов О.В. Статут територіальної громади – основний нормативний акт місцевого самоврядування // Право України. – 2004. – № 7. – С. 30-34.
12. Батанов О.В. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні: Монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – 260 с.
13. Батанов О. В., Чудик Н. О. Структура статуту територіальної громади та її елементи: проблеми теорії та практики // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 2-. – С. 80-84.
14. Біленчук П. Д., Кравченко В. В., Підмогильний М. В. Місцеве самоврядування в Україні (муніципальне право): Навч. посібник / П. Д. Біленчук, В. В. Кравченко, М. В. Підмогильний. – К.: Атіка, 2000. – 302 с.
15. Борденюк В. І. Місцеве самоврядування та державне управління : конституційно-правові основи співвідношення і взаємодії : монографія / В. І. Борденюк. – К. : Парламентське видавництво, 2007. – 576 с.
16. Бориславська О. М. Місцеве самоврядування в Україні: теорія та практика реалізації конституційно-правових засад / О. М. Бориславська. – Л. : ПАІС, 2005. – 207 с.
17. Воронов М. П. Місцеве самоврядування та його акти: навчальний посібник / М. П. Воронов. – К.: Либідь, 1992. – 205 с.
18. Делія Ю. Конституційно-правові основи місцевого самоврядування в Україні : проблеми теорії та практики: монографія / Ю. Делія. – Донецьк : НД та РВВ ДЮІ МВС, 2004. – 280 с.
19. Дробуш І. В. Функції органів місцевого самоврядування в Україні: Монографія / І. В. Дробуш. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – 244 с.
20. Журавський В. С. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні : підручник для студентів вищих навчальних закладів / В. С. Журавський, В. О. Серьогін, О. Н. Ярмиш. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 672 с.
21. Калиновський Б. В. Конституційні принципи місцевого самоврядування в Україні: монографія / Б. В. Калиновський. – Кременчук: ПП Щербатих О. В. – 2010. – 183 с.
22. Кампо В. М. Демократизація статусу депутатів місцевих рад / В. М. Кампо. – К.: Ін-т громадянського суспільства, 2001. – 40 с.
23. Колодій А. М. Державне будівництво і місцеве самоврядування : навч. посіб / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 304 с.
24. Конох М. С. Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" (в схемах) : навч. посібник / М. С. Конох. – Дніпропетровськ : Системні технології, 1998. – 103 с.
25. Корнієнко М. І. Місцеве самоврядування в Україні / М. І. Корнієнко. – К.: Демос, 1997. – 66 с.
26. Корнієнко М. І. Муніципальне право України. Концептуальні та організаційно-правові системи: Навч. посібник / М. І. Корнієнко. – К.: Алерта, 2005. – 144 с.
27. Кравченко В. В. Муніципальне право України. Навчальний посібник / В. В. Кравченко, М. В. Пітцик. – К. : Атіка, 2003. – 672 с.
28. Кравчук В.М. Забезпечення законності правових актів органів місцевого самоврядування засобами суду і прокуратури // Вісн. Львів. ін-ту внутр. справ . – 2002 . – № 1. – С. 123-129.
29. Кравчук В.М. Роль і значення актів місцевого самоврядування в системі правових актів України // Актуальні проблеми правознавства. Наук. збір. – Тернопіль : ЮІ ТАНГ , 2001 . – С. 141-145.

30. Крусян А. Р. Взаємодія місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в Україні: Навч. посібник / А. Р. Крусян. – Одеса: Юрид. л-ра, 2001. – 164 с.
31. Куйбіда В. С. Принципи та методи діяльності органів місцевого самоврядування: монографія / В. С. Куйбіда. – К.: МАУП, 2004. – 432 с.
32. Лазор О. Д. Основи місцевого самоврядування: Навч. посібник. 3-є вид., доп. і перероб. / О. Д. Лазор. – К.: Центр навч. літератури, 2003. – 432 с.
33. Любченко П. М. Конституційно-правові основи розвитку місцевого самоврядування як інституту громадянського суспільства / П. М. Любченко. – Х.: Одіссей, 2006. – 352 с.
34. Муніципальне право України : Підручник / За ред. В. Ф. Погорілка, О. Ф. Фрицького. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 352 с.
35. Ольховський Б. І., Єрмолаєв В. М. Правові засади місцевого самоврядування в Україні. Навчальний посібник / Б. І. Ольховський, В. М. Єрмолаєв. – Х.: Рубікон, 1998. – 314 с.
36. Орзих М. Ф., Баймуратов М. А. Международные стандарты местного самоуправления: Учеб. пособие / М. Ф. Орзих, М. А. Баймуратов. – Одесса: АО БАХВА, 1996. – 128 с.
37. Принципи Європейської хартії місцевого самоврядування: навч. посіб. / М. Пітцик, В. Кравченко та ін. – К., 2000. – 136 с.
38. Прієшкіна О. В. Місцева демократія в Україні: інститути та організаційно-правові форми реалізації: Монографія / О. В. Прієшкіна. – О.: Фенікс, 2005. – 248 с.
39. Проблеми функціонування місцевих рад та їх виконавчих органів : монографія / За ред. Ю. М. Тодики. – Х. : Право, 2009. – 540 с.
40. Пухтинський М. О. Розвиток місцевого самоврядування в Україні: стан, проблеми, перспективи / М. О. Пухтинський. – К.: Логос, 2002. – 308 с.
41. Смирнова Т. С. Правове регулювання місцевого самоврядування в Україні: Навч. посіб. / Т. С. Смирнова. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2001. – 262 с.
42. Ткачук А., Агранофф Р., Браун Т. Міське самоврядування: світовий та український досвід: Посібник. – 2-е вид. / А. Ткачук, Р. Агранофф, Т. Браун. – К.: Заповіт, 1998. – 185 с.
43. Федоренко В., Стрельбицька Л. Муніципальне право як інститут конституційного права України // Збірник наукових праць УАДУ при Президентові України / За заг. ред. В.І. Лугового., В.М. Князева. – К.: Вид-во УАДУ, 2000. – Вип. 2. – ч. 3. – С. 289-297.
44. Чернецька О. В. Конституційно-правовий статус депутатів місцевих рад за законодавством України : монографія / О. В. Чернецька. – К. : Видавничий дім «Скіф», КНТ, 2008. – 144 с.
45. Ярмиш О. Н., Серьогін В. О. Державне будівництво та міське самоврядування в Україні. Навч. посібник / За заг. ред. Тодики Ю. М. – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внут. справ, 2002. – 672 с.

Перелік питань для модульної контрольної роботи 3

1. Державна влада як інститут конституційного права.
2. Конституційні загальні засади організації і здійснення державної влади в Україні.
3. Поняття державного органу України і його конституційний статус.
4. Принципи організації і діяльності державних органів.
5. Система і види органів державної влади.
6. Загальна теорія і стан парламентаризму. Місце парламентів у системі вищих органів державної влади.
7. Конституційно-правовий статус та принципи діяльності Верховної Ради України.
8. Конституційний склад і структура Верховної Ради України.
9. Компетенція (функції та повноваження) Верховної Ради України.
10. Основні організаційно-правові форми діяльності Верховної Ради України.
11. Законодавчий процес та інші парламентські процедури.
12. Юридична природа актів Верховної Ради України.
13. Конституційно-правовий статус народного депутата України.
14. Повноваження і форми діяльності народного депутата України.
15. Основні гарантії депутатської діяльності.
16. Поняття та юридичні форми глави держави.
17. Загальна характеристика інституту президента. Становлення інституту президента в Україні.
18. Порядок набуття Президентом України владних повноважень.
19. Функції і повноваження Президента України.
20. Підстави і порядок дострокового припинення повноважень Президента України.
21. Акти Президента України.
22. Поняття виконавчої влади і система її органів
23. Конституційно-правовий статус Кабінету Міністрів України
24. Конституційно-правовий статус Прем'єр-міністра України
25. Конституційно-правовий статус міністерств та інших центральних органів виконавчої влади
26. Конституційно-правовий статус місцевих державних адміністрацій
27. Поняття Конституційного Суду України та його місце в системі органів державної влади
28. Порядок формування Конституційного Суду України
29. Функції та повноваження Конституційного Суду України
30. Структура та організація діяльності Конституційного Суду України
31. Правовий статус та гарантії діяльності суддів Конституційного Суду України
32. Засади організації судової влади в Україні.
33. Організаційні основи системи судів загальної юрисдикції.

34. Професійні судді, народні засідателі та присяжні.
35. Суддівське самоврядування
36. Статус і повноваження Вищої ради юстиції.
37. Поняття конституційно-правового статусу прокуратури.
38. Система і структура прокуратури.
39. Функції та повноваження прокуратури.
40. Порядок діяльності органів прокуратури.
41. Акти прокуратури України.
42. Поняття, принципи та форми територіального устрою України
43. Система адміністративно-територіального устрою України
44. Автономна Республіка Крим – адміністративно-територіальна автономія у складі України.
45. Особливості конституційно-правового статусу Автономної Республіки Крим.
46. Поняття та політико-правова природа місцевого самоврядування.
47. Основні теорії походження місцевого самоврядування. Сучасна концепція місцевого самоврядування.
48. Система та функції місцевого самоврядування в Україні.
49. Організаційно-правова та матеріально-правова основа місцевого самоврядування.
50. Гарантії місцевого самоврядування в Україні.

5. Самостійна робота

Підготовка до семінарських занять допомагає глибше вивчити основні теми курсу конституційного права України, оволодіти вмінням самостійно працювати з Конституцією України, законами, іншими нормативними правовими актами та спеціальною літературою.

Самостійна робота здійснюється у таких формах:

- виконання домашніх завдань;
- доопрацювання матеріалів лекції;
- робота в інформаційних мережах;
- опрацювання додаткової літератури (вказаної наприкінці кожної теми);
- складання конспектів тем, що виносяться на самостійне вивчення.

З усіх тем семінарських занять необхідно використовувати підручники та навчальні посібники вказані в списку рекомендованих джерел до всіх тем курсу «Конституційне право України».

У кінці кожної теми семінарських занять названі, окрім монографічних джерел, нормативно-правові акти, які слід використовувати при підготовці. Вихідні дані актів вказані відповідно до їх первинної редакції. У зв'язку з тим, що до кожного із зазначених актів неодноразово вносилися зміни та доповнення, слід використовувати тексти нормативно-правових актів, розміщених в інформаційно-пошукових системах «Законодавство», «Ліга» та інших електронних базах даних.

Підготовка до семінарських занять передбачає вирішення творчо-аналітичних завдань у формі тестів-тренінгів, завдань на перерахування та порівняння, а також задач до відповідної теми. Перед виконанням завдань необхідно ретельно вивчити всі питання теми практичного заняття та ознайомитися і опрацювати рекомендовану літературу і нормативні джерела. Усі завдання мають виконуватися письмово у спеціальному зошиті для практичних занять з конституційного права України. Слід залишати вільне місце поруч із відповіддю на завдання для того, щоб після обговорення на

практичних заняттях внести певні корективи до відповіді на те чи інше питання.

Розглядаючи конкретне завдання, необхідно дослідити всі обставини казусу і чітко відповісти на поставлені після завдання питання. Відповіді мають носити розширений та обґрунтований характер, обов'язково із посиланням на норми того чи іншого акта, а також на монографічне або навчальне джерело, яке використовувалося.

Вирішення завдань на практичних заняттях передбачає не тільки доповідь студента, якого опитують, з того чи іншого казусу, а й дискусію всіх присутніх студентів з приводу питань до відповідного завдання. Після обговорення практичного завдання викладач підводить підсумки і пояснює правильне рішення, яке має бути зафіксоване в робочому зошиті студента.

Організація поточного модульного контролю

Оцінювання знань студентів з конституційного права України здійснюється на основі результатів поточного модульного контролю (ПМК). Загальним об'єктом оцінювання знань студентів є відповідні частини програми навчальної дисципліни «Конституційне право України», оволодіння якою, відповідно, перевіряється під час ПМК.

Завданням ПМК є перевірка розуміння та засвоєння навчального матеріалу змістового модуля, здатності осмислити зміст теми чи розділу, уміння застосовувати отримані конституційно-правові знання при вирішенні творчо-аналітичних завдань.

Об'єктами поточного модульного контролю знань студентів є успішність на семінарських заняттях та виконання модульних контрольних робіт.

Оцінювання результатів ПМК здійснюється викладачем наприкінці вивчення кожного змістового модуля.

Критеріями оцінювання є:

а) систематичність, активність та успішність роботи студента на лекціях, семінарських заняттях, виконання творчо-аналітичних завдань, самостійне опрацювання тем – від 0 до 2 балів;

б) оцінка за модульну контрольну роботу – від 0 до 20 балів.

Виконання модульних контрольних завдань може проводитися у формі тестування.

Результати ПМК знань студентів вносяться до журналу обліку поточної успішності та є основою для визначення загальної успішності студента і враховуються (у разі необхідності) при виставленні балів за підсумковий контроль знань (ПКЗ). Загальна кількість балів за ПМК складає 40 балів.

У разі невиконання завдань ПМК з об'єктивних причин студенти мають право, за дозволом декана (викладача), скласти їх до останнього семінарського заняття. Час та порядок складання визначає кафедра.

6. Індивідуальні завдання

Індивідуальна робота студентів з конституційного права України може включати: участь у роботі студентського наукового гуртка (проблемної групи) з конституційного права України, у студентських конференціях, конкурсах, олімпіадах; написання рефератів та їх презентація; анотацію прочитаної додаткової літератури; бібліографічний опис літератури; переклад іноземних текстів встановлених обсягів та інші форми роботи.

Вибір студентом видів індивідуальної роботи здійснюється за власними інтересами та попереднім узгодженням з викладачем. Завдання для індивідуальної роботи студент отримує на початку навчального семестру.

Організацію, контроль та оцінку якості виконання індивідуальної роботи студентів здійснює викладач. Результати індивідуальної роботи студента оцінюються не пізніше ніж за 15 днів до початку екзаменаційної сесії, під час якої він має скласти «Конституційне право України». За індивідуальну роботу студент має можливість отримати максимально 10 балів.

Теми подаються на самостійний вибір студентів. Кожна тема може бути обрана одним студентом, що зазначається у поданій таблиці.

№ з/п	Тема	Прізвище та ініціали студента
1.	Конституційне право і політична система України	
2.	Матеріальне і процесуальне право як складові системи конституційного права України	
3.	Об'єкти конституційного права України: поняття, ознаки та види	
4.	Співвідношення та взаємодія інститутів конституційного права України й інших галузевих інститутів права	
5.	Правовий звичай у системі джерел конституційного права України	
6.	Нормативно-правовий договір як джерело конституційного права України	
7.	Загально-дозвільний принцип у конституційно-правовому регулюванні	

8.	Спеціально-дозвільний принцип у конституційно-правовому регулюванні	
9.	Теорії походження конституцій	
10.	Конституція як нормативно-правовий акт	
11.	Конституція і правова система	
12.	Конституція і конституціоналізм	
13.	Конституція і правова доктрина	
14.	Пряма дія норм Конституції України	
15.	Перехідні положення Конституції України	
16.	Забезпечення стабільності конституційного ладу	
17.	Конституційно-правові засади мовної політики	
18.	Конституційно-правове регулювання статусу державних символів України	
19.	Конституційно-правовий статус громадських організацій в Україні	
20.	Конституційно-правова відповідальність політичних партій в Україні	
21.	Поняття та види релігійних організацій в Україні	
22.	Конституційно-правове регулювання відкритої інформації та інформації з обмеженим доступом.	
23.	Конституційно-правовий статус засобів масової інформації.	
24.	Елементи конституційно-правового статусу людини і громадянина.	
25.	Конституційна правосуб'єктність.	
26.	Принципи конституційно-правового статусу людини і громадянина.	
27.	Тенденції конституційно-правового регулювання основних прав, свобод і обов'язків людини і громадянина.	
28.	Громадянство як структурний елемент конституційно-правового статусу людини і громадянина.	
29.	Громадянство як суб'єктивне право особи на громадянство.	
30.	Громадянство як конституційно-правовий інститут.	
31.	Принцип єдиного громадянства.	
32.	Принцип запобігання виникненню випадків безгромадянства.	
33.	Принцип неможливості позбавлення громадянина України громадянства України.	
34.	Принцип визнання права громадянина України на зміну громадянства.	

35.	Набуття громадянства України за народженням.	
36.	Набуття українського громадянства за територіальним походженням.	
37.	Набуття громадянства України у результаті прийняття до громадянства.	
38.	Порядок поновлення у громадянстві України.	
39.	Законодавчі підстави втрати громадянства України.	
40.	Громадянські (особисті) права і свободи людини та громадянина в Україні.	
41.	Політичні права і свободи громадян України.	
42.	Економічні права і свободи людини та громадянина в Україні.	
43.	Соціальні права і свободи людини та громадянина в Україні.	
44.	Культурні права і свободи людини та громадянина в Україні.	
45.	Обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина в Україні.	
46.	Конституційно-правовий статус осіб без громадянства в Україні.	
47.	Конституційна правосуб'єктність іноземців.	
48.	Конституційно-правове регулювання статусу осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.	
49.	Поняття та елементи конституційно-правового статусу іммігрантів в Україні.	
50.	Поняття та елементи конституційно-правового статусу національних меншини в Україні.	
51.	Поняття та зміст конституційно-правового статусу закордонних українців.	
52.	Конституційні принципи виборчого права.	
53.	Виборчий процес та його елементи.	
54.	Критерії класифікації референдумів.	
55.	Законодавче регулювання всеукраїнського референдуму.	
56.	Поняття та ознаки місцевих референдумів.	
57.	Конституційні загальні засади організації і здійснення державної влади в Україні.	
58.	Поняття та структура конституційно-правового статусу органів державної влади.	
59.	Конституційні принципи діяльності Верховної Ради України.	
60.	Основні організаційно-правові форми діяльності	

	Верховної Ради України.	
61.	Конституційно-правовий статус Голови Верховної Ради України.	
62.	Законодавча компетенція Верховної Ради України.	
63.	Елементи конституційно-правового статусу народного депутата України.	
64.	Принципи конституційно-правового статусу народного депутата України.	
65.	Місце Президента України в конституційній системі розподілу влади.	
66.	Підстави і порядок дострокового припинення повноважень Президента України.	
67.	Конституційно-правова відповідальність Президента України.	
68.	Поняття та елементи конституційно-правового статусу Ради національної безпеки і оборони України.	
69.	Порядок формування Кабінету Міністрів України.	
70.	Склад Кабінету Міністрів України.	
71.	Поняття та елементи конституційно-правового статусу Прем'єр-міністра України.	
72.	Конституційно-правовий статус міністерств в Україні.	
73.	Конституційно-правовий статус центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом.	
74.	Конституційно-правовий статус судді Конституційного Суду України.	
75.	Основні організаційно-правові форми діяльності Конституційного Суду України.	
76.	Поняття та елементи конституційно-правового статусу судів загальної юрисдикції.	
77.	Принципи діяльності суддів судів загальної юрисдикції.	
78.	Відповідальність суддів судів загальної юрисдикції.	
79.	Гарантії діяльності суддів судів загальної юрисдикції.	
80.	Поняття та ознаки конституційних засад судочинства в Україні.	
81.	Поняття та елементи конституційно-правового статусу Вищої ради юстиції.	
82.	Принципи організації та діяльності прокуратури України.	

83.	Конституційна процедура призначення та звільнення Генерального прокурора України.	
84.	Поняття та види принципів територіального устрою.	
85.	Поняття та ознаки адміністративно-територіального устрою України.	
86.	Особливості конституційно-правового статусу столиці України.	
87.	Поняття та ознаки Конституції Автономної Республіки Крим.	
88.	Конституційно-правовий статус територіальної громади.	
89.	Конституційно-правовий статус місцевих рад.	
90.	Конституційно-правовий статус органів самоорганізації населення на місцях.	

7. Форма підсумкового контролю успішності навчання

За результатами вивчення курсу студенти складають іспит.

Перелік питань на іспит

1. Поняття, ознаки та принципи конституційного права України.
2. Предмет та методи конституційного права України.
3. Поняття системи конституційного права України та її складові елементи.
4. Структура конституційного права та її складові елементи.
5. Поняття, ознаки та види джерел конституційного права України.
6. Конституційне право України як наука та навчальна дисципліна.
7. Поняття та сутність конституції. Історія Конституції України.
8. Форма і структура Конституції України.
9. Поняття та суть функцій Конституції України.
10. Юридичні властивості Конституції України.
11. Правова охорона Конституції України.
12. Реалізація Конституції України.
13. Поняття та види тлумачення Конституції України.
14. Підготовка, прийняття та зміна Конституції України.
15. Поняття, структура та ознаки конституціоналізму.
16. Поняття та ознаки конституційно-правових відносин.
17. Поняття та елементи складу конституційно-правових відносин.
18. Підстави виникнення, зміни та припинення конституційно-правових відносин.
19. Конституційно-правова відповідальність: поняття, особливості, види.
20. Підстави конституційно-правової відповідальності.
21. Характер, зміст та види конституційно-правових санкцій.
22. Поняття, суть та ознаки конституційного ладу України.
23. Конституційне закріплення суверенітету українського народу і форми його реалізації.
24. Конституційні засади державного суверенітету України і його гарантії.
25. Конституційний принцип поділу влади і його втілення в державно-правовій практиці.
26. Конституційний принцип верховенства права.
27. Політичні та економічні основи конституційного ладу.
28. Конституційні принципи мовної політики України.
29. Статус державних символів України.
30. Міжнародно-правові аспекти засад конституційного ладу України. Статус міжнародних договорів у правовій системі України.
31. Поняття демократичної держави Україна, її зміст.
32. Поняття правової держави Україна, її зміст.
33. Гарантії захисту конституційного ладу України.

34. Поняття та інститути громадянського суспільства.
35. Поняття та види громадських об'єднань.
36. Конституційно-правовий статус громадських організацій: порядок створення, права, обов'язки, відповідальність, підстави та порядок припинення діяльності.
37. Конституційно-правовий статус політичних партій: порядок створення, права, обов'язки, відповідальність, підстави та порядок припинення діяльності.
38. Конституційно-правовий статус релігійних організацій: порядок створення, права, обов'язки, відповідальність, підстави та порядок припинення діяльності.
39. Інформація як об'єкт конституційного регулювання. Законодавство про інформацію.
40. Конституційно-правовий статус засобів масової інформації.
41. Поняття, сутність та структура конституційно-правового статусу людини і громадянина.
42. Принципи конституційно-правового статусу людини і громадянина.
43. Тенденції конституційно-правового регулювання основних прав, свобод і обов'язків людини і громадянина.
44. Поняття і зміст громадянства України.
45. Поняття та сутність принципів громадянства України.
46. Підстави і порядок набуття громадянства України.
47. Підстави припинення громадянства України.
48. Органи, які вирішують питання, пов'язані з громадянством України.
49. Поняття та загальні ознаки конституційних прав і свобод людини та громадянина.
50. Система конституційних прав і свобод людини та громадянина.
51. Громадянські (особисті) права і свободи людини та громадянина в Україні.
52. Політичні права і свободи громадян України.
53. Економічні права і свободи людини та громадянина в Україні.
54. Соціальні права і свободи людини та громадянина в Україні.
55. Культурні права і свободи людини та громадянина в Україні.
56. Гарантії прав і свобод людини та громадянина в Україні.
57. Механізм реалізації та захист прав і свобод людини та громадянина в Україні.
58. Обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина в Україні.
59. Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні.
60. Конституційно-правовий статус іноземців та осіб без громадянства в Україні.
61. Конституційно-правове регулювання статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

62. Поняття та елементи конституційно-правового статусу іммігрантів в Україні.
63. Національні меншини в Україні: поняття, структура та принципи конституційно-правового статусу.
64. Конституційно-правове регулювання статусу закордонних українців.
65. Поняття, принципи та функції безпосередньої демократії (прямого народовладдя).
66. Форми безпосередньої демократії (прямого народовладдя).
67. Поняття, функції та види виборів.
68. Поняття та принципи виборчого права.
69. Поняття та види виборчих систем.
70. Виборчий процес та його стадії.
71. Відповідальність за порушення виборчого законодавства.
72. Поняття, ознаки та види референдумів.
73. Предмети референдумів.
74. Референдумний процес та його стадії.
75. Юридична відповідальність за порушення законодавства про референдуми.
76. Державна влада як інститут конституційного права.
77. Конституційні загальні засади організації і здійснення державної влади в Україні.
78. Поняття та ознаки органу державної влади.
79. Система і види органів державної влади.
80. Поняття та структура конституційно-правового статусу органів державної влади.
81. Загальна теорія і стан парламентаризму. Місце парламентів у системі вищих органів державної влади.
82. Конституційно-правовий статус та принципи діяльності Верховної Ради України.
83. Основні організаційно-правові форми діяльності Верховної Ради України.
84. Конституційний склад і структура Верховної Ради України.
85. Компетенція (функції та повноваження) Верховної Ради України.
86. Поняття та принципи законодавчого процесу.
87. Поняття та види правових актів Верховної Ради України.
88. Поняття та ознаки конституційно-правового статусу народного депутата України.
89. Принципи конституційно-правового статусу народного депутата України.
90. Права та обов'язки народного депутата України. Конституційно-правова природа мандата народного депутата України.
91. Підстави та порядок припинення повноважень народних депутатів України.
92. Гарантії діяльності народних депутатів України.

93. Відповідальність народних депутатів України.
94. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.
95. Конституційно-правовий статус Рахункової палати.
96. Поняття та юридичні форми глави держави. Становлення та розвиток інституту президента в Україні.
97. Президент України: поняття, ознаки і його місце в системі органів державної влади.
98. Функції і повноваження Президента України.
99. Поняття та ознаки правових актів Президента України.
100. Підстави і порядок дострокового припинення повноважень Президента України.
101. Конституційно-правовий статус Ради національної безпеки і оборони України.
102. Адміністрація Президента України, консультативні, дорадчі та інші органи і служби при Президентові України.
103. Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим.
104. Поняття, принципи та функції виконавчої влади в Україні.
105. Поняття та система органів виконавчої влади в Україні
106. Поняття, конституційний статус та ознаки Кабінету Міністрів України.
107. Поняття та елементи конституційно-правового статусу Прем'єр-міністра України.
108. Конституційно-правовий статус міністерств та інших центральних органів виконавчої влади.
109. Конституційно-правовий статус місцевих органів виконавчої влади.
110. Акти органів виконавчої влади.
111. Поняття Конституційного Суду України та його місце в системі органів державної влади.
112. Порядок формування Конституційного Суду України.
113. Функції та повноваження Конституційного Суду України.
114. Структура та організація діяльності Конституційного Суду України.
115. Правовий статус та гарантії діяльності суддів Конституційного Суду України.
116. Поняття та природа судової влади.
117. Поняття та ознаки судів загальної юрисдикції.
118. Принципи побудови системи судів загальної юрисдикції в Україні.
119. Конституційно-правовий статус суддів судів загальної юрисдикції в Україні.
120. Поняття та ознаки конституційних засад судочинства в Україні.
121. Суддівське самоврядування в Україні.
122. Конституційно-правовий статус Вищої ради юстиції.

123. Поняття та елементи конституційно-правового статусу прокуратури України.
124. Система і структура органів прокуратури України.
125. Функції та повноваження прокуратури України.
126. Акти органів прокуратури України.
127. Поняття, ознаки та види територіального устрою.
128. Поняття та види принципів територіального устрою України.
129. Поняття та ознаки адміністративно-територіального устрою України.
130. Система адміністративно-територіального устрою України.
131. Столиця України: особливості конституційно-правового статусу.
132. Утворення Автономної Республіки Крим у складі України.
133. Функції та повноваження Автономної Республіки Крим.
134. Конституційно-правові основи організації та функціонування органів влади Автономної Республіки Крим.
135. Поняття та ознаки Конституції Автономної Республіки Крим.
136. Поняття та політико-правова природа місцевого самоврядування.
137. Основні теорії походження місцевого самоврядування. Сучасна концепція місцевого самоврядування.
138. Система та структура місцевого самоврядування в Україні.
139. Поняття та зміст функцій місцевого самоврядування в Україні.
140. Організаційно-правові форми місцевого самоврядування в Україні.
141. Поняття, ознаки та види гарантій місцевого самоврядування в Україні.

8. Методи та засоби діагностики успішності навчання

Методами та засобами діагностики успішності навчання в ході вивчення даного спецкурсу є: усне опитування, письмові роботи, контрольні роботи, самостійні роботи, виконання ІНДЗ, іспит.

Розподіл балів, які отримують студенти

Поточний контроль (маx = 40 балів)																	Модульний контроль (маx = 60 балів)			Загальна кількість			
Модуль 1			Модуль 2											Модуль 3			Модуль 4						
Змістовий модуль 1			Змістовий модуль 2							Змістовий модуль 3							ІНДЗ				МКР 1	МКР 2	МКР 3
Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	10	20		20	20	100
1	2	3	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7	8						
10			10							10													

Шкала оцінювання модульних контрольних робіт:

0-5 – незадовільно – питання висвітлені недостатньо, не використано юридичної термінології, окремі тези потребують уточнення, доопрацювання.

6-10 – задовільно – питання висвітлені поверхнево, використана частково юридична термінологія, зроблені висновки, які потребують деякого уточнення;

11-15 – добре – питання висвітлені частково, відповідь охоплює основні аспекти, використана певна кількість термінів, класифікації, зроблені окремі висновки;

16-20 – відмінно – питання висвітлені повністю, використана необхідна кількість термінів, класифікації, зроблені конкретні висновки.

Шкала підсумкового оцінювання:

Оцінка в балах	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	
		Оцінка	Пояснення
90 – 100	Відмінно	A	Відмінне виконання
82 – 89	Добре	B	Вище середнього рівня
75 – 81		C	Загалом хороша робота
67 – 74	Задовільно	D	Непогано
60 – 66		E	Виконання відповідає мінімальним критеріям
1 – 59	Незадовільно	FX	Незараховано (з можливістю повторного складання курсу)

9. Методичне забезпечення

1. Гуренко М. М. Практикум до навчальної дисципліни «Конституційне право України» : навч. посіб. / М. М. Гуренко. – Маріуполь, 1999. – 70 с.
2. Єловських У. О. Конституційне право України: навч.-метод. посіб. для студ. ден. форми навч. усіх спец. ун-ту / У. О. Єловських. – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка», 2013. – 183 с.
3. Кравчук В. М. Конституційне право України: програма навчальної дисципліни / В. М. Кравчук. – Луцьк, 2013. – 50 с.
4. Навчально-методичний посібник для самостійної роботи та практичних занять з навчальної дисципліни «Конституційне право України» (відповідно до вимог ECTS) / Уклад.: Ю. Г. Барабаш, В. П. Колісник, Т. М. Слінько та ін. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2010. – 97 с.
5. Нестерович В. Ф. Збірник задач з конституційного права України: Навчальний посібник. – К.: Видавництво «Ліра-К», 2011. – 320 с.
6. Основи права: навч. посіб. для самост. роботи студ. неюрид. спец. / уклад. : Колодяжна В. В., Крисюк Ю. П., Куренда Л. Д. та ін. ; за ред. В. В. Колодяжної, С. Є. Пономаренко. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – 224 с.
7. Правознавство. Програма вступного іспиту та тестові завдання ОКР спеціаліст і магістр / колектив авторів за заг. ред. О. В. Лаби. – Луцьк: Вежа-Друк, 2013. – 336 с.

10. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО ВСІХ ТЕМ КУРСУ КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Нормативно-правові акти

1. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року // Відомості Верховної Ради України. – 1990. – № 31. – Ст. 429.
2. Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 38. – Ст. 502.
3. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К.: Істина, 2010. – 56 с.

Навчальна література

1. Гладун З. С. Конституційне право України : навчальний посібник / З. С. Гладун, М. П. Федоров, М. Г. Федчишин. – Тернопіль : Вид-во ТНЕУ, 2008. – 566 с.
2. Задорожня Г. В. Конституційне право України : навчальний посібник / Г. В. Задорожня. – К. : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2009. – 128 с.
3. Зозуля О. І., Панасюк С. А. Конституційне право України. Альбом схем: навч. посіб. / О. І. Зозуля, С. А. панасюк. – Х.: Харків юридичний, 2012. – 260 с.
4. Кафарський В. І., Припхан І. І. Конституційне право України у схемах: Навч. посіб. / В. І. Кафарський, І. І. Припхан. – К.: Видавництво Ліра-К, 2013. – 272 с.
5. Конституційне право України. Академічний курс : Підручник : У 2 т. – Т. 2 / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. – 800 с.
6. Конституційне право України: навчальний посібник / Ю. М. Бисага та ін. – Ужгород : Ліра, 2007. – 372 с.
7. Конституційне право України : навч. посіб. / За ред. проф. Ю. І. Крегула. – 2-ге вид., допов. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. – 528 с.
8. Конституційне право України: Навчальний посібник для підготовки до іспитів / Упорядники Т. Є. Дяків, І. В. Тетарчук. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 218 с.
9. Конституційне право України : підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. Ю. М. Тодики та В. С. Журавського. – К. : Право, 2008. – 416 с.
10. Конституційне право України. Посібник для підготовки до іспиту / Ю. Г. Барабаш, Л. К. Байрачна, І. І. Дахова та ін.; за заг. ред. Ю. Г. Барабаша. – К. : Право, 2012. – 304 с.
11. Кравченко В. В. Конституційне право України : навчальний посібник / В. В. Кравченко. – Вид. 6-те, виправл. та доповн. – К. : Атіка, 2007. – 592 с.
12. Майданник О. О. Конституційне право України : навч. посіб / О. О. Майданник. – К. : Алерта, 2011. – 380 с.

13. Орзих М. Ф., Крусян А. Р. Конституционное право Украины : Учеб.-метод. пособие / М. Ф. Орзих, А. Р. Крусян. – 4-е изд., перераб. и доп. – Одесса : Фенікс, 2011. – 226 с.

14. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник / за заг. ред. В. Л. Федоренка. – 4-те вид., перероб. і доопр. – К. : Видавництво Ліра-К, 2012. – 576 с.

15. Проблеми сучасної конституціоналістики: навч. посіб. / За ред. М.П. Орзіха. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 272 с.

16. Проблеми сучасної конституціоналістики. Випуск 2: Конституційні перетворення в Україні: навч. посіб. / М. П. Орзіх, В. М. Шаповал, А. Р. Крусян та ін.; за ред. М. П. Орзіха. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 432 с.

17. Серьогін В. О. Конституційне право України : навчальний посібник / В.О. Серьогін. – Харків : ХНУВС, 2010. – 368 с.

18. Скрипнюк О. В. Конституційне право України : підручник для студентів вищих навчальних закладів / О. В. Скрипнюк. – К. : Ін Юре, 2010. – 672 с.

19. Совгиря О. В., Шукліна Н. Г. Конституційне право України. Повний курс : навч. посіб. / О. В. Совгиря, Н. Г. Шукліна. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 544 с.

20. Фрицький О. Ф. Конституційне право України : підручник / О. Ф. Фрицький. – 3-є вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 512 с.

21. Чушенко В. І. Конституційне право України : підруч. / В. І. Чушенко, І. Я. Заяць. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 488 с.

22. Шаптала Н. К., Задорожня Г. В. Конституційне право України : навч. посіб. / Н. К. Шаптала, Г. В. Задорожня. – Дніпропетровськ : ТОВ «ЛізуновПрес», 2012. – 472 с.

23. Шляхтун П. П. Конституційне право України : підручник / П. П. Шляхтун. – К. : «Освіта України», КНТ, 2008. – 592 с.

Наукова література

1. Барабаш Ю. Г. Нариси з конституційного права : Зб. наук. праць / Юрій Барабаш. – Х.: Право, 2012. – 160 с.

2. Демків Р. Я. Конституційне право України: курс лекцій / Р. Я. Демків. – Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2012. – 332 с.

3. Держава і право у світлі сучасної юридичної думки : Збірник наукових праць на пошану академіка Юрія Сергійовича Шемшученка. До 75-річчя від дня народження. – К. : Видавництво «Юридична думка», 2010. – 456 с.

4. Конституционные преобразования в Украине: история, теория и практика: монография / М. Ф. Орзих, А. Р. Крусян, В. Н. Шаповал и др.; под ред. М. Ф. Орзіха. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 512 с.

5. Міжкафедральний науково-практичний семінар «Конституція України : питання теорії і практики». – К. : «МП Леся», 2012. – 220 с.

Науково-практична література

1. Коментар до Конституції України / За заг. ред. В. Ф. Опришка. – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996. – 376 с.

2. Конституція України : Науково-практичний коментар / За заг. ред. В. Я. Тація. – Харків : Видавництво «Право»; К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 808 с.

3. Конституція України : Науково-практичний коментар / За заг. ред. В. Я. Тацій (голова редкол), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2011. – 1128 с.

4. Мучник А. Г. Комментарий к Конституции Украины / А. Г. Мучник. – 2-е изд., испав. и доп. – К. : парламентское издательство, 2003. – Кн. 1. – 400 с.

5. Теліпко В. Е. Науково-практичний коментар Конституції України. Станом на 1 грудня 2010 року / За ред. Мусіяки В. Л. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 544 с.

Довідково-енциклопедична література

1. Великий енциклопедичний юридичний словник : А-я / За ред. Ю. С. Шемшученка. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Юридична думка, 2012. – 1017 с.

2. Конституційне право України: темат. слов. / упоряд.: В. В. Галуцько та ін. – Херсон: Херсон. міськ. друк., 2010. – 131 с.

3. Наливайко Л. Р., Беляєва М. В. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права (Explanatory Terminological Dictionary on Constitutional Law) / Л. Р. Наливайко, М. В. Беляєва. – Запоріжжя: Дніпропетр. металург, 2008. – 256 с.

4. Шляхтун П. П. Конституційне право : словник термів / П. П. Шляхтун. – К. : Либідь, 2005. – 568 с.

Електронні адреси у мережі Інтернет сайтів вищих органів державної влади, деяких установ та неурядових організацій

(подається в алфавітному порядку)

Академія правових наук України [Електронний ресурс]: офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.apnu.kharkiv.org/>

Антимонопольний комітет України [Електронний ресурс]: офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.amc.gov.ua>.

Верховна Рада Автономної Республіки Крим [Електронний ресурс]: веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.rada.crimea.ua>.

Верховна Рада України [Електронний ресурс]: офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

Верховний Суд України [Електронний ресурс]: інформаційний сервер. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua>.

Вища рада юстиції України [Електронний ресурс]: офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.vru.gov.ua>.

Вищий Адміністративний Суд України [Електронний ресурс]: офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.vasu.gov.ua>.

Вищий господарський суд України [Електронний ресурс]: офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.arbitr.gov.ua>.

Генеральна прокуратура України [Електронний ресурс]: офіційний Інтернет-портал. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua>.

Державна служба охорони [Електронний ресурс]: офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.dso.com.ua>.

Європейська комісія за демократію через право (Венеціанська комісія) [Електронний ресурс]: офіційний Інтернет-портал. – Режим доступу: <http://www.venice.coe.int/>

Європейський суд з прав людини [Електронний ресурс]: офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.echr.coe.int/>

Журнал Верховної Ради України «Віче» [Електронний ресурс]: офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.viche.info/>

Кабінет Міністрів України [Електронний ресурс]: Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>.

Конституційний Суд України [Електронний ресурс]: офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua>.

Міністерство внутрішніх справ України [Електронний ресурс]: офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua>.

Міністерство закордонних справ України [Електронний сайт]: офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua>.

Міністерство надзвичайних ситуацій України [Електронний сайт]: Офіційний інформаційний портал. – Режим доступу: <http://www.mns.gov.ua>.

Міністерство оборони України [Електронний сайт]: офіційний веб-сайт Міністерства оборони України. – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua>.

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України [Електронний ресурс]: офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua>.

Міністерство юстиції України [Електронний ресурс]: офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua>.

Національна академія державного управління при Президентові України [Електронний ресурс]: офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua>.

Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського [Електронний ресурс]: офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/>

Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення [Електронний ресурс]: офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://nrada.gov.ua>.

Національний банк України [Електронний ресурс]: офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.

Організація Об'єднаних Націй (Представництво в Україні) [Електронний ресурс]: офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.un.org.ua/>

Президент України [Електронний ресурс]: офіційне Інтернет-представництво. – Режим доступу: <http://www.prezident.gov.ua>.

Програма сприяння Парламенту України [Електронний ресурс]: офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.pdp.org.ua>

Рада Європи [Електронний ресурс]: офіційний сайт. – Режим доступу: <https://hub.coe.int>

Рада національної безпеки і оборони України [Електронний ресурс]: офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.rainbow.gov.ua>.

Служба безпеки України [Електронний ресурс]: офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://ssu.gov.ua>.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини [Електронний ресурс]: веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.ombudsman.kiev.ua>.

Центральна виборча комісія України [Електронний ресурс]: офіційний веб-сервер. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua>.

ЗМІСТ

I. ВСТУП.....	4
II. Структура навчальної дисципліни «Конституційне право України».....	8
III. Програма навчальної дисципліни «Конституційне право України».....	10
IV. Теми практичних занять.....	33
<i>Змістовий модуль 1. Конституційне право як галузь права. Теорія конституції</i>	33
Тема 1. Конституційне право як галузь права, наука і навчальна дисципліна.....	33
Тема 2. Теоретична характеристика Конституції України.....	42
Тема 3. Конституційно-правові відносини.....	51
<i>Перелік питань для модульної контрольної роботи № 1</i>	57
<i>Змістовий модуль 2. Засади конституційного ладу України. Конституційно-правовий статус людини і громадянина. Форми безпосередньої демократії</i>	58
Тема 1. Основи конституційного ладу України.....	58
Тема 2. Конституційні засади громадянського суспільства в Україні.....	67
Тема 3. Загальна характеристика конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні.....	80
Тема 4. Громадянство України.....	87
Тема 5. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні.....	98
Тема 6. Конституційно-правовий статус осіб, які на законних підставах перебувають на території України та закордонних українців.....	111
Тема 7. Форми безпосередньої демократії в Україні.....	123
<i>Перелік питань для модульної контрольної роботи № 2</i>	140

Змістовий модуль 3. Конституційно-правові основи організації і здійснення державної влади та місцевого самоврядування в Україні.....	142
Тема 1. Конституційно-правовий статус законодавчої влади в Україні.....	142
Тема 2. Конституційно-правовий статус Президента України.....	156
Тема 3. Конституційні основи виконавчої влади в Україні.....	167
Тема 4. Конституційний Суд України.....	178
Тема 5. Конституційно-правовий статус судів загальної юрисдикції в Україні.....	188
Тема 6. Конституційно-правовий статус прокуратури в Україні.....	200
Тема 7. Конституційні основи територіального устрою України. Конституційний статус Автономної Республіки Крим.....	207
Тема 8. Конституційно-правові основи місцевого самоврядування в Україні.....	217
Перелік питань для модульної контрольної роботи № 3.....	226
V. Самостійна робота.....	228
VI. Індивідуальні завдання.....	231
VII. Форма підсумкового контролю успішності навчання.....	236
VIII. Методи та засоби діагностики успішності навчання.....	241
IX. Методичне забезпечення.....	243
X. Список рекомендованих джерел до всіх тем курсу конституційне право України.....	244
XI. Електронні адреси у мережі Інтернет сайтів вищих органів державної влади, деяких установ та неурядових організацій.....	247